

VETENSKAP BILDNING TRADITION

AXESS

AXESS MAGASIN NR 6 SEPTEMBER 2012 PRIS: 89:-

När ska Europa ta tjuren vid hornen?

ANTHONY PAGDEN, ERIC KAUFMANN, JOHAN NORBERG, DAVID RENNIE och HANS-OLAF HENKEL funderar över ett krisande Europa och dess framtid.

DOSSIER

LENA ANDERSSON

om hur civilsamhället bör ha en motkraft i en stark stat.

FRIZON

HANS MAGNUS ENZENSBERGER

om skapandet av de europeiska nationerna.

RECENSION

GUNNAR WETTERBERG

tar ett grepp på Norstedts storsatsning på svensk historia.

7 388280 408901
RETURVECKA V 41

Classic British engineering

Det är verkligen något speciellt med äkta, genuina skinnmöbler. För varje år som går blir de dessutom bara vackrare. De skaffar sig den där extra karaktären och digniteten. Våra skinnmöbler kommer från Lancashire i nordvästra England. Här tillverkas de för

hand enligt gamla metoder, av förstklassigt skinn och med finaste fjäder och dun i plymæer och kuddar. Är enbart det bästa bra nog åt dig, rekommenderar vi anilinskin. Det är så lite som 5% av alla skinn som duger till anilinskin.

BRITTFURN
Timeless British Furniture

SHOWROOM: STUREGATAN 20, STOCKHOLM TEL 08-661 70 80
MÅN-FRE 11-18 LÖR 11-16 SÖN 12-16

| BRITTFURN.SE |

Globalisering och bildning visar vägen

Johan
Lundberg

Det är inte förvånande att den kulturella blomstringen i Spanien under 1500-talet – med konstnärer som Velázquez och författare som Cervantes – sammanfaller med öppnandet av handelsvägar över Atlanten och Stilla havet.

Arkeologiprofessorn Anders Andrén berättar i förordet till antologin *Förmodern globalitet* (2011) om hur man vid utgrävningar på Helgö i Mälaren 1954 hittade en Buddha-statyett, tillverkad i nuvarande Afghanistan under 500-talet, i så kallad gandhari-stil. Denna stilriktning växte fram i mötet mellan grekisk och indisk kultur och resulterade i en hellenistiskt inspirerad människoframställning. På Helgö omvandlades sedan statyn till en bild av en nordisk gud, vilken i sin tur blev en förebild för framställningen av lokala gudar.

Den amerikanske ekonomiprofessorn Tyler Cowen ger i sin inflytelserika studie *Creative Destruction* (2002) åtskilliga exempel på liknande fenomen: hur ökad handel och rörlighet mellan länder och kontinenter vitaliserar lokal kultur.

Som konsekvens av det som utgör temat i detta nummer av *Axess*, nämligen utvecklingen i Europa och EU, aktualiseras frågor om protektionism och öppenhet. De som förordar protektionism målar, vare sig de är invandringskritiker eller vänsterpopulister, ofta upp en hotbild av en värld där kulturella olikheter suddats ut. Mot denna bakgrund kan det vara av intresse att fundera över orsakerna till några av de mer omfattande angreppen på unik svensk kultur under efterkrigstiden: skövlingarna av de svenska stadskärnorna under 1960- och 70-talen. Eller den utveckling som utmärkte det svenska skolväsendet under samma period, med ett likartat resultat med avseende på hur man förpassade det specifikt svenska kulturarvet till historiens soptipp.

Hur stort inflytande hade invandringen eller det internationella kapitalet över den här utvecklingen? Nästan inget. Förändringarna möjliggjordes och genomfördes under efterkrigstidens långa socialdemokratiska maktinnehav, en epok som många svenska invandringskritiska grupperingar, liksom vänsterdebattörer, gärna framhåller som ett ideal.

Dessa förändringar motiverades dessutom med att en rad (mer eller mindre förtryckta) människor kände sig obehagliga med det svenska kulturarvet. De ansågs ha svårt att tillägna sig det "kulturellt främmande" på det oproblematiske sätt som Buddhastatyetten på Helgö vittnar om. Man förmodade att de upplevde det svenska kulturarvet i musik, litteratur, arkitektur och bildkonst som icke-inkluderande eller till och med fränstötande. Detta eftersom det speglade forna tiders makthavares patriarkala, överklassmässiga, europeiska föreställningsvärldar och odemokratiska värderingar.

COWEN MENAR att de fria flöden av kulturella impulser som sker som en konsekvens av migration och handel bör betraktas från två perspektiv med

avseende på frågan om kulturell likriktning. Å ena sidan har de senaste decenniernas förändrade utbud av musik, film och litteratur, eller affärer att handla i och restauranger att äta på, gjort att skillnaderna mellan olika städer i olika delar av världen minskat. Å andra sidan har det lett till att likformigheten i de enskilda städerna minskat avsevärt.

Men en icke-protektionistisk politik med så mycket handelsutbyten och rörlighet som möjligt har också visat sig fruktbar för framväxten av en högkvalitativ lokal kultur. Det är inte förvånande att den kulturella blomstringen i Spanien under 1500-talet – med konstnärer som Velázquez och författare som Cervantes – sammanfaller med öppnandet av handelsvägar över Atlanten och Stilla havet. Det är lika lite en tillfällighet att Spaniens förlust av sjöherraväldet till holländarna under första halvan av 1600-talet sammanfaller med den nederländska kulturens guldålder, med målare som Vermeer, Rembrandt och Hals. Handelsutbyten mellan länder och kontinenterna i förening med ekonomiskt överflöd skapade ekonomiska förutsättningar att ägna sig antingen åt konstnärlig verksamhet eller åt att skapa en marknad för konst. Vilket gav upphov till högkvalitativ kultur.

På motsvarande sätt är det ingen tillfällighet att den flerhundraåriga kulturella nedgången i Europas historia med avseende på bildkonst, arkitektur och litteratur från romarrikets kollaps på 400-talet till tidig medeltid, runt år 1100, äger rum samtidigt med en nedgång i handel, medan däremot framväxten av exempelvis Venedig som handelsmetropol under 1200-talet lägger grunden för den venetianska konstens storhetstid under renässansen med en uppsjö mästare som Tizian, Tintoretto och Bellini.

Men innebär då exemplen ovan att man kan slå sig till ro och anta att ett motstånd mot protektionism med automatik medför en vitalisering av den inhemska kulturen? Problemet med Cowens resonemang är att han bortser från vad som gör att högkvalitativ konst som den holländska växer fram under 1600-talet och vad som i dess ställe ger upphov till Swedish House Mafia. I båda fallen handlar det om kulturella uttryck som är konsekvenser av en globaliserad ekonomi. Men där Vermeers konst uppstod i en samhällskultur där man såg tillbaka på ett månghundraårigt förflutet med respekt för dess ackumulerade kunskaper och där man poängterade skillnaderna mellan viktig konst och efemär, är Swedish House Mafia en konsekvens av en kultur- och bildningssyn med direkt motsatta förtecken.

Johan Lundberg

bp 2628

TLKB
KUNGL. BIBL.
2012 -08- 31
STOCKHOLM

SOLSYSTEMETS GÄTOR

Professor Brian Cox berättar om alla fenomen som
skapat och upprätthåller vårt gigantiska solsystem

SERIE I FEM DELAR
START ONSDAG
1. SEPTEMBER KL 22.00

BOXER

AXESS TV

10 SAMHÄLLE

- EU* Ann Tiberg analyserar tankesmedjornas inflytande över EU:s politiker **10**
Kina Rutger Palmstierna konstaterar att Kina måste välja väg **12**
Statsvetenskap Anders Johnson om frikyrkornas roll för demokratin **14**
USA 1 Janerik Larsson besöker ett USA där den politiska polariseringen är total **16**
USA 2 Håkan Tribell om Hollywoods politiska indignation **17**
Krönika Nick Cohen tar sig an English Defence League **18**
Notiser Pratminus, negativa valkampanjer och pressgrannar **19**

20 DOSSIER – Bortom enhetsstaten

- Lars Trägårdh noterar statens svårighet att acceptera pluralism **21**
Lena Andersson ser riskerna med ett alltför starkt civilsamhälle **22**
Jonas Qvarsebo om synen på tolerans och mångfald **24**
Fredrik Wenell varnar för enhetssamhällets likriktning **26**

28 FRIZON

- Filologi* Hans Magnus Enzensberger minns hur sagor och sånger formade nationer.

31 OPINION

- Lena Breitenrkräver att Sverige går till botten med sina kontakter med DDR och Stasi.

TEMA: VID EUROPÄVÄGENS ÄNDE

34 Så uppstod Europa

Den europeiska integrationen har gått en lång väg från ideal och idé till praktisk politik. EU får inte tillåtas att kollapsa. **Av Anthony Pagden**

38 På väg mot Pluropa

De som varnar för att islam kommer att ta över Europa har fel. Europa lär inte förvandlas till Eurabien utan till Pluropa. **Av Eric Kaufmann**

42 "EU-kommissionen är alltid rädd"

Förre EU-kommissionären Frits Bolkestein förespråkar ett nytt eurosamarbete mellan Tyskland, Österrike, Nederländerna och Finland. **Av Johan Norberg**

46 Dra inte upp vindbryggan

Att dra sig tillbaka bakom tullmurar och handelshinder är ingen lösning på globaliseringens utmaningar. **Av David Rennie**

50 Europa betar sig franskt

Euron byggde på felaktiga förutsättningar och blev därför ogenomförbar. För att ta Europa ur krisen måste en ny valuta skapas. **Av Hans-Olaf Henkel**

I grund och botten vill nordvästra Europa ha soliditet medan Medelhavsländerna vill ha solidaritet, vilket egentligen betyder att de vill ha andras pengar.

Frits Bolkestein i samtal med Johan Norberg, sid 45

52 INTERVJU

Mats Wiklund samtalar med Pierre Hassner om Europas många identiteter.

56 TRADITION

Kristoffer Leandroer porträtterar poeten och föregångaren till surrealismen, Saint-Pol-Roux.

60 CIVILISATION

Arkitekturhistoria

Therese Bohman om vår fascination inför ruiner **60**

Litteraturhistoria

Erik W Larsson presenterar misantropen Philip Larkin **63**

Kulturhistoria

Josefin Holmström noterar att satir alltid har varit ett riskabelt projekt **65**

Litteraturhistoria

Lisbeth Lindeborg besöker den israeliske författaren Meir Shalev **66**

Krönika

Tanja Bergkvist ifrågasätter ifrågasättande studenter **68**

Notiser

Kulturens pris, Stieg Larsson och faktagranskningstävling **69**

70 RECENSIONER

Gunnar Wetterberg saknar det kronologiska perspektivet i Norstedts historia **71**

Staffan Ulfstrand både imponeras och hyser reservationer inför Edward O Wilson **75**

Svante Nordin läser Thomas Manns omöjliga bok **77**

Disa Håstad recenserar en strålande skildring av den stalinistiska terrorn **79**

Anders Rönmark reflekterar över politiska förlorare **80**

Dick Harrison hade önskat sig en annan bok om det medeltida Italien **82**

Johan Lagerkvist fördjupar sig i kampen mellan USA och Kina **84**

Thomas Gür begrundar Turkiets moderna historia **85**

Ake Daun recenserar en studie av det armeniska folkmordet **86**

Johan Hakelius sveps med av syskonen Fred och Adele Astaire **88**

David Andersson övertygas av Condoleezza Rice **90**

Per Ahlin skärskådar den amerikanska vänsterns bakslag och framgångar **92**

Tobias Ljungvall har läst en modig bok om Vladimir Putin **94**

Carl Rudbeck gläds åt brevskrivaren T S Eliot **96**

98 VÄRLDENS GÅNG

Johan Hakelius funderar över tecken i tiden.

AXESS

Chefredaktör: Johan Lundberg

Redaktörer: David Andersson, Mattias Hessérus, Therese Bohman och Mats Wiklund

Redaktionsråd: Niklas Ekdal, Peter Elmlund, Thomas Gür, Peter Luthersson, Nathan Shachar, Isabella Thomas

Grafisk form: Martin Genberg, Fredrik Sandberg och Pompe Hedengren

Redigering: Fredrik Sandberg

Vinjettbilder: Fredrik Tjernström

Porträtteckningar: Johan Patricny

Korrektur: Catharina Lewenhaupt

Omslagsbild: Europa och tjuren av Guido Reni, 1637. Foto: Bridgeman Art Library/IBL Bildbyrå

Nästa nummer: 2 oktober 2012

Annonser: johan.lundberg@axess.se

Material: Redaktionen tar inte ansvar för insänt obeställt material. Den som skickar material till Axess anses medge elektronisk lagring och publicering.

Prenumerationsärenden: Helår 9 nummer: 624 kr. Pressdata: tfn 08-799 63 31 E-post: axess@pressdata.se

Typsnitt: Freight, Archer

ISSN: 1651-0941

Repro och tryck: Kraftwerk

Vd: Kurt Almqvist

Ansvarig utgivare: Peter Elmlund

Ekonomiansvarig: Linda Bengtsson

Postadress: Jakobsbergsgatan 2,

5 tr, 111 44 Stockholm.

E-post: redaktionen@axess.se

Telefon: 08-788 50 50

Per Ahlin
Journalist på *Dagens Nyheter*.

David Andersson
Författare och redaktör på *Axess magasin*.

Lena Andersson
Journalist och författare.

Tanja Bergqvist
Fil dr i matematik.

Therese Bohman
Kritiker i *Expressen* och redaktör
på *Axess magasin*.

Anna Brodow Inzaina
Konstkritiker i *SvD* och
doktorand i konsvetenskap.

Nick Cohen
Kolumnist, författare
och debattör.

Åke Daun
Professor emeritus i etnologi.

Hans Magnus
Enzensberger
Författare.

Thomas Gür
Journalist och författare.

Johan Hakelius
Skribent.

Dick Harrison
Professor i historia, Lunds universitet.

Hans-Olaf Henkel
Före detta ordförande för Bundesverband
der Deutschen Industrie.

Josefin Holmström
Doktorand i litteraturvetenskap,
Oxford University.

Disa Håstad
Författare och journalist.

Anders Johnson
Skriftställare.

Eric Kaufmann
Professor i statsvetenskap vid Birkbeck
College, University of London.

Johan Lagerkvist
Fil dr i kinesiska och senior research fellow,
Utrikespolitiska institutet.

Erik W Larsson
Frilansskribent.

Janerik Larsson
Journalist.

Kristoffer Leandroer
Författare.

Lisbeth Lindeborg
Fil dr i statsvetenskap.

Tobias Ljungvall
Journalist.

Johan Norberg
Författare.

Svante Nordin
Professor i idé- och lärdoms historia,
Lunds universitet.

Anthony Pagden
Professor i statsvetenskap
och historia, UCLA.

Rutger Palmstierna
Vd för Macro Intelligence.

Jonas Qvarsebo
Fil dr, Malmö högskola.

David Rennie
Politisk redaktör på *Economist*.

Carl Rudbeck
Litteraturhistoriker och skribent.

Anders Rönmark
Politisk redaktör på *Tidningen Ångermanland*
och *Örnsköldsviks Allehanda*.

Ann Tiberg
Politisk reporter på TV 4.

Håkan Tribell
Chef för Timbro Idé.

Lars Trägårdh
Professor i historia,
Ersta Sköndal högskola.

Staffan Ulfstrand
Professor emeritus i
ekologisk zoologi.

Fredrik Wenell
Doktorand i religionsvetenskap,
Umeå universitet.

Gunnar Wetterberg
Samhällspolitisk chef på SACO.

Mats Wiklund
Författare och redaktör
på *Axess magasin*.

Frågorna ger mening med livet

Ulf Danielssons text i *Axess* nummer 5 2012 är den bästa artikel i ämnet som jag har läst överhuvudtaget. Nationer och religioner är människans sätt att klamra sig fast i odödlighet och mening med livet. Men som Ulf Danielsson mycket riktigt reder ut, syftet och ändamålet går aldrig att hitta i detta kosmos, som förmodligen bara är en del av multikosmos, en av myriader bubblor i ett såplödder. Att försöka förstå hela vidden av detta ger oss den mening vi behöver för att leva och överleva. Det gör oss ödmjuka för livet och allt annat som lever på denna jord.

Tack, Ulf Danielsson!

Åke Archenholtz

Varför vurmar Axess för religionen?

Jag är ny prenumerant från och med i år. Har gillat de nummer av tidskriften jag hittills fått, men det senaste numret med religionstema gjorde mig mycket besviken. Det kändes inte som en tidskrift i upplysningens anda, snarare något som frikyrkan givit ut. Vadan detta våldsamma påhopp på ateismen och detta vurmande för religionen?

Lars Östh

Patriarkatet förtrycker också män

Johan Lundberg skriver i *Axess* nummer 5 2012: "ur det patriarkala förtrycket av kvinnor". Jag hoppas att detta inte är en vänstertidning, tillika ingen feministisk tidning.

Var då tydlig med att män också förtrycks kraftigt av patriarkatet. I ett patriarkat är exempelvis män förbrukningsvaror och förväntas offra sig på olika sätt med livet eller hälsan som insats. I patriarkatet är det främst äldre män med status som förtrycker, och de har absolut ingen solidaritet med andra män med lägre status, tvärtom.

Män längre ner på status-trappan tvingas med olika medel att ta de farligaste jobben för lägst lön (sådana jobb tillåter man inte kvinnor att ta, de ska beskyddas).

Leif Eriksson

SVAR: Tack för intressanta synpunkter. I min ledare tar jag inte parti för feminism utan kritiserar tvärtom "ideologier som feminism, postkolonialism och marxism". Det är i den kritiken som det av dig anförda citatet återfinns, nämligen i en mening där jag uttrycker skepsis inför den "sorts moderna trosföreställningar, där vår påstådda gemensamma europeiska skuld uppfattas härröra ur kolonialism, ur andra världskrigets färd, ur det patriarkala förtrycket av kvinnor, ur kapitalismens rovdrift på naturens resurser eller ur imperialismens utnyttjande av andra kontinenters människor och naturresurser".

Johan Lundberg

Axess når inte riktigt ända fram

Jag ska nu avsluta min prenumeration på *Axess*. Jag har dock uppskattat mycket i tidningen, till exempel artiklarna om modern konst och spelet för gallerierna. Så skarpt och så bra! Och artiklarna av Svante Nordin, en självständigt tänkande person med grepp om alla ideologier. Men jag har ändå en del synpunkter. Jag prenumererar för närvarande på tre tidskrifter förutom *Axess: Allt om hobby, Gårdar och torp* och *Teknikhistoria*. Om jag jämför textkvaliteten i dessa tidskrifter tycker jag att *Axess* inte når upp till de andra.

Sven Björnsson

Tack, Ulf Danielsson!

I Ulf Danielssons artikel i nummer 5 2012 uppskattade jag särskilt beskrivningen av den betydelsefulla skillnaden mellan Aristoteles och Descartes. Och avslutningen, de två sista styckena, är både mycket tankeväckande och halsbrytande roligt. Kanske det bästa jag läst i ämnet som har intresserat mig sedan *Ateistens handbok* på 1960-talet. Hjärtligt tack!

Lars Wiberg

Till relativismens försvar

I *Axess* nummer 5 2012 hävdar Claes-Magnus Hugoh att jag tar miste när jag menar att kognitiv relativism inte är självupphävande. Han menar att jag förutsätter vad som skulle bevisas. Hugoh glömmer dock premisserna för diskussionen: Det är försvararna av ett absolut sanningsbegrepp som hävdar att relativismen måste förutsätta åtminstone en absolut sanning, nämligen den absoluta sanningen i påståendet att all sanning är relativ.

Det är istället absolutisten som förutsätter vad som skulle bevisas, nämligen att sanning är absolut. Absolutistens sällan genomskådade trick består i att skapa absoluta sanningar genom att helt enkelt definiera sanning som absolut sanning. Detta argument är snarlikt Anselms så kallade ontologiska gudsbevis. Enligt Anselm ligger det i gudsbegreppets natur att Gud existerar. Eftersom Anselm ansåg att existens ingår i gudsbegreppet, drog han slutsatsen att Gud existerar. Filosofer har sedan länge insett att detta är ett ogiltigt argument: Guds faktiska existens följer inte av att Gud definieras som existerande. Lika nödvändigt som det är att fråga om Gud verkligen finns (även när existens byggs in i definition av Gud), är det emellertid att fråga om absoluta sanningar finns (även om sanning definieras som absolut). Sanningen är, med andra ord, inte absolut och oberoende av människor bara därför att den definieras som sådan.

Hugoh underlåter inte heller, som sig bör i denna genre, att utgjuta sig över att relativism medför irrationalism, subjektivism, idealism etcetera. Jag kan bara konstatera att det inte finns någon nödvändig koppling mellan någon av dessa positioner och relativism.

Henrik Lundberg

Kina vid vägs ände?

12 Rutger Palmstierna konstaterar att Kina måste välja väg

Demokratiserande frisinne

14 Anders Johnson om frikyrkornas roll för demokratin

Skyttegravskrig i USA

16 Janerik Larsson besöker ett USA där den politiska polariseringen är total

Idealismens fallgropar

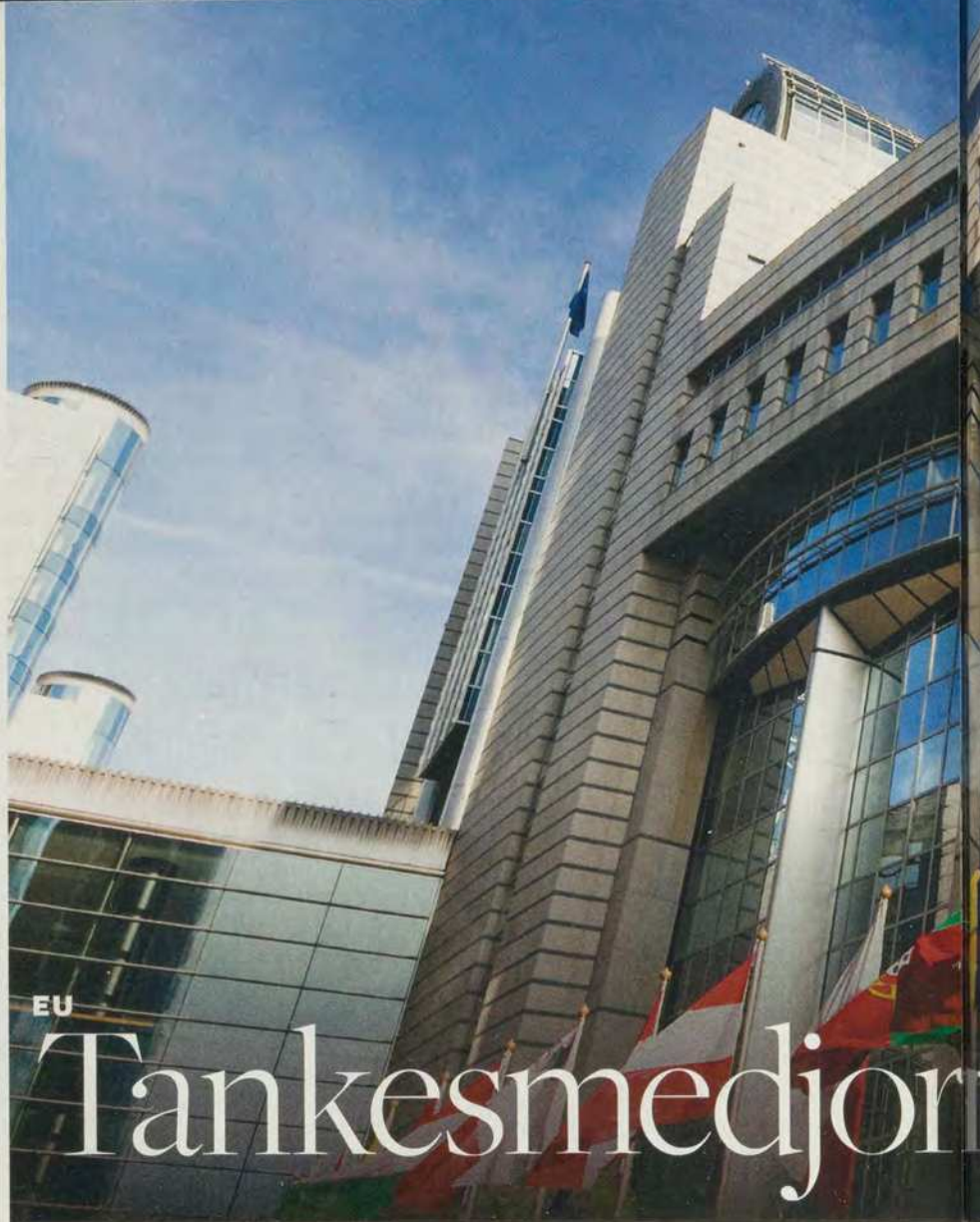
17 Håkan Tribell om Hollywoods politiska indignation

Krönika

18 Nick Cohen tar sig an English Defence League

Notiser

19 Pratminus, negativa valkampanjer och pressgrannar

EU

Tankesmedjor

EU:s politiker och byråkrater gör sig alltmer beroende av Bryssels tankesmedjor. Men deras växande inflytande väcker frågor om vilkas intressen de egentligen tjänar, skriver **Ann Tiberg**.

NÄR TYSKLANDS finansminister Wolfgang Schäuble 2010 lanserade idén om ett europeiskt IMF skedde det efter en presentation av tankesmedjan Center for European Policy Studies, CEPS. CEPS hade bjudits in till det tyska finansdepartementet för att presentera sina tankar kring vägar ur den då snabbt framväxande eurokrisen. Två dagar senare lade Schäuble fram vad tankesmedjan uppfattade som en direkt kopia av dess förslag – som sitt eget. ”En enastående träffyta”, konstaterar svenske Staffan Jerneck som sitter i CEPS ledning.

CEPS är en av de äldsta och mest etablerade av EU:s många tankesmedjor. Den har säte i Bryssel och som uttalat syfte att stimulera europeisk integration. CEPS berömmar sig av att tidigt ha lagt fram förslag om hur exempelvis en europeisk monetär union skulle kunna se ut.

Den senaste uppskattningen från amerikanska University of Pennsylvania slår fast att EU har 1 485 tankesmedjor, medan USA har 1 815. När tankesmedjor rankas vad gäller kvalitet, inflytande och genomslag brukar det amerikanska Brookingsinstitutet hamna högst upp. De europeiska kusinerna Bruegel och CEPS fanns inte ens bland de tio bästa i förra årets ranking. Europeiska tankesmedjor sneglar avundsjukt på sina amerikanska förebilders inflytande och resurser. Möjligen kan den upptrappade eurokrisen vara på väg att ändra på den saken.

”Regeringarna och kommissionen har ägnat två och ett halvt år åt att släcka bränder”, konstaterar Philip Whyte på den brittiska tankesmedjan Center for European Reform. ”Tankesmedjorna behövs för att vi har tiden och resurserna att tänka framåt på ett sätt som ingen annan hinner med just nu.”

FOTO: ISTOCKPHOTO

tar över politiken

När Italiens premiärminister Mario Monti på allvar började prata euroobligationer i våras stödde han sig på ett förslag från tankesmedjan Bruegel. Bruegel lanserade en idé om euroobligationer redan 2010. Att Monti intresserar sig för just Bruegel är kanske inte så konstigt, han var själv ordförande för tankesmedjan under några år under 2000-talets första decennium och plockade nyss sin finansminister från dess forskningsråd. Bruegel är idag den tankesmedja som de flesta också lyfter fram som mest inflytelserik i eurozonen. Det har hänt att rapporter från Bruegel presenterats direkt för finansministrarna i finansministerrådet Ecofin. Och bland tankesmedjans ledande ekonomer finns tunga personer med bakgrund i de europeiska institutionerna.

HISTORIEN OM BRUEGELS tillkomst illustrerar rätt väl vilken roll som tankesmedjor kan spela i den europeiska unionen. Det handlade om ett fransk-tyskt initiativ som lanserades inför ett EU-toppmöte 2003. Tanken var att fylla ett behov av en tankesmedja inriktad på just ekonomiska frågor. Som alla andra tankesmedjor betonar Bruegel stän-

digt sitt oberoende. Men många i Bryssel ser Bruegel som en ren leverantör av material till kommissionen.

För det är kommissionens unika position och behov som skapat en plattform för de brysselska tankesmedjorna. En tjänstemannastyrd organisation som har i uppgift att ta fram och driva politiska förslag behöver goda underlag för att kunna övertyga medlemsländernas politiker. Samtidigt har kommissionen alltid varit snålt bemannad i förhållande till sitt uppdrag – därav den uttalade ambitionen att ta in förslag utifrån.

”Det EU-kommissionen har behov av är konstruktiva idéer”, säger Staffan Jerneck på CEPS. ”Men det är inte så att de alltid tar allting man föreslår.”

Ändå är det påfallande hur mycket kommissionen gjort sig beroende av tankesmedjorna. Man har till och med en egen, intern tankesmedja kallad Cellule de Prospective, på engelska Forward Studies Unit. Det var kommissionsordföranden Jacques Delors som på sin tid såg behovet av en grupp som kunde tänka längre framåt än vad hans tjänstemän maktade med. Cellule de Prospective startades 1989 men fick

snart kritik för att vara för toppstyrd och för att alltför slaviskt leverera vad dess högsta chef önskade höra. Idag spelar den en mer undanskymd roll.

I HÖST STÅR BANKUNION på agendan för EU:s innersta cirkel, de 17 euroländerna. EU-kommissionens ordförande Manuel Barroso och eurozonens ordförande Jean-Claude Juncker ska presentera flera rapporter om hur bankerna ska integreras. Den lilla uppstickartankesmedjan Re-Define hör till dem som i flera år drivit förslaget om en bankunion och har också presenterat idéer kring hur de stora europeiska räddningsfonderna ska se ut. Flera av dessa har senare också genomförts som europeisk politik. Re-Defines grundare Sony Kapoor har en tung bakgrund i investmentbankvärlden och marknadsför sig idag som rådgivare åt flera regeringar.

Re-Define är en av få Londonbaserade tankesmedjor som har något inflytande i Bryssel, trots att den betraktas som tunn och inte särskilt forskningstung bland de mer etablerade smedjorna. Var man har sitt säte har annars en viss betydelse i sam-

>>

manhanget. Philip Whyte på likaså brittiska Center for European Reform förklarar att de har problem med trovärdigheten såväl utanför som inom Förenade kungariket:

"Vi är brittiska och vi är för Europa. Britterna tycker att vi är alltför EU-vänliga. Och på kontinenten tror man inte på oss eftersom vi kommer från det EU-skeptiska Storbritannien. Så nej, vi har inte så mycket inflytande."

OM DE TYNGSTA internationella tankesmedjorna ligger i Bryssel finns det ändå gott om konkurrenter på den övriga kontinenten. Tyskland har flera internationellt erkända tankesmedjor men just nu har det regeringsfinansierade expertrådet Sachverständigenrat, bestående av landets tyngsta ekonomer, fått mest uppmärksamhet för sitt förslag om engemensam europeisk pakt för avbetalning av statsskulder. Även de yngre EU-medlemmarna, som Polen och Tjeckien, förfogar över nationella tankesmedjor med ambitionen att påverka internationell politik.

Förutsättningen för dessa institutioner att få inflytande är kanske på ett sätt densamma som under Delors tid: man bör ha en viljeinriktning som stämmer överens med EU-ledningens. Och kritikerna menar att tankesmedjorna egentligen bara levererar tekniska lösningar på problem som EU-ledarna formulerat. Även om de flesta är noggranna med att poängtera sitt partipolitiskt oberoende skriver de under på den agenda som gäller i Bryssel – de är för ett mer federalistiskt, och djupare integrerat EU.

I detta faktum ligger också ett av problemen med tankesmedjornas växande inflytande. Bristen på transparens och tydlighet gör att det inte alltid är helt klart varifrån idéerna ursprungligen kommer – och vems intresse de främst tjänar. De flesta finansierar sin verksamhet med bidrag från såväl stater som företag, medan en del är mer direkt finansierade av exempelvis banker. Banker kan i sin tur ha ett tydligt egenintresse av modeller som bygger på statliga eller mellanstatliga garantier av de kreditförluster som ackumuleras i krisens spår.

För en utomstående betraktare framstår ibland den politiska diskussionen kring eurokrisen som en ständigt pågående *brainstorm*. Inför varje toppmöte eller till och med finansministerråd hamnar nya mer eller mindre ambitiösa idéer på agendan. Och eurokrisens komplicerade karaktär gör att det krävs en hög grad av expertis för att få vara med i den centrala diskussionen. Men det tydliga politiska ledarskapet har lyst med sin frånvaro. Och medan politikerna i tunga EU-länder som Frankrike och Tyskland träter om lämpligaste vägen ur krisen utan att kunna samla sig till handling är det just det vakuum som de lämnar som bereder vägen för tankesmedjornas framgång. ✎

KINA

Tillväxtmodell vid vägs ände?

Reformer för framtida utveckling eller fortsatt säkring av stabiliteten? Beslutet blir av historisk betydelse för Kinas framtid, skriver **Rutger Palmstierna**.

NÄR KINAS LEDARE kom till sin årliga konklav i badorten Beidahe i början av augusti möttes de av skyfall som rivit upp tallar med rötterna. Och i Peking hade våldsamma regnstormar lämnat många tusen fler döda eller försvunna än myndigheterna ville uppge, till allmänhetens vrede.

I tider av omvälvning har Kinas folk tolkat naturkatastrofer som tecken på att makten förlorat Himmels mandat. Så var det när Mao Zedong låg på sitt yttersta. En jordbävning på över 9 på Richterskalan drabbade gruvstaden Tangshan med kanske 700 000 döda, och den tolkades så av många. Halvannan månad efter ordförandens död var de fyras gäng bortsopat.

Och liknande tolkningar görs nu: Ska kommunistpartiet likt tallarna i Beidahe slitas upp med rötterna? Omöjligt är det inte: Kinas tillväxtmodell har nått vägs ände och Kinas ledning står inför ett historiskt ledarskifte. Men processen blir knappast lika kort som för de fyras gäng – tillväxten är fortfarande hög och valutareserven gigantisk.

Tre och ett halvt årtionde av öppning och reform har fört Kina från fattigdom till internationell medelinkomst. Genom att stimulera ständigt mera investeringar, mobilisera miljarder undersysselsatta bönder samt erövra ständigt nya marknader till priser ingen kan möta har framgången blivit unik. Men när undersysselsatta fått arbete och tillväxtavkastningen från investeringarna minskar måste också Kinas alltmer ianspråkta resurser användas så effektivt som möjligt. Alternativet är att tillväxten avstannar, eller måste hållas uppe artificiellt.

Detta är "medelinkomstfällan". När ett land når BNP per capita kring 10 000 dollar (Kinas närmar sig 7 000) måste dess ekonomiska system vidareutvecklas. Det system som flyttat undersysselsatta produktionsresurser dit de behövdes måste ersättas med strukturer som fördelar faktorerna jord, arbete och kapital till dem som använ-

der dem mest produktivt. För detta krävs nya former för ägande av jord och annan egendom, samt väl fungerande marknader för arbete och kapital. Sker inte detta hotar sjunkande tillväxt, stagnation, social oro, och ytterst politisk instabilitet.

I partiledningen finns en medvetenhet om att detta vägval rycker närmare. År 2010 inledde regeringen samarbete med Världsbanken, som mynnat ut i rapporten China 2030. Den analyserar tillväxtmodellens utmaningar, medelinkomstfällans hot samt vad som krävs för att komma förbi denna och nå höginkomstnivån över 12 276 dollar/capita.

RAPPORTEN, PUBLICERAD i slutet av februari, mynnar ut i att Kina till 2030 bör införa "rättsstatlighet", skilja bankerna från staten, avreglera arbetsmarknaden och privatisera jorden. Detta skulle frigöra prisbildningen från politiskt inflytande samt föra de inte längre överflödande och underutnyttjade produktionsfaktorerna snarare till den som betalar bäst än till den med bäst kontakter. Därmed skulle varje investerad resurs maximera tillväxten och på så sätt föra Kina förbi medelinkomstfällan till höginkomstnivå och till slut till den ekonomiska/teknologiska fronten. Men samtidigt har kontrollen över dessa faktorer utgjort hörnstenar för partiets maktutövning – vad händer utan denna kontroll?

De nuvarande ledarna Hu Jintao och Wen Jiabao har stött arbetet med denna rapport, liksom deras sannolika efterträdare Xi Jinping respektive Li Keqiang. Om dessa får sin vilja igenom kommer alltså rapporten att läggas till grund för den strategiska inriktning höstens kommunistpartikongress kommer att besluta om för den kommande tioårsperioden.

Mot den reforminriktade grupperingen kring Hu, Wen och deras efterträdare verkar dock stå en mer nationalistisk, säkerhetsinriktad och statsinterventionistisk gruppering med basen inom säkerhetsapparaten

Tillväxten tickar på.

FOTO: THE ASAHI SHIMBUN/GETTY

och armén. För den säkerhetsorienterade fraktionen förefaller förlusten av kontroll-spakarna över det kinesiska samhället och dess ekonomi vara ett större omedelbart hot. Denna motsättning kring *China 2030*s budskap kan förklara några av de mer uppseendeväckande händelserna i och kring Kina under våren.

EN AV DE FRÄMSTA förespråkarna för den säkerhetsinriktade fraktionen, möjligen en nymaoistisk "ny vänster", var Bo Xilai – en av de främsta kandidaterna för befordran till politbyråns ständiga utskott, Kinas mäktigaste organ. Son till en av Maos generaler – och alltså "småprins" dvs barn till högre partiföreträdare – avvek Bo från övriga medlemmar i politbyrå genom att ha historisk utbildning och inte ingenjörsexamen eller rötter i ungdomsförbundet. I våras förlorade Bo sin politiska position under dramatiska former som inbegrep biljakt på hans närmaste man, hustruns arrestering och nu sannolika dom för mord på en engelsk affärspartner med möjlig anknytning till brittiskt underrättelsevärd.

I samband med att Bo föll, förekom rykten i Peking att trupper sökt frita denne. Centrala militärkommissionen inkallades, och ordföranden Hu Jintao informerade arméledningen om att dess vapen, liksom dess lojalitet, tillhör partiet och dess

högsta ledning. Flera "småprins"-generaler med kopplingar till Bo ska också ha sett att befodringsutsikterna försämrats väsentligt.

I DETTA LÄGE inträffar incidenter också i den tvistomhöljda Syd kinesiska sjön, som eskalerat spänningen i regionen. I april inträffar en fiskeincident vid ett rev som också Filippinerna hävdar som sitt, och i början av maj säger statliga oljebolaget CNOOC att det ska inleda djuphavsborrning efter olja, och det i ett område som både Kina och Vietnam gör anspråk på. Båda incidenterna har höjt spänningen i regionen.

Och i båda fallen kan beslutsvägarna leda till Zhou Yongkang, tidigare säkerhetsminister och i politbyråns ständiga utskott ansvarig för nationell säkerhet – samt den som där stod närmast Bo politiskt. I Zhou's cv ingår också att ha varit vice oljeminister, och det var han som utsåg vd:n för CNOOC. Finns där samband? Kan Zhou efter Bos fall sökt höja insatsen, men förlorat? Som vanligt vet man föga om vad som sker bakom ledarskapets murar, men kort därefter rapporteras att Zhou, som förväntats bli omvald av partikongressen, avgår med övriga avgående ledare vid årsskiftet, och till dess frånträtt sina uppdrag som ansvarig för säkerhetsfrågor i ständiga utskottet.

Vårens dramatik antyder alltså en frak-

tionskonflikt av ovanlig magnitud, närmast som den när spelplanen ritades om efter Mao Zedong död i september 1976, och som ledde till Deng Xiaopings reformpolitik 1978.

Nu hotar ånyo stagnation: fastighetsbubblan har spruckit och utlandets efterfrågan sjunker. Tillväxten i investeringar, export och produktion faller stadigt, och kraftigt ökad skuldsättning minskar utrymmet för kreditstimulans. Medelinkomstfällan verkar framstå som alltmer sannolik och ställer partiet inför sitt svåraste val sedan Maos död: fortsättning som hittills om också med maktmedel, eller djupgående förändring med risk att dess makt försvagas.

MEDAN OSEDVANLIG nederbörd drabbat Nordkina, möts alltså partiets nuvarande, kommande och forna, men splittrade, ledarskap i Beidahe; om mötet möjliggör utlysandet av Kinas Kommunistiska partis 18:e partikongress i höst kan det tänkas att resultatet av Beidahekonkaven blivit en historisk kompromiss om politik och val till politbyråns ständiga utskott. Den stora frågan är dock om denna kompromiss kan föra Kina förbi medelinkomstfällan. Men bortom denna kvarstår frågan för Kinas makthavare hur man ska förhindra att Beidahe's fallna tallar får rätt, och partiet förlorar Himmelens mandat, i brist på folkets. ✪

STATSVETENSKAP

Frisinnet gjorde oss demokratiska

Väckelserörelsen lärde ut skötsamhet, ansvarstagande och självständigt tänkande. Betoningen på läsning och samtal bidrog till demokratis genombrott, skriver **Anders Johnson**.

1848 VAR ETT revolutionernas och revolterarnas år runt om i Europa. Även Sverige drogs med i de revolutionära stämningarna genom de gatukravaller som ägde rum i Stockholm den 18–19 mars. Men den verkligt stora revolten ägde rum ett halvår senare, och då under betydligt fridsammare förhållanden.

Denna märkliga händelse utspelade sig i norra Halland, närmare bestämt i Frillesås socken och Fjäre härad. När mörkret började falla på kvällen den 21 september vandrade en liten grupp människor ner till stranden vid Vällersvik. Fem män och en kvinna vadade ut i det kalla havsvattnet. En av dem var den danske baptistpastorn A P Förster och han lät döpa de övriga i Jesu namn.

Därmed hade de första baptistdopen i Sverige ägt rum. Efteråt samlades gruppen i en stuga vid Borekulla någon kilometer därifrån. De bildade nu Sveriges första baptistförsamling. Den sena aftonen avslutades med att man firade nattvard. Detta var födelseögonblicket för Folkrörelse-Sverige.

Svenska baptist-samfundet kan räkna sig som Sveriges äldsta folkrörelse. Men det fanns fristående organisationer i Sverige även före 1848. De viktigaste impulserna kom från USA. Där

uppstod i början av 1800-talet ett stort antal frivilliga och från statsmakten fristående medborgarsammanslutningar som syftade till att lösa ekonomiska, sociala eller andra problem. Kunskapen om detta fick effektiv spridning i Europa genom Alexis de Tocquevilles bok *Om folkväldet i Amerika* som utgavs i slutet av 1830-talet och som snabbt översattes till svenska.

En av dem som lät sig inspireras av de nya strömningarna var Erik Gustaf Geijer. Han konstaterade 1844:

Associationsprincipen är tidens räddningsmedel. [...] Sprängningen av de exklusiva rättigheter förhärskade korporationerna frigör just den naturliga associationsandan. [...] I industriellt och finansiellt, i litterärt och vetenskapligt, i moraliskt och religiöst hänseende visar sig denna nya associationsanda. Alla dessa bolag, sällskap, föreningar för egna och för allmänna ändamål, höra tidens tecken till.

I DE NYA FOLKRÖRELSENA växte det fram en omfattande lokal verksamhet. En tradition av demokratiska mötesformer utvecklades. Väckelserörelsens expansion började på allvar då Svenska missionsförbundet bildades 1878. Nykterhetsrörelsen började växa året efter, då den första svenska logen av IOGT grundades i Göteborg.

Frikyrko- och nykterhetsrörelserna spelade en stor roll för utvecklingen inom den tidiga arbetarrörelsen. Därifrån hämtade arbetarrörelsen organisations- och mötesformerna. Inflytandet från frikyrko- och nykterhetsrörelserna bidrog till att den reformistiska lin-

jen segrade över den revolutionära. Nykterhetsrörelsens valintendenturer blev mönsterbildande då moderna partiapparater började byggas upp på 1910-talet.

Men folkrörelsernas bidrag till demokratiseringen bestod inte endast i att de utvecklade demokratin som organisationsform. De var också en medborgarskola som utgjorde basen för många av de politiskt aktiva som skulle driva igenom den politiska demokratin och bemanna dess institutioner. Efter första andrakammarvalet med allmän och lika rösträtt för män 1911 var nästan två tredjedelar av kammarens ledamöter absolutister och en fjärdedel var frikyrkligt organiserade.

DET FÖRELÄG DOCK en viktig skillnad mellan de profana nykteristerna och frikyrkofolkets politiska karriärer. En lång rad nykterister nådde politiska toppositioner, medan detta var sällsynt bland de frikyrkliga. De flesta frikyrkliga riksdagsledamöter tillhörde de liberala eller frisinnade partierna. I Karl Staaffs, Nils Edéns och C G Ekmans regeringar tillhörde 21 statsråd riksdagens nykterhetsgrupp, därav 4 socialdemokrater i Edéns regering. Endast 2 statsråd var frikyrkliga, nämligen missionsförbundarna Felix Hamrin och E A Nilsson.

Folkrörelsernas insatser för demokratin låg även på ett annat plan, nämligen att rörelsefolket utvecklade ett särskilt förhållande till det skrivna ordet. Väckelserörelsens folk kallades ofta nedsättande för "läsare". Ordet hade uppstått i mitten av 1700-talet och syftade på den pietistiska rörelsen som lade stor vikt vid den personliga gudsupplevelsen och som representerade ett nytt, självständigt förhållningssätt till de religiösa texterna.

Läsarna samlades i enskilda böne- och predikosammankomster, så kallade konventiklar, som leddes av lekmän. På 1820-talet började bibelsällskap och kolportörer runt om i landet att sprida traktater, alltså religiösa uppbyggelse- och agitationsskrifter i väldiga upplagor. Läseriet fick sin största utbredning i Norrland där avståndet till kyrkan för många var alltför stort för att möjliggöra regelbundna gudstjänstbesök.

Egentligen hade denna typ av religiösa sammankomster förbjudits i konventikelplakatet från 1726 som gav statskyrkopräster monopol på att förkunna evangeliet och utdela sakramenten. Då delar av pietismen radikaliserades i början av 1800-talet, samtidigt som nya väckelserörelser nådde Sverige från framförallt Storbritannien och USA, skärptes motsättningarna i religionsfrågan. Konflikten växte till en kamp mellan det gamla överhetssamhället, där statskyrkans prästerskap utgjorde ett viktigt inslag, och de nya kraven på frihet, jämlikhet och broderskap.

Väckelserörelsen bidrog till demokratiens utveckling i Sverige genom att krä-

va religionsfrihet och genom att framhålla betydelsen av den enskilda människans relation till de skriftliga urkunderna och därmed rätten för var och en att söka sin egen väg till sanning och bildning.

Baptistdopen i Vällersvik var, trots det stillsamma yttre skeendet, ett uppror mot samhällsordningen. F O Nilsson dömdes av Göta hovrätt den 26 april 1850 till landsförvisning. Han emigrerade via Danmark till USA. Flera andra baptister dömdes till fängelse eller emigrerade.

UNDER 1850-TALET fördes en hård strid om religionsfriheten och statskyrkomonopolet. Den liberala pressen tog baptisterna i försvar. Religionsförföljelserna uppmärksammades även internationellt och den brittiske premiärministern lord Palmerston försökte förmå Sverige att tolerera baptismen.

Kampen gav resultat. Konventikelplakatet avskaffades 1858 och två år senare kom dissenterlagen som gjorde det möjligt att utträda ur Svenska kyrkan om man samtidigt inträdde i ett annat evangeliskt samfund. Samma år benådades F O Nilsson och han återvände för en tid till Sverige. Den utbredda läskunnigheten hade förvisso gamla anor i Sverige. Redan på 1600-talet var läskunnigheten spridd bland allmogen. Läsundervisningen var kommanderad uppifrån och dominerades av katekesinläring och inpräntande av dess levnadsregler. Kunskaperna kontrollerades genom husförhör, vilket innebar att texten ofta pluggades in och redovisades utantill.

Idéhistorikern Ronny Ambjörnsson hävdar i boken *Den skötsamme arbetaren* 1988 att läsarna i väckelserörelsen stod för ett helt annorlunda förhållningssätt till texten. De läste inte för att lära sig ett antal regler utantill. Deras läsning hade mer av begrunden över sig. Det gällde att ta till sig det lästa och att samtala om budskapet med likasinnade. Detta sätt att läsa fördes vidare till de andra folkrörelserna, utan att de för den skull tog över det religiösa budskapet.

DEN ÄLDRE "KATEKESLÄSNINGEN" var ett led i överhetens disciplinering av undersåtarna. Även "folkrörelseläsningen" innebar en form av disciplinering, men det var fråga om en inre disciplinering där den enskilde lärde sig att kontrollera tanken och känslorna, ett slags distansering som möjliggjorde överblick och reflexion.

Läsningen representerade samma skötsamhetsideal som kraven på nykterhet, renlighet och ansvarstagande för sig själv och omgivningen. Ambjörnsson konstaterar att de klassiska folkrörelserna tillsammans

formade en kultur där nykterhet, bildning och något man kan kalla inriktning på idéer och idédebatt utgjorde hörnstenar:

Samtidigt formulerar dessa också, genom sitt agerande, utopin, som om de tog ansvar även för framtiden. Det är en utopi som just handlar om resonemang och förnuft: världen kan bli oändligt bättre om vi bara slår oss ner och tillsammans resonerar igenom det hela, lugnt och sansat, och sedan vidtar de åtgärder som vi kommit fram till. Låt oss kalla detta en svensk utopi, lite präktig, lite tråkig, men, ändå, en utopi med mänskligt ansikte.

Den ideologiska litteraturen upptog endast en mindre del av bokbeståndet och utlåningen i folkrörelsernas föreningsbibliotek. Skönlitteraturen fick med tiden en växande betydelse. Ambjörnsson konstaterar

Frikyrko- och nykterhetsrörelserna spelade en stor roll för utvecklingen inom den tidiga arbetarrörelsen. Därifrån hämtade arbetarrörelsen organisations- och mötesformerna.

att det "under 1900-talets första decennier inom nykterhets- och arbetarrörelsen växer fram ett krav på läsning, där det lästa så att säga är underordnat läsningen som verksamhet. Det tycks viktigare att medlemmarna i loge och förening läser än vad de läser".

Den ideologiska litteraturen, tidningar, tidskrifter, de populärvetenskapliga skrifterna och skönlitteraturen skapade en motoffentlighet, ett nytt rum för samtal mellan likställda människor. Det handlade inte om ett tilltal från en överhet till en menighet utan om ett samtal där lekmän talade med andra lekmän. Överheten hade inte längre monopol på det offentliga rummet.

Folkrörelserna bidrog samtidigt till att det offentliga samtalet blev mer pluralistiskt. Skilda riktningar framförde olika tankar, varför den enskilde ställdes inför kravet att själv ta ställning mellan stridande uppfattningar. Detta främjade framväxten av den kritiska läsning och det kritiska tänkande som konstituerar den självständiga medborgaren i en demokrati.

Litteraturhistorikern Gunnar Hallingberg ger samma bild i sin bok *Läsarna. 1800-talets folkväckelse och det moderna genombrottet* 2010. Han visar där att 1800-talets väckelserörelse hade stor betydelse för det moderna genombrottet i vår kulturhistoria, något som ofta har förbisettts eller underskattats i svensk historieskrivning. ✨

Amerikanskt skyttegravskrig

USA:s politik utmärks av skarpa motsättningar och väljarförakt. Samtidigt saknas idéer och tankar om hur lösningarna ska brytas, skriver **Janerik Larsson**.

FÄMNET ÄR SÅ flitigt debatterade i USA idag som polariseringen i Washington. Kongressen är intensivt impopulär – förtroendesiffrorna är lägre än någonsin.

Hur illa är det egentligen? Och vilka är i så fall orsakerna – och hur ser eventuella lösningar ut?

I våras utkom – den politiske kommentatorn David Frums satir, boken *Patriots*. Det är en allt annat än sympatisk bild av den amerikanska höger som Frum själv gjort en god del av sin karriär inom. Hans mest kända insats är att han som talskrivare till George W Bush i Vita huset formulerade den mångciterade frasen om "axis of evil", ondskans axelmakter som fanns i State of the Union-talet 2002.

Efter sin tid i Vita huset var Frum anställd på den konservativa tankesmedjan American Enterprise Institute men tvingades därifrån år 2010. Det rädde inget tvivel om att Frum bland annat genom att kritisera republikanernas syn på hälso- och sjukvårdspolitikern gjort sig impopulär i konservativa, republikanska kretsar.

Frum sägs sig fortsatt vara en konservativ republikan – men en självständigt tänkande sådan. När jag första gången träffade honom underströk han att hans privatförmögenhet gör att han inte behöver ta några ekonomiska hänsyn när han deltar i samhällsdebatten. Frum, som är kanadensisk medborgare, är son till en framgångsrik kanadensisk fastighetsmagnat.

Idag är Frum bland annat en flitigt anlitad kommentator på CNN och regelbundet skribent hos *The Daily Beast* / *Newsweek*.

PATRIOTS ÄR BERÄTTELSEN om en ung, amerikansk Candide, Walter Schotzke, och dennes upplevelser i den amerikanska politikens hjärta, kongressen. Den som följer amerikansk politik har ingen svårighet att identifiera målen för Frums satir – inklusive givetvis AEI. Någon risk att Frum ska få ett erbjudande om återanställning finns inte nu.

Jag träffar Frum på vår vanliga mötesplats, en hotellbar några kvarter från CNN, helt nära Capitol Hill.

Jag ställer frågan om vad som gått snett – om nu något gått snett.

Frum är en mycket träffsäker kommentator också i detta format, långt från tv:s kameror:

David Frum. FOTO: BRENDAN SMIALOWSKI/GETTY IMAGES

– Den gamle talmannen Tip O'Neill sa att det som hänt under hans långa tid i kongressen var att "the people are better but the results are worse". En god sammanfattning av vad som hänt också därefter.

O'Neill, som var demokrat, satt i kongressen 1953–1987 och var talman 1977–1987.

Frum spaltar upp utvecklingen:

– På O'Neills tid fanns det en god partisciplin. Den är borta idag. Republikanen John Boehner, dagens talman, har inte det stöd som krävs för att göra upp med presidenten.

– Det beror på att det finns så många som har makten att säga nej, att det inte finns några kvar som kan säga ja.

– Partiernas makt har minskat drastiskt. Kongressledamöterna sköter själva sin finansiering. Förr fick de ekonomiskt stöd från sina partier. Det gör att de blivit partiberoende.

– Kongressens kommittéer brukade vara öppna för politiska uppgörelser där man fick ta och ge. Så är det alltmer sällan nu.

Frum pekar också på andra faktorer som bidrar till lösningen:

– Opinionen i landet är mer polariserad. Medborgarna är bättre utbildade och har starkare uppfattningar. De är mer engagerade och klyftan mellan olika åsiktsriktningar har vidgats.

Frum pekar på journalisten Bill Bishops bok *The Big Sort. Why the Clustering of Like-Minded America Is Tearing Us Apart* från 2008 som beskriver hur medborgarna sorterar in sig i olika enklaver. Genom att bo åtskilt och genom att bara konsumera medier som förstärker deras egna uppfattningar vidgas klyftorna. Polariseringen har således många drivkrafter.

En annan faktor som Frum pekar på är att de superrika blivit mer hänsynslösa än någonsin tidigare:

– Förr var de mycket rika främst intresserade av att skydda vad de hade. Nu vill de ha mer makt. Tidigare skapades rikedomarna i företag med många anställda. Det krävde ett hänsynstagande av helt annat slag än idag då jätteförmögenheterna uppstår i finansiella företag med få anställda.

DETTA POLARISERADE Washington märks också på ett annat sätt. Jag bodde där i några år i mitten av 1980-talet. Då var stadens tankesmedjor intressanta mötesplatser för nya tankar – inte minst utvecklades det liberala idégodas som kom att förknippas med Ronald Reagan och Margaret Thatcher.

Men det var inte en hårt polariserad miljö om man jämför med hur det är idag.

I den intressanta tidskriften *National Affairs* (som är en fortsättning på *The Public Interest*) skrev tidigare i år Tevi Troy från tankesmedjan Hudson Institute en essä om "Devaluing the Think Tank".

När jag på försommaren besökte den amerikanska huvudstaden var det lätt att möta människor från tankesmedjorna som instämde i den kritiken av hur de devalverats – och politiserats.

Man behöver bara följa de dagliga e-postutskicken från de mest kända tankesmedjorna för att konstatera att de numera främst ägnar sig åt billig och ytlig politisk propaganda. Några nya intressanta idéer syns inte till. Söker man sådana får man tala med sina kontakter inne i tankesmedjevärlden, kontakter som numera ogärna skriver offentligt eftersom varje ny tanke riskerar att stämplas som inopportun av höger eller vänsterns välfinansierade åsiktspolisier.

En illustration av hur taktiserande dagens tankesmedjor blivit kan hämtas från vänsterns Center for American Progress. Under George W Bushs presidenttid ägnades mycket energi åt att kritisera kriget i Af-

ghanistan. När Barack Obama blivit president tystnade kritiken helt.

Troy sammanfattar sin kritik:

Det är ingenting fel i sig med ett överflöd av tankesmedjor och intresseorganisationer som försöker finslipa redan etablerade idéer eller utveckla bättre kommunikationsstrategier. I en tid där medier och politik rör sig allt snabbare spelar självfal-

let sådana organisationer en betydelsefull roll. Men just därför att vi lever i en sådan tid finns också ett verkligt behov av originell tankeverksamhet som kan ändra debattens inriktning och presentera trovärdiga lösningar på de enorma politiska problem som nu ligger framför oss.

Det är kanske så att ett år med presidentval inte är det mest lämpade tillfället att ta

pulsen på den intellektuella samhällspolitiska debatten i USA. Politik engagerar amerikanerna på samma intensiva sätt som deras favoritsporter.

Men oavsett "vilket lag som vinner" makten över Vita huset och kongressen den 6 november så kvarstår det som ett i mina ögon oomtvistligt faktum att USA behöver lösningar och inte bara en alltmer polariserad debatt. ✂

USA 2

Idealismens fallgropar

Cynism och svek i politiken är naturliga ingredienser i amerikansk filmtradition. Men de som anser att vårt svenska system är bättre ägnar sig åt barnatro, skriver **Håkan Tribell**.

"MIKE MOORE SOM president handlar mer om oss än om honom." Repliken yttras tio minuter in i filmen *Maktens män* och fälls av den skicklige spinndoktorn Stephen Meyers. Han avslöjar därmed att han har drabbats av politikens kanske värsta åkomma: idealismen.

Dock inte blind sådan. "Jag är inte naiv", försäkrar han. "Jag har arbetat med fler kampanjer än de flesta under 40. Och jag säger: *This is the one!*"

Det krävs ingen doktorsgrad i kärnfysik för att förstå vad som sedan kommer att ske. Sex, svek och intriger krossar fullständigt Stephens illusioner, om än inte hans karriär. Tvärtom, den gynnas. I valet mellan makt och inre värdighet visar det sig att han drar samma slutsats som alla andra.

Filmen, som presenterades för den svenska biopubliken kring årsskiftet, är geden men knappast nyskapande när det handlar om politiska "bakom kulisserna-filmer". Mer ovanligt är det perspektiv som bjuds i *Margin Call*, ett lika välgjort som stjärnspäckat drama om det sista ödesdigra dygnet på en investmentbank innan finans-krisen bryter ut. Den gick på biograferna under våren. Att se båda filmerna i ett svep erbjuder en studie av kapitalism, av politik – och av oss själva.

Presidentkandidaten Mike Moore, spelad av George Clooney, är inte svart, men av det vi får veta om honom är det uppenbart att vi ska associera till Barack Obama. Att Jeremy Irons rollfigur heter John Tuld gör att blinkningen till Lehman Brothers vd Richard Fuld är allt annat än diskret. Båda filmerna är fiktiva, men likt goda romaner vill filmerna spegla en verklighet utan att

George Clooney.

göra anspråk på att vara *based on a true story*.

I *Margin Call* visar det sig krävas just en doktorsgrad i fysik för att förstå de komplicerade matematiska modeller som ligger till grund för investmentbankens investeringsstrategi. Analytikern Peter Sullivan har en sådan bakgrund, och när han väl knäckt ekvationen inser alla chefer snabbt vilken katastrof som

väntar runt hörnet. Rädde sig den som kan? "Om du är först ut genom dörren kallas det inte panik", konstaterar John Tuld och strategin är därför lika enkel som till synes oundviklig. Sälj skräpet till alla andra, även om det kostar dig din karriär och din värdighet. Något annat sätt finns inte att rädda din och firmans förmögenhet.

EN STYRKA hos båda filmerna är att de undviker att lägga skulden för förfallet på enskilda individers ondska, även om det är svårt att se försonande drag hos finansmannen John Tuld. Presidentkandidaten Mike Moore suckar när han inser att kampanjen fått honom att både sälja löften till fackföreningarna och nedlåta sig till smutskastningskampanjer i tv – men att låta "FN-hataren Thompson" bli utrikesminister, "där säger jag nej".

Istället hamnar respektive systems inneboende logik i centrum. Drivkrafterna hos individerna må skilja sig åt – i politiken är det makten som lockar, i finansvärlden pengarna – men resultatet är detsamma. Den får inte skörda som vägrar smutsa ner händerna. Vad är det om inte bokstavigt bondförnuft?

Ingen skulle göra misstaget att betrakta finanshajar som egentliga idealister, vil-

ket avslöjas redan av ordet *finanshajar*. I recensioner av *Margin Call* går det således att läsa formuleringar som att filmen "visar den nakna kapitalismen", "girigheten", "bankernas sociopatiska agerande". Cynismen och avståndstagandet är tydligt.

Samma förhållningssätt verkar inte finnas när politiken betraktas. Recensenterna finner visserligen skildringarna av det smutsiga politiska spelet trovärdiga, men missar inte ett tillfälle att påpeka att filmen utspelar sig i USA. Den utmärkte Fredrik Sahlin i SVT får tjäna som exempel:

Ätminstone sedan *Alla kungens män* 1949 har inifrån-skildringarna av politiskt arbete, i synnerhet i USA, varit indignationsdramer. Politiker har avslöjats som skrymtare. Trots det har amerikanska manusförfattare, producenter och regissörer genom alla decennier lyckats behålla sin barnatro. Varenda gång de tittar in bakom de där kulisserna blir de lika upprörda när de upptäcker att senatorer och presidentkandidater kan vara hänsynslösa och ljuga och mörklägga.

Genom att placera symtomen i USA kan svensken möjligen behålla sin egen barnatro på politikens möjligheter, den barnatro som har gjort orden *in Sweden we have a system* bevingade. Och nog märks samma brutala besvikelse här hemma, oavsett om det handlar om brutna FRA-löften eller förväning över att de vapen vi tillverkar i neutralitetens namn har sålts till skurkstater ända sedan Palmes tid.

Är lärdomen att endast cynism räddar oss från besvikelser? Möjligen. En rimligare tolkning är dock att både marknader och politik förtjänar att betraktas med sund skepsis, och att ideal är viktiga medan idealism är riskfyllt. ✂

De rasistiska huliganerna

Ar 2009 stod jag tillsammans med en fantastisk grupp kallad British Muslims for Secular Democracy vid en demonstration i centrala London. Vi protesterade mot en marsch anordnad av Islam4UK, en grupp som balanserade på gränsen mellan extremistisk politik och terrorism. Jag älskade de unga männen och kvinnorna för deras mod att stå upp för liberala värden. "Skratta åt islams fiender", mässade de. "Yttrandefriheten kommer att behärska världen."

Vid den här tiden var den europeiska vänstern i stor förvirring när det gällde bekämpandet av den religiösa högern, en röra som fortsatt ända fram till idag. I teorin var goda liberaler emot sexism, rasism och homofobi. I praktiken undvek de att fördöma radikala islamister, som samtidigt var sexister, rasister och homofober, eftersom de var rädda för att själva bli måltavla för våld eller därför att de fruktade anklagelser om "islamofobi" eller någon annan form av politisk inkorrekthet.

Den lilla gruppen på 20 unga muslimer var utlämnade åt sig själva. Ingen var beredd att stödja dem, utom en underlig grupp män bärande på brittiska flaggor som stod några meter bort. Jag kände igen en av dem. Han var make till en av mina grannar och tidigare ledare för Chelseas fotbollshuliganer. Jag gick över för att fråga honom vad som pågick, och fick veta att han och hans vänner var medlemmar av en ny grupp kallade English Defence League. De var inte nynazister, försäkrade de. De stödde kvinnors rättigheter och homosexuellas rättigheter. De ville bara protestera mot radikala islamister, vilkas ideologiska anhängare bombade London och attackerade begravningsståg för soldater som dödats i Irak och Afghanistan.

OKEJ, TÄNKTE JAG, JAG HAR VÄNTAT MIG något i den stilen ett tag. Om ledande europeiska liberaler sviker sina principer och försöker "föra en dialog" med teokrater och religiösa fascister, kommer förr eller senare en reaktion. I omkring en timme trodde jag att English Defence League var bättre än de islamister man opponerade sig mot. Men inte längre än så. Eftersom EDL nyligen besökt Skandinavien finns det anledning även för svenskar att genomskåda gruppens propaganda. De påstår att de inte är en nynazistisk grupp, och i strikt mening är det sant som de säger. EDL har inte sitt ursprung i Hitlerdyrkande sekter, men det är också det bästa som kan sägas om dem. I Storbritannien attackerar medlemmar av EDL alla muslimer eftersom de är muslimer, liksom sikher, hinduer eller mörkhyade ateister. Vid ett massmöte i Århus i Danmark förenades EDL-anhängare med män från Norge som förklarade för journalister att de instämde i Anders Breiviks paranoia fantasier. Maken till min granne hade ett förflutet som fotbollshuligan, och EDL förblir ett huligangäng som ger sig på alla som tillhör "fel" lag.

Det bästa sättet att genomskåda gruppens propaganda är att lyssna på brittiska liberala muslimer och före detta muslimer. De tror på Europas friheter och är beredda att försvara dem med de risker det innebär. Inte en enda av dem har ett gott ord att säga om EDL.

Jag blev klar över EDL:s sanna natur efter demonstrationen när jag gick in på en bar i närheten med en ung kvinna, lika brittisk som någon annan i London den dagen. "Du är inte välkommen här", spottade EDL-medlemmar ur sig, mot en muslim så integrerad att hon kunde gå på en pub med en tillfällig bekant. "Åk hem till Pakistan, för helvete." Nästa gång som EDL dyker upp i Sverige, föreslår jag att ni sänker er till deras nivå och säger åt dem att "åk hem till England för helvete, för här är ni inte välkomna". ✨

Nick Cohen är kolumnist, författare och debattör. Hans senaste bok är *You Can't Read This Book* (2012).

Översättning:
Jim Jakobsson

I korthet

PRESSGRANNAR

"Innan Tea Party-rörelsen gjorde det hörde Paul Ryan till ett fåtal konservativa som öppet hyllade Rand. De flesta konservativa föredrog att citera tänkare som F A Hayek och Milton Friedman, som både var mer högbrynta än Rand och neutrala i synen på religion. Men just det faktum att Rand fick journalister på 1960-talet att darra – hennes aggressiva uppdelning av världen i "producenter" och "roffare", hennes billiga romaner – gjorde henne till en favorit bland Tea Party-aktivister. Demonstranter på Tea Party-möten viftade med plakat med frågan "Vem är John Galt?" (en referens till hjälten i *Och världen skälvde*) och använde sig av Rands logik för att visa att sjukförsäkringsreformen var olaglig.

Det verkar ofattbart att skönlitterära intriger utnyttjas för att kritisera politiska beslut, men det är viktigt att komma ihåg att Rand förblivit populär just därför att hon var en

bästsäljande författare snarare än en torr teoretiker. Rand viftade bort kritik om hur hennes förslag – som att avskaffa skatter – skulle fungera genom att betona att hennes uppgift var att inspirera sina läsare till ett högre moraliskt syfte. [...] Bara i denna skön-

litterära värld kunde hennes hjältar undkomma hårda frågor om öde och slump, för i Rands romaner får alla vad de förtjänar.

Genom att välja Ryan har Mitt Romney chansat på att Ayn Rands radikala marknadskapitalism definitivt rört sig från periferin till mittfältet i amerikanskt samhällsliv. Det är då värt att erinra sig att ytterligare en republikan en gång omfattade Rand: 1964 års republikanske presidentkandidat Barry Goldwater."

Jennifer Burns, professor i statsvetenskap vid Stanford University och författare till *Ayn Rand and the American Right*, analyserar Ayn Rands påverkan på Paul Ryan, den republikanske vice presidentkandidaten, i *New Republic*. (Barry Goldwater förlorade stort mot Lyndon Johnson.)

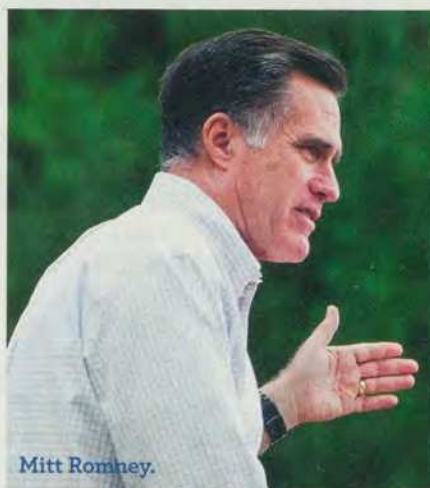
En brutal kamp av klassiskt snitt

Det är då ett väldigt ojämnt över tonläget mellan Barack Obama och Mitt Romney. Intrycket som ges är att invektiven haglar och att de två kandidaterna tar heder och ära av varandra. *Washington Post* rapporterar förfärat att Romney kallar Obama för "angry and desperate". Hårdfört? Möjligen. Men bättre kan de.

Sanningen är att angreppen är ganska beskedliga – när de kommer från respektive kandidat. De vet också att en alltför tuff retorik kan bli kontraproduktiv, att man riskerar att framstå som oseriös och ovärdig Vita huset. De verkliga attackhundarna är de penningstarka grupper som står utanför partisystemet men som aktivt stöder Demokraterna eller Republikanerna genom olika kampanjer.

Berömd, eller snarare okänd, är till exempel den grupp Vietnamveteraner som mycket effektivt ifrågasatte krigshjälten John Kerrys patriotism, sanningsenlighet och mod. Kerry, som 2004 var Demokraternas kandidat mot George W. Bush, såg det som under sin värdighet att bemöta anklagelserna. *Big mistake!* Det gav intrycket av högmod, arrogans och att han inte var karl nog att försvara sig. Opinionsundersökningar visade också att påståendena, som var falska eller inte kunde verifieras, gjorde att fler väljare fick ett negativt intryck av Kerry.

Illa nog fungerar negativa kampanjer. Och

Mitt Romney.

Barack Obama.

det av det enkla skälet att en majoritet av amerikanska väljare har ytliga kunskaper om politik, partier och politiker. De informeras sig främst genom tv och är därför mottagliga för partiernas reklamslag.

Barack Obama, vars högstämde retorik och löften om samförstånd och blocköverskridande överenskommelser betydde mycket för valsegern 2008, går nu *mano-a-mano* mot Mitt Romney. Under större delen av sommaren drev Obama och Demokraterna en intensiv kampanj mot Romney där denne utmålades som en girig kapitalist som tjänat ihop sin stora förmögenhet genom att som vd

avskeda folk och lägga ut all produktion till låginkomstländer.

Det gick som smort. Romney hamnade på defensiven, Obama slapp att debattera den dåliga ekonomiska utvecklingen och kunde notera att opinionsstödet i särskilt viktiga delstater gick upp. Och för den som längtar tillbaka till den gamla goda tiden är tyvärr fakta att även Jefferson, Lincoln och de andra helgonen tog till ytterst brutala metoder för att vinna. Amerikanska väljare kan klaga så mycket de vill, men innerst vet de och har alltid vetat: politik är en kampsport.

Mats Wiklund

”–VAD VAR DET DU SA?”

Till svensk journalistiks besynnerligheter hör pratminuset. Istället för citattecken används tankstreck. Jag saxar ur *Aftonbladet* den 14 augusti:

– Det är en viktig sak i en demokrati att allmänheten via sina ombud, media, ska kunna ta del av information. Vi måste värda det politiska systemet. Det som kommit fram nu är förskräckligt och det är KU:s sak att ta reda på om det är sant.

Det säger den före kulturministern och socialdemokratiska riksdagsledamoten Leif Pagrotsky, apropå AB:s rapportering om näringsdepartementets redovisning av sin julfest.

Så här hade det sett ut i engelsk eller amerikansk press: "Det är en viktig sak i en demokrati att allmänheten via sina ombud, media, ska kunna ta del av information. Vi måste värda det politiska systemet. Det som kommit fram nu är förskräckligt och det är KU:s sak att ta reda på om det är sant."

Inställningen är att om någon säger något och det ska in i tidningen används alltid citattecken. De blir ett slags garant för sanning och vederhäftighet.

Läsaren ska veta att exakt så formulerade sig personen.

Varför har vi då pratminus istället för citattecken? Jag har ingen aning, men jag skulle kunna tänka mig att det beror på att tidningarna tycker att det blir mer läsvänligt. Citattecken är små och ger ett lite torrt och akademiskt intryck. Pratminuset, som alltid inleder ett nytt stycke, skapar grafisk variation och driver texten framåt.

Så vilken modell är att föredra: den anglo-amerikanska eller den svenska? Principiellt den förstnämnda, men i praktiken den sistnämnda. Både journalister och läsare har vant sig vid en språklig ofullkomlighet – pratminuset likställs med citattecknet. De enda som har invändningar är väl de som citeras.

Mats Wiklund

Den amerikanska högerens hat mot invandrare motsäger deras tro på den fria marknaden. Deras motstånd mot vapenreglering får deras anspråk på att driva en hårdforlinje mot brott att framstå som lika löjliga. De inom vänstern som försvarar As-sange är, mutatis mutandis, lika villiga att tillintetgöra sin egen övertygelse.

Nick Cohen i *Guardian* om hur Ken Loach, John Pilger med flera "ondgör sig över västs ondska med trovärdigheten hos professionella gråterskor".

LARS TRÄGÅRDH

DOSSIER

BORTOM ENHETSSTATEN

Den svenska staten har erbjudit medborgarna relativ social jämlikhet och maximalt individuellt oberoende. Idag utmanas detta samhällsfördrag av ökande mångfald i civilsamhället. Kan vi hitta fram till en institutionell ordning som kan garantera individen frihet från ofrivillig gemenskap och samtidigt erbjuda de frivilliga sammanlutningarna skydd från en absolutistisk universalism?

Lars Trägårdh, gästredaktör

MÅNGFALDENS UTMANINGAR

Det svenska civilsamhället har traditionellt varit nära förbundet med värderingar som omfattas av staten. Detta skapar svårigheter att acceptera ett mer pluralistiskt civilsamhälle.

Av Lars Trägårdh

AVSTÅNDET MELLAN retorik och verklighet är ofta stort. Detta gäller inte minst den svenska självbilden. Som en återvändare – efter 40 år i USA och andra länder – slås jag ofta av denna skillnad mellan hur svenskar beskriver sig själva och hur samhället egentligen fungerar. I boken *Är svensken människa?* fokuserade jag och Henrik Berggren på en sådan radikal paradox: Sverige som ett socialdemokratiskt land befolkat av hyperindividualister; socialister som älskar marknadssamhället och alla sina privata egendomar; tillitsfulla jämlikhetsivrare som strävar efter frihet och oberoende; förmenta trygghetsnarkomaner som är det globala risksamhällets stora vinnare.

I min förra Dossier satte flera av de medverkande fingrarna på andra fundamentala glapp mellan idé och praktik. I det officiella Sverige talar man sig gärna varm för mänskliga rättigheter, skriver under FN-deklARATIONER och förmanar i moraliserande ordalag andra länder som inte lever upp till dessa ideal. Men när konventionerna och rättigheterna ska tillämpas på hemmaplan visar det sig att gränsen mellan medborgerliga och mänskliga rättigheter ofta är skarp och hög. I konflikten mellan universell medmännisklighet och det exkluderande medborgarskapet får tanken om öppna gränser stå tillbaka för den snävt definierade tanken om nationell gemenskap.

I denna Dossier är temat tolerans och mångfald i den nationellt sinnade enhetsstatens skugga. Min utgångspunkt är en officiell "värdegrunds"-retorik som betonar att Sverige är ett land kännetecknat av värden som tolerans, respekt för andra, och öppenhet för mångfald. Kopplat till detta är en diffus tanke om att Sverige i någon mening skulle vara postnationellt, genomsyrat av universella värden och inte längre infekterat av trång nationalism. Ett land som välkomnar invandrare och inte längre insisterar på assimilation utan bejakar det mångkulturella samhället.

Samtidigt står det klart att Sverige i ett jämförande perspektiv är allt annat än "middle of the road" vad gäller värderingar. Snarare är Sverige som Thorleif Pettersson kärnfullt uttryckte det "Landet Annorlunda". Detta gäller inte minst synen på fa-

miljen och andra gemenskapsformer som ligger mellan individen, å ena sidan, och staten och marknaden, å den andra. Svenskar framstår i de jämförande undersökningarna som radikalt mindre benägna att styras av en etik och livssyn som underställer individen den traditionella familjen, klaner, religiösa samfund och andra "täta" institutioner i civilsamhället.

Detta återspeglas i de sociala institutioner som kännetecknar det moderna Sverige i vilka den direkta och oförmedlade relationen mellan stat och individ är det sociala kontraktets grundbult. Detta gäller även det svenska civilsamhället som visserligen är omfattande men på det stora hela ger uttryck för samma värderingar med betoning på demokrati, medborgarskap, individualism och jämlikhet. Arketyper är den klassiska folkrörelseorganisationen, byggd på frivillighet, medlemskap, intern demokrati och med syftet att förändra samhället i stort snarare än att skydda sin särart eller sitt oberoende från staten. Tvärtom har man ofta sett staten som allierad och sin egen uppgift att verka som komplement och påskyndare med en heltäckande, statsgaranterad universalism som mål.

DENNA BERÄTTELSE om Sverige och svensk särart är dock bara en idealtyp som tenderar att skymma sikten för en mer komplicerad verklighet. Den rymmer dessutom faror för dem som inte vill inkluderas i detta sociala kontrakt. Ty vi har här att göra med en föreställning som till viss del är en faktisk beskrivning av hur det moderna Sverige ser ut men som till lika stor del är ett uttryck för en normativt laddad syn på hur samhället bör se ut. I klyftan mellan idealtyp och verklighet skymtar både historiska fenomen på marginalen av det svenska samhället – syndikalister, libertarianer och frikyrkor till exempel – och betydande utmaningar för samtida och framtida avvikare, inklusive den muslimska minoriteten.

Ett exempel på detta är den syn som kommer till uttryck i Mångfaldsbarometern som forskare vid Uppsala universitet med jämna mellanrum publicerar. Självbilden av Sverige som ett tolerant samhälle befästs av svaren på frågor som rör den allmänna synen på mångfald där resultaten pekar på att extremt negativa attityder till mångfald har minskat från 5,7

procent till 4,9 procent. Men läser man vidare finner man att denna tolerans är tydligt villkorad. Över 80 procent av de tillfrågade menar att invandrare har en skyldighet att anpassa sig till majoritetssamhällets vanor.

MED PLURALISM är det i Sverige lite som den omhuldade valfriheten när det gäller vård, skola och omsorg: den är okej så länge som det inte gäller något väsentligt utan enbart handlar om något i grund och botten ytligt. En mångfald som yttar sig i ett större utbud vad gäller mat, musik och kläder (utom kanske slöjor) är bra, men rör det frågor som religion, genusrelationer, eller familjens roll gällande skolor och omsorgsinstitutioner så dyker snart invändningar upp. Dessa är gärna anförda i termer av "kvalitetssäkring" och "evidens" som tenderar att leda tillbaka till en standardisering och enhetlighet i samklang med det svenska sociala kontraktets och den "gemensamma värdegrundens" trumfkort: jämställdhet, barns rättigheter, jämlikhet, universalism, individualism.

I ett framtidsperspektiv står det en hel del på spel. Kan Sverige hårbärgera en djupare mångfald utan att det sociala kontraktet hotas? Kan medborgarna hantera ett mer pluralistiskt civilsamhälle utan att den höga sociala tilliten undergrävs? Klarar vi av att leva sida vid sida med människor vars värderingar och praktiker vi ogillar – bortsett då från ett gemensamt intresse just i denna tanke om att leva och låta leva. Å andra sidan, om priset för fortsatt tillit och sammanhållning är exkludering av det annorlunda, är detta värt att betala?

För att borra vidare bad jag tre skribenter att ur olika perspektiv fundera fritt kring civilsamhället, staten och individen i spänningsfältet mellan de i grund och botten lika legitima kraven på, å ena sidan, likhet inför lagen, jämlikhet, individens oberoende och, å den andra, föräldrars rätt att föra sina värderingar vidare till sina barn, de religiösa samfundens och andra kommunitära gemenskapers rätt till integritet och existens.

Alla tre, Lena Andersson, Jonas Qvarsebo och Fredrik Wenell, utgår från längre texter som utgör kapitel i en kommande SNS-antologi om det framtida civilsamhället och dess roll för välfärd och mångfald. Qvarsebo tar avstamp i den ofta högljudda debatten om de konfessionella friskolornas ställning. I sin artikel kopplar han denna debatt till det senaste decenniets mantra om den "gemen- »

LARS
TRÄGÅRDH

DOSSIER

BORTOM ENHETSSTATEN

samma värdegrunden" och visar hur den explicita men abstrakta referensen till pluralism som en grundläggande svensk värdering riktas mot konkreta uttryck för "djup" mångfald. Wenell ställer frågan om privatiseringen av religiöst förankrade ideal inte utgör en förlust för såväl samfunden som samhället i stort. Han försöker visa dels att religiöst färgat politiskt handlande inte behöver ta formen av teokratiska ambitioner utan snarare mer modesta experiment i tal och handling, dels att religiöst inspirerade minoritetsperspektiv historiskt kommit till uttryck i reformer som många idag tror är resultat av sekulära, "progressiva" och moderna ideologier.

Här kan det vara på sin plats att påminna såväl om de svenska frikyrkornas roll som den första stora svenska folkrörelsen i kampen mot överhetsstaten och för demokrati som om den amerikanska medborgarrättsrörelsens koppling till kyrkor och samfund som sedan länge kämpat mot slaveri och segregation. För att ta ett konkret exempel kan jag nämna shakerrörelsen som hade sina rötter i gränsområdet mellan New York och Massachusetts där jag ett tag bodde. Detta samfund var känt inte enbart för sina vackra möbler utan även för såväl sin extremt negativa syn på slaveriet som sin lika konsekvent positiva syn på jämställdhet mellan män och kvinnor.

SAMTIDIGT ÄR DEMOKRATI och frihet lika nära knutet till stat som till civilsamhälle. Detta är ingången för Lena Andersson där hon i sin artikel försöker synliggöra statens centrala uppgift som garant för individens autonomi och alla medborgares jämlika tillgång till de grundläggande resurser som möjliggör denna frihet. I hennes analys är civilsamhället både en tillgång för dem som vill leva med likasinnade i kommunitära gemenskapsformer och ett hot för dem som vill komma undan en gemenskap de kanske aldrig själva valt eller inte längre vill tillhöra.

Och kanske är det detta som är vår utmaning idag: Kan vi finna en institutionell ordning som samtidigt kan garantera individen frihet från ofrivillig gemenskap och erbjuda de frivilliga associationerna skydd från en absolutistisk universalism? Möjligen kan en stat med mer minimalistiska anspråk – till exempel att alla måste följa lagen och tillerkännas resurser på samma villkor men i övrigt slipper pekpinnar av typen "gemensam värdegrund" – vinna större legitimitet i det långa loppet i en värld där den vaga retoriken om pluralism körs över av den konkreta mångfalden. ✖

CIVILSAMHÄLLET BEHÖVER MOTKRAFTER

Staten bör betraktas som en motkraft som balanserar det starka civilsamhället. I skola, vård och omsorg bör staten erbjuda det bästa tänkbara till var och en och inte bevara, respektera eller uppvärdera skillnader.

Av Lena Andersson

STATEN KAN GENOM myndighetsutövning begå horribla övergrepp. Av det följer inte att horribla övergrepp upphör när statlig myndighetsutövning upphör eller minimeras. Staten finns för att den behövs och den är en överenskommelse mellan medborgarna. Den har inget egenvärde och bör betraktas som en motkraft, vilken ombesörjer den rättvisa och rimlighet som inte kommer automatiskt i det organiska livets fria framfart. Frihetlighetens civilsamhälle blir ju totalt sett amoraliskt på så sätt att ingen tar ansvar för eller överblickar helheten. Frågan är hur motkraften staten ska utformas, utifrån vilka principer och antaganden om människan. Statens uppgift är att erbjuda medborgarna skydd mot det oönskade som sker i civilsamhället samt garantera individen frihet och lika rättigheter. Hur uppnås detta bäst? Kanske främst genom att vi noga beaktar grunderna för statens olikabehandling av medborgarna. Ska staten häri främja särart eller jämlikhet?

Den stat jag skisserar är den jag tror bäst när en möjlig balans mellan frihet och jämlikhet. Denna egalitära stat är inte okänslig för olika behov men när den tillgodoser dem sker det inte av respekt för skillnader, utan i syfte att ta bort dem. Det innebär att den egalitära staten är indifferent till särart. Särart odlas med fördel bortom statens räckvidd, i civilsamhället.

Detta bygger ofrånkomligen på normativitet. Staten i min tappning vilar på en grundföreställning om den biologiska människan som säger att det finns vissa materiella, ej socialt konstruerade, motsattpar i var och en som grovt sett ser ut så här: sjukdom och hälsa, hunger och mättnad, lidande och välbefinnande, ofrihet

och frihet – och att det ena är att föredra; den som är sjuk vill bli frisk, den som hunger vill äta, den som lider vill slippa det och den som är frihetsberövad vill undkomma sitt tillstånd. Detta universella grundantagande behöver utsättas för pågående prövning och förhandling i demokratiskt samtal, men jag tror att det är det mest rimliga.

Olikabehandlingen av medborgarna i statens funktioner främjar inte egenhet utan likhet. De privilegier som utdelas är därför uteslutande sådana som man med fog kan anta att ingen egentligen vill ha, men bli av med. Den enbente erbjuds protes utan att den tvåbente får något motsvarande, och låginkomsttagaren betalar mindre i skatt. Den med högre skattesats önskar sig inte låginkomsttagarens fördelar eftersom det vore att önska sig mindre pengar. Protes och lägre skattesats är olikabehandling som syftar till jämlikhet och till upphävande av särart, inte till att bevara och reproducera den. Dessa två exempel får tjäna som formel för idén.

DE BEHOV SOM den egalitära staten tillgodoser är härmed inte förmodade *a priori*, utifrån antaganden om identitet och tillhörighet. Behoven anförs när de konkret visar sig och då inte för att bevaras, utan för att avhjälpas (om det är vad medborgaren önskar). Behov av annat slag, som att odla egenheter och grupp-gemenskap, ska staten inte intressera sig för. De sköts i civilsamhället. Konsekvenserna för individen av detta kollektiva odlande i civilsamhället är ofta av det slaget att den egalitära staten måste utgöra en räddningslina för den enskilde, för att kunna ta sig ur familjen, kollektivet och gruppen. Staten ska vara utformad så att den erbjuder individen autonomi, en väg ut ur kollektivets mentala och materiella tryck.

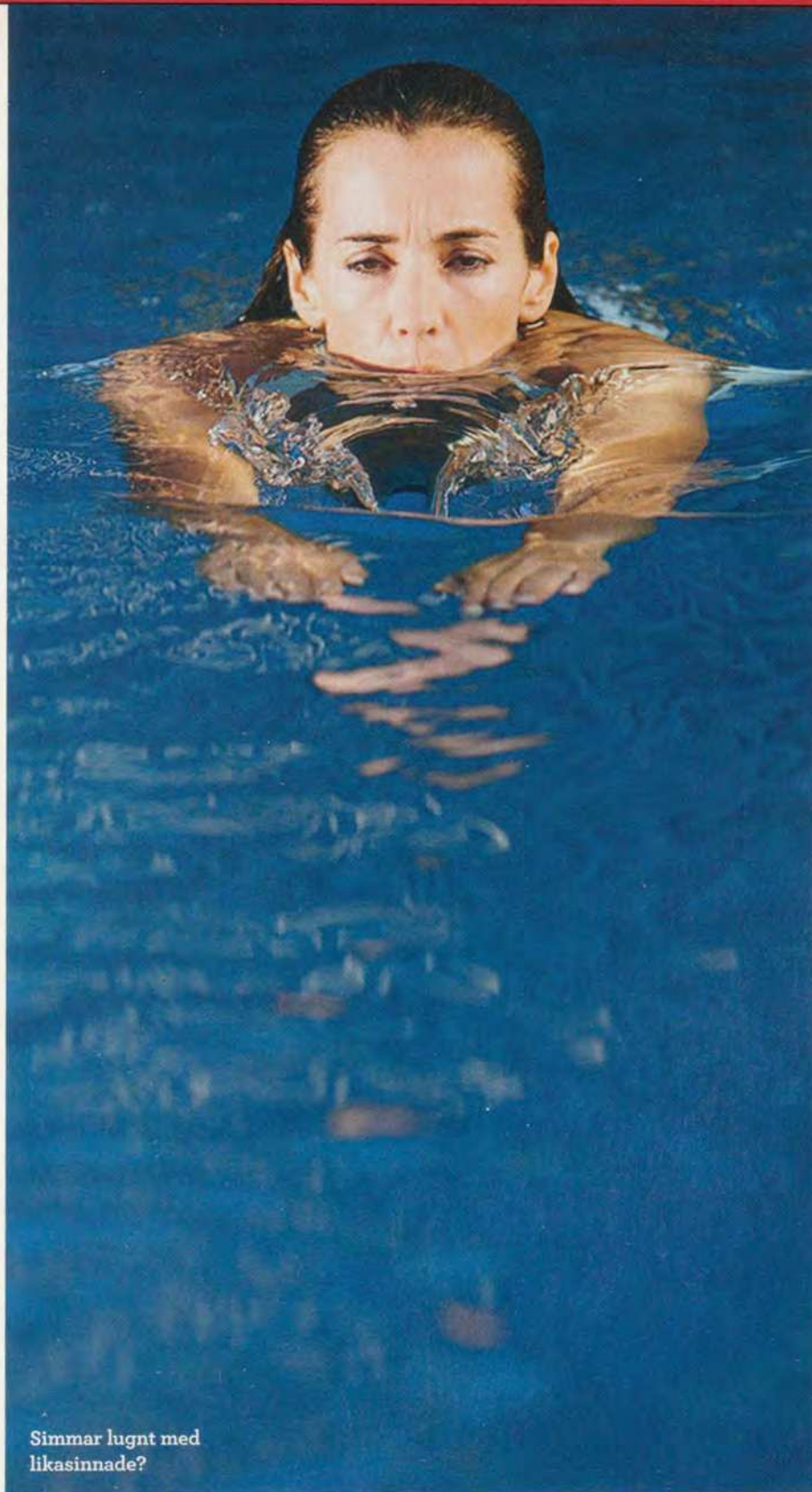

FOTO: OLIVER ETINGER/CORBIS/SCANPIX

**Simmar lugnt med
likasinnade?**

När någon grupp anser att den behöver särskilda åtgärder, exempelvis skolundervisning, för att den upplever sig speciell, hotad och diskriminerad ska staten inte betrakta det som att den kulturella kategorin X behöver särskilt stöd. Stödet ges, men det är inte tillhörighet till X som ger rätten, utan behovet, individuellt bedömt. Saken bör betraktas och formuleras som att var och en som kommer efter i skolan har rätt till förstärkt undervisning. Alla X kommer

då sannolikt inte i åtnjutande, men däremot alla X som behöver stödet, liksom alla Y och Z som behöver det för att uppnå jämlikhet med alla andra. De statliga åtgärderna är inriktade på att avhjälpa bristen, inte att erkänna eller uppvärdera X.

Varför är detta rätt? Därför att en sådan praktik och princip troligen hindrar inlåsning i essentiella kategorier och möjliggör individens befrielse från gruppen och familjen. Denna inlåsning, med åtföljande idéer

om egenskaper knutna till essentiella kategorier, är förmodligen det största problemet med identitetspolitik, särartspolitik, erkännandets politik eller vad man väljer att kalla motsatsen till den idealtypiska egalitära stat som jag här framlägger.

Skälet är också ett annat: Om man inte delar min syn på statens egalitära universalism utan hävdar ett separatistiskt ideal måste man acceptera att exempelvis överklassen, Black Army, jihadister och Vit makt-rörelsen betraktar sig som särarter och kulturer i behov av särskilda hänsyn och regler för att bevaras, respekteras och uppvärderas. För den som önskar egen skola för en viss sorts barn eller egna badtider för kvinnor i simhallen är det svårt att motivera varför man inte ska ha egen skola eller särskilda badtider för vita som vill slippa svarta, icke-muslimer som vill slippa muslimer och så vidare. Om statens uppgift är att bevara, respektera och uppvärdera skillnader måste givetvis alla kulturella uttryck och skillnader behandlas likvärdigt och alla kulturella eller religiösa påståenden och önskemål betraktas som potentiellt lika giltiga.

I DEN EGALITÄRA statens funktioner kan man inte be att få slippa någon.

Det kan man däremot göra i civilsamhället. Det är i civilsamhället som det av staten kvästa klassamhället varje dag föds på nytt. Det är i civilsamhället som Guds vilja är ett argument. Det är där man har rätt att söka sig till likasinnade, dela upp i kategorier och stänga ute dem man inte vill ha med i sin förening. I civilsamhället kan man ägna sig åt det som staten sedan ägnar sig åt att åtgärda: ojämlikhet, åtskillnad och kulturell/idémässig uppvärdering respektive nedvärdering.

Eftersom ojämlikhet och separatism ofrånkomligen utövas i civilsamhället, inte för att det är bra utan för att det är tillåtet, bör staten inte bli alltför svag. Den måste balansera det starka civilsamhället så att individens svala frihet inte blir kväst i familjens, klassens eller traditionens varma gemenskap.

Eftersom den egalitära staten är indifferent inför våra särarter, identiteter och intressen har vi att noga tänka igenom dess räckvidd, vad som bör präglas av de utjämnande idealen och vad som inte bör göra det. Mitt förslag är att den utan prut genomsyrar undervisningsväsendet, värden och omsorgen. På dessa för livet oundgängliga områden kan man inte riskera att respekt för grupp-gemenskap, "annorlunda tänkande" och sedvänjor går före individens rätt att erbjudas det bästa tänkbara på samma nivå som var och en.

Den egalitära staten ska ha en lungvidgande funktion. Den ska motverka kvävningskänslan som alltid hotar i det lilla och det trånga. ✱

LARS
TRÄGÅRDH

DOSSIER

BORTOM ENHETSSTATEN

KONFESSIONELLA FRISKOLOR OCH DEN SVENSKA MONOKULTUREN

Idén om pluralism, tolerans och mångfald återopas ofta som honnörsord när värdegrunden i det svenska samhället diskuteras. Men när mångfalden tar sig konkreta uttryck, som i konfessionella friskolor, visar sig toleransen vara begränsad.

Av Jonas Qvarsebo

FRISKOLEREFORMEN HAR FÖRT med sig inte bara ett abstrakt bejakande av "valfrihet" utan även konkreta uttryck för faktisk mångfald: de konfessionella friskolorna. Men denna mångfald har haft svårt att vinna acceptans i folkhemmet. De konfessionella friskolorna utmanar toleransens gränser i Sverige och har därmed blivit ett problem. För det är framför allt som problem som dessa skolor har kommit att betraktas. Diskussionen förs ofta i ett högt tonläge som gränsar mot moralpanik. Ett belysande exempel är en intervju i SvD från 2007, i vilken Marita Ulvskog jämför religiösa friskolor med "barnfängelser". Och Ulvskog är långt ifrån ensam om sin uppfattning, en rad ledande politiska företrädare och opinionsbildare har uttryckt sig på liknande sätt.

Bristerna i skolornas verksamhet konkretiseras dock sällan, man får inte veta vad exakt brotten består i, men vad det än är – och något fel måste det ju vara – så behöver det beivras av myndigheterna. Denna brist på fakta beror på att det finns mycket lite forskning om de ungefär 70 skolor det handlar om, något som inte hindrar att de rutinmässigt framställs som problematiska i den offentliga debatten. Utan egentliga empiriska belägg sammanförs de med allmänt formulerade samhällsproblem som segregation, utanförskap, intolerans och extremism.

UTGÅNGSPUNKTEN TYCKS vara att konfessionella skolor kan förmodas strida mot den "gemensamma värdegrunden". Begreppet "värdegrund" är ett svenskt nyord som kom i Svenska Akademiens ordlista först 2004. Det började användas mer frekvent vid mitten av 1990-talet i samband med skolans nya läroplan, där ett kapitel om "skolans värdegrund och uppdrag" tillkom. Diverse abstrakta värden skulle nu hålla samman det svenska samhället och grunden för detta skulle läggas i skolan. I denna anda prokla-

merade skolminister Wärnérsson året 1999 som ett värdegrundsår.

Det centrala stycket från läroplanens inledande kapitel är:

Människolivets okränkbarhet, individens frihet och integritet, alla människors lika värde, jämställdhet mellan kvinnor och män, samt solidaritet med svaga och utsatta är de värden som skolan skall gestalta och förmedla. I överensstämmelse med den etik som förvaltas av kristen tradition och västerländsk humanism sker detta genom individens fostran till rättskänsla, generositet, tolerans och ansvarstagande.

Det är ironiskt att värdegrunden i debatten anförts mot konfessionella friskolor med tanke på att "kristen tradition" här sägs vara central för den, och det stora flertalet av de konfessionella skolorna är just kristna. Dessa värden är emellertid så vaga att begreppen i sig inte är det viktiga. Numera förs dessutom denna specifika text sällan på tal. Oftast hänvisar debattörer istället till värdegrunden som en abstrakt storhet som antas hålla ihop det svenska, moderna, sekulära samhället på något obestämbarhet. Det är det retoriska användandet av värdegrunden som här är det intressanta. Eftersom den i princip är omöjlig att invända mot – vem vill polemisera mot allas lika värde, individens frihet, tolerans och så vidare? – har man i sin hand ett kraftfullt verktyg om man lyckas framstå som dess företrädare. Då representerar man det goda och upplysta, till skillnad från dem som man adresserar. Bekännelsen till den gemensamma värdegrunden utgör ett slags sekulär konfession på samma sätt som man i den lutherska enhetsstaten hänvisade till bibel och katekes. Efter statskyrkans fall utgör värdegrunden således en ny sekulär sanningsregim.

Värdegrunden framträder i singularis bestämd form och är "gemensam", vilket markerar identitet och samhörighet mellan

dem som via medborgarskapet sägs ha den som grund och blir så ett kitt för majoritetsskulturen. Den anger att "detta är vilka vi är som samhälle, detta är vad som bär upp våra liv och som särskiljer oss från andra". Dessutom ger den uttryck för föreställningar om den egna gemenskapens förträfflighet; vi är speciellt demokratiska, jämställda, solidariska och sakliga, i synnerhet i jämförelse med länder som är befolkade av religiösa bakåtskrivare. Därigenom kan värdegrunden samspela med sedan länge etablerade föreställningar om det svenska samhällets modernitet och moraliska överlägsenhet; att Sverige "ska gå före" och "vara ett föredöme" i internationella sammanhang.

VID NÄRMARE PÅSEENDE uppenbarar sig dock flera paradoxer av vilka den kanske viktigaste gäller den ofta upprepade idén om att pluralism, tolerans och mångfald skulle vara "svenska värderingar" av primär dignitet. En orsak till att talet om värdegrunden har blivit så viktigt i det offentliga samtalet är att Sverige under senare tid har utvecklats mot en större kulturell och religiös mångfald. Denna faktiska mångfald betyder att den tidigare enhetliga kulturen utmanas av avvikande uppfattningar om till exempel samspelet mellan barn, föräldrar och stat, synen på sexualitet, hur relationerna inom familjen ska se ut och hur samlivet mellan man och kvinna bör te sig.

I detta möte mellan retorik och praktik uppstår problem. Å ena sidan återopas värdegrunden ofta som ett uttryck för en svensk identitet där mångfald och tolerans ingår som honnörsord. Men när mångfalden tar konkret form visar sig toleransen *de facto* vara mycket begränsad.

Samma värdegrund som ska upprätthålla mångfalden och toleransen anförts mot mångfalden när den inte underordnar sig enhetssamhällets normer. Ja till abstrakt mångfald, tolerans och pluralism, men nej till faktiska uttryck för mångfald, som slöjor, omskärelse av gossar och avvikande sed-

"Den svenska värdegrunden säger ja till abstrakt mångfald, tolerans och pluralism, men nej till faktiska uttryck för mångfald, som slöjor, omskärelse av gossar och avvikande sedvänjor överhuvudtaget."

vänjor överhuvudtaget. Och nej till religiösa perspektiv som inte håller sig inom privat sfären. Det vill säga ja till dessa upphöjda värden i princip, men nej till deras konkretisering i en levande praktik i samhället om de hotar den rådande homogeniteten. Hänvisningen till värdegrunden blir därigenom ett sätt att värna enhetligheten, ett "svenskt"

sekulärt sätt att organisera relationer inom familj och samhälle utan att man behöver plädera för något så bakåtsträvande som kulturell enhetlighet.

Frågan är om folkhemmet klarar av en mer genuin pluralism och mångkulturalitet? Kan Sverige härbärgera gemenskaper och traditioner med värderingar och syn-

sätt som skiljer sig från de sekulära "svenska"? Går det att leva sida vid sida med genuint olika uppfattningar om det goda livet? De konfessionella friskolorna kan här utgöra ett slags test för var pluralism betyder i verkligheten, bortom värdegrundsretorikens vackra men till intet förpliktigande paroller. ✖

LARS
TRÄGÅRDH

DOSSIER

BORTOM ENHETSSTATEN

RELIGION SOM POLITISK RESURS

Teologen John H Yoder menar att religionen bör hålla sig borta från samhällsmakten. Men statens makt över civilsamhället bör samtidigt minimeras så att staten inte genom betingade bidrag hindrar religiösa från att leva och agera politiskt i enlighet med sin tro.

Av Fredrik Wenell

VARJE VECKA ÅKER fyra kvinnor hem till en gömd flyktfamilj i en medelstor svensk stad. Pappan och ett av barnen i familjen har psykiska problem på grund av erfarenheter från sitt hemland. Familjen är muslimer. Kvinnorna som åker hem till dem är med i en baptistisk frikyrkoförsamling. Genom dessa kvinnor förmedlar församlingen tusentals kronor varje år som går till hyra, kläder och mat. Kvinnorna är med i en församling som motiverar dem att "betjäna sin nästa" oavsett religion, nationalitet eller klass. De kan göra detta utan att tänka på effektivitet, ekonomisk vinning eller att vara nyttiga för det allmänna. Det är en politisk handling som rör ekonomisk omfördelning, immigration och religion. Men det är en politik som inte förankras i statliga arrangemang utan i ett teologiskt perspektiv. Deras första lojalitet är inte mot en stat utan mot Gud genom kyrkan; en religiöst motiverad etik där betoningen ligger på medmännisklighet snarare än på medborgarskap.

DENNA FRIKYRKLIGA teologi utmanar den i Sverige sedan länge självklara uppdelningen mellan politik och religion. Religion hör till det privata; politiken till det offentliga. Denna idé har i hög grad varit understödd och förutsatt i den svenska folkkyrkoteologin. Den var i sin tur en central aspekt av den svenska enhetsstaten där (jäm)likhet var ledstjärnan och pluralismen en bristvara. Historiskt har frikyrkorna ofta accepterat denna ordning genom att undvika religiöst färgade ståndpunkter i det offentliga samtalet. Ståndpunkterna har istället motiverats som "naturliga". Ibland har det också inneburit att man dragit sig undan "världen" har att istället fokusera på sin egen grupp.

Detta är enligt mig en förlust både för fri-

kyrkorna och för samhället, en förlust som den ökade muslimska närvaron i det svenska samhället ställer på sin spets. Förlusten är dessutom onödig då just den baptistiska frikyrkliga teologin erbjuder andra sätt att förstå relationen mellan religion och politik. För att beskriva en sådan frikyrklig teologi använder jag mig av den framlidne mennonitiska teologen John H Yoder (1927–1997).

Yoder förutsätter att världen är pluralistisk. Han menar att det vi benämner "samhälle" alltid utgörs av en mängd olika kulturer. "Reality always was pluralistic and relativistic, that is, historical. The idea that it could be otherwise was itself an illusion laid on us by Greek ontology language, Roman sovereignty language, and other borrowings from the Germans, the Moors, and the other rulers of Europe." Påståendet om samhällets pluralism är alltså inte normativ utan deskriptiv. Varje försök att skapa entydighet betraktar han som ett sätt att försöka disciplinera mångfalden. De som hävdar att en viss föreställning skall gälla alla, osynliggör de skillnader som alltid förekommer i ett samhälle. Detta gäller oavsett om det är en sekulär eller religiös åskådning.

DENNA IDÉ HÄMTAR Yoder från sin egen kyrkliga tradition. En tradition som aldrig velat inneha eller strävat efter makten i samhället. Hans perspektiv är minoriteternas. De utgör genom sin existens ett ifrågasättande av enhetssamhället. Men han har också kritiserat sin egen tradition för att dra sig undan samhället. Den har format sina egna normer, värderingar och livsstilar utan att

medvetet vilja vara i interaktion med andra grupper i samhället. Detta är en teologiskt problematisk hållning eftersom kyrkan enligt honom inte lever för sig själv utan finns till för världens skull.

YODERS PERSPEKTIV på relationen mellan religion och politik ifrågasätter både en religiöst grundad partipolitik och idén om att religion inte har med politik att göra. Men hur kan en sådan kyrka vara politisk? Han föreställer sig att relationen mellan religion och politik inte handlar om att genom

Den svenska situationen som innebär att staten har stor makt över civilsamhället gör mångfald svårare. Det tuktar grupper som har andra hållningar eller sätt att förhålla sig till samhällets utmaningar och möjligheter.

lagstiftning verka för "kristna värderingar". Han menar istället att den kristna kyrkan är kallad att "vittna". Det betyder att genom ord och handling förkunna hur den uppfattar att ett mänskligt liv bör levas. Istället för att verka för lagstiftning om religiösa värderingar och regler skall den själv praktisera det alternativ den menar är det sanna, oavsett vad den lagstiftande församlingen hävdar.

Den skall inte tvinga på andra sina hållningar, men visa på alternativ som den menar både är möjliga och rätta. Som minoritet och utan makt kan den istället ta ansvar för områden i samhället som den uppfattar

som de mest angelägna men som hamnar vid sidan av staten.

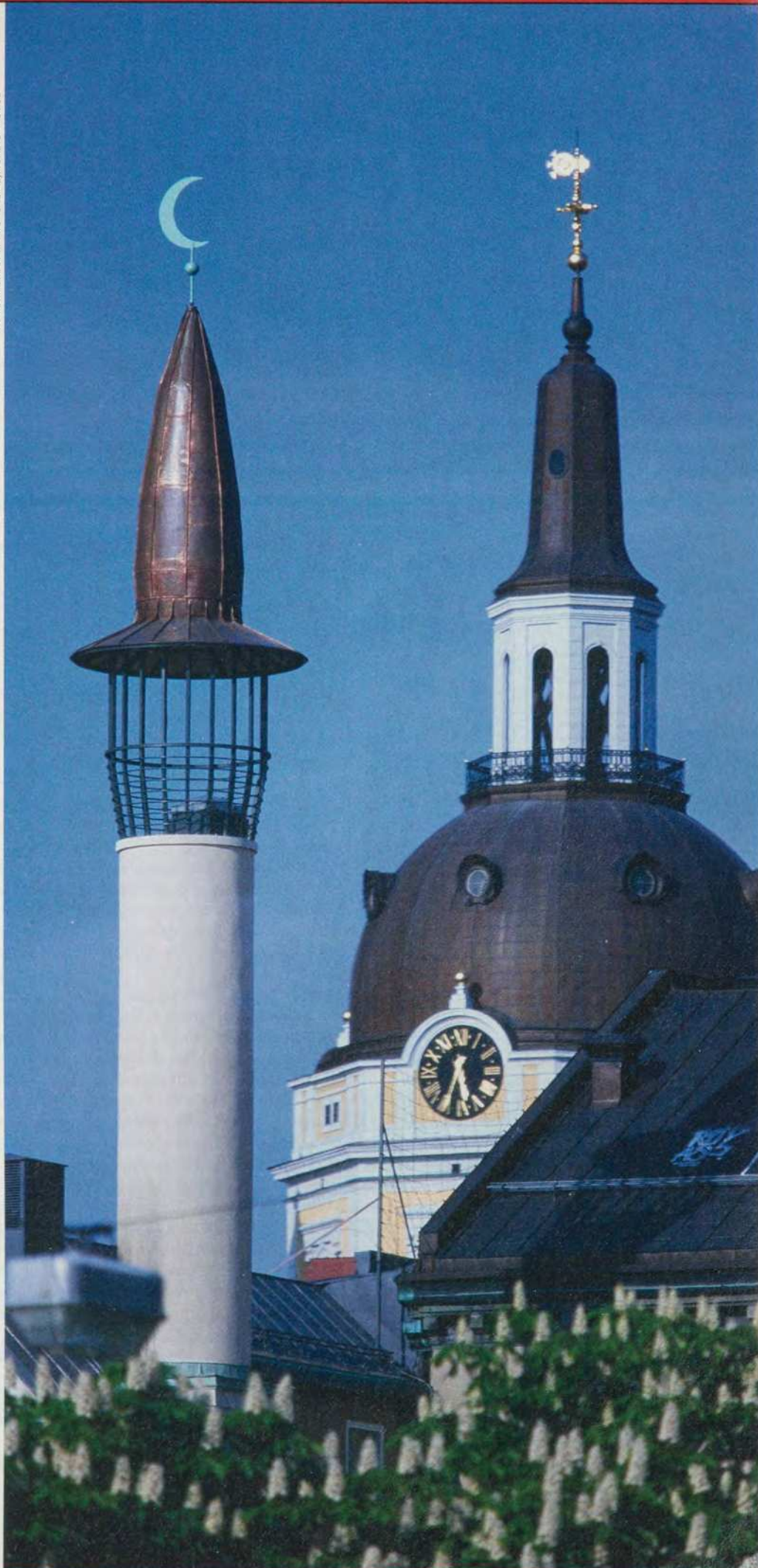
Som en följd av denna teologi finns det ingen drivkraft att utarbeta idéer om samhällets övergripande principer eller sammanhållande värderingar. Yoder har istället formulerat och visat hur kyrkan kan leva i alla typer av regimer. Han visar att detta har skett vid flera tillfällen i historien. Den allmänna skolan, den allmänna sjukvården, avskaffandet av slaveriet och demokratiska processer där alla får komma till tals har i västvärlden bland annat fått sin mening genom sådana kristna kreativa experiment (*pioneering creativity*). Det är handlingar som är förankrade i den religiösa övertygelsen och därför inte utvärderas i termer av effektivitet, ekonomisk avkastning eller omedelbar nytta. Om den kristna tron blir en del av en enhetsstat eller allierad med den styrande makten ställs andra krav, till exempel att vara realistisk om vad som är möjligt att uppnå. Detta har, menar Yoder, ofta inneburit att det specifikt kristna perspektivet kompromissats bort med motiveringen att det är orealistiskt.

Det är på grund av detta perspektiv som den starka styrningen av civilsamhället är problematisk. Den svenska situationen som innebär att staten har stor makt över civilsamhället, till exempel genom betingade bidrag, gör mångfald svårare. Det tuktar grupper som har andra hållningar eller sätt att förhålla sig till samhällets utmaningar och möjligheter. Den statliga styrningen riskerar att tämja religiösa perspektiv som i slutändan visar sig vara till samhällets bästa. Detta oavsett om initiativen kommer från en luthersk, frikyrklig, ateistisk, muslimsk eller judisk trosåskådning.

YODERS MINORITETSPERSPEKTIV mynnar inte på något sätt ut i ett ointresse eller en ovilja att delta i samhället i stort utan visar istället hur politiska alternativ riskerar att gå förlorade om alla initiativ skall styras av föreställningen om att ett enhetssamhälle måste vara det övergripande målet.

Det är viktigt att människor inte bara adresseras som autonoma individer utan som individer med andra grupplejaliteter än nationen. Lojaliteter som dessutom inte bara är sekteristiska och inåtvända utan ofta har universella anspråk som i medmänsklighetens namn utmanar de ofta exkluderande och likriktande logiker som utmärker nationalstaten och medborgarskapsidén. Ett vitalt civilsamhälle med stort utrymme för kreativa experiment och tankeutbyte är viktigt för att det demokratiska samtalet inte skall förminskas. ✱

FOTO: NILS JOHAN NÖREN/LIND/NORDICPHOTOS

Filologin och nationerna

Många nationer har skapats inte med bössan i hand, utan med böcker. Lärda män samlade in sånger och sagor samt författade ordböcker och grammatikor. Det tog dock inte lång tid innan filologins triumftåg övergick i blodiga konflikter och främlingsfientlighet.

Av Hans Magnus Enzensberger

Germanerna kunde naturligtvis inte veta att de var germaner. Det fick de lära sig först av grekerna och romarna, eller rättare sagt av vissa författare, vilkas verk de aldrig såg: Plutarchos, Julius Caesar och framför allt Publius

Cornelius Tacitus med sin berömda skrift *Germania* från år 98 e Kr, hela tjugofem sidor, som tyskarna många århundraden senare förfriskade sig med.

Jag minns en gammal skolas. Grubblande satt jag i sjunde klass framför en karta över den så kallade folkvandringen. Färgade pilar visade vilka grupper som på den tiden ska ha dragit fram över Europa. Omöjligt att räkna upp dem alla: kvaderna och rugierna, veleterna och chaukerna, herulerna och chatterna, och förstås cheruskerna. Ju mer jag fördjupade mig i denna trassliga bild, desto mer obehaglig till mods blev jag, och jag började tvivla på existensen av dessa folkgrupper.

Även Bibeln vållade mig huvudbry. Hade vi någonsin fått höra talas om kananéerna, asherna, leviterna och mackabéerna om de inte hade omnämnts i denna bästsäljare? Nationer var det i alla fall inte, utan snarare obskyra stammar, folkslag, sekter eller helt enkelt familjeklaner.

Oöverblickbart på ett liknande sätt var och är läget på andra håll, till exempel i Kaukasus. Den som vill orientera sig där gör klokt i att fråga en kaukasolog till råds. Han kommer då att förklara att där bor dussintals folk på minimal yta, folk som inte bara skiljer sig starkt åt i fråga om religion och seder, vilket leder till ändlösa konflikter. Därtill talar de helt olika språk, sådär fyrtio eller sjuttio till antalet, med hundratals dialekter och olika alfabeterna.

Den som har förstått det kommer därför att haka till när han vid inresa till USA får frågan om han är kaukasier. Det betyder emellertid inte att man tror att han är tjetjen eller ingusj. Ordet *caucasian* är bara en hövlig omskrivning för att man har vit hudfärg, åtminstone om man inte kommer från Latinamerika; i detta fall skulle man räknas till gruppen latinos, även om man inte talar ett ord latin.

Men när frågan inte gäller så mycket ursprung-

et som modersmålet, hör såväl angloamerikaner som de flesta sydamerikaner, liksom fransmän eller tyskar, till en mycket större grupp. Alla är de indoeuropeer, vilka i Tyskland också är kända under namnet indogermaner. Tyvärr vet man inte riktigt var dessa människor återfanns utanför språkvetenskapen. För det efter dem betecknade idiommet finns det nämligen inga som helst belegg. Deras ordförråd består av glosor som man bara har "slutit sig" till, för att inte säga: uppfunnit, varför de alltid förses med en liten * i ordböckerna.

Men hur förhåller det sig nu med de nationer som vi på gott eller ont tillhör, eftersom vi inte är födda var som helst utan på en plats där någon har registrerat denna tilldragelse? Natio betyder till att börja med rätt och slätt "födelse", och först i andra hand "en genom sina särdrag sammanhörande människogrupp, ett folk, släktingar, ett släkte, en klass, en skara". Hur länge det däremot har funnits nationer i den mening som de till exempel har församlats i New York, det har historikerna och folkrättsexperterna skrivit hela bibliotek om. I denna fråga ska jag här, med tillbörlig blygsamhet, bara bidra med en fotnot, men en som är något att bita i.

Det förefaller mig nämligen som om de flesta av de nationer som sitter i plenarförsamlingen vid East River har uppfunnits av en handfull stillsamma lärda män, och detta under de senaste två hundra åren. Visserligen fanns det ett par isolerade förelöpare, vars idéer dessa upphovsmän kunde gripa tillbaka på. Men först omkring år 1800 hade en kritisk massa uppnåtts. Det började med att forskarna satte sig vid sina skrivbord för att ta reda på vad den så kallade folkmunnen hade att säga. Med beundransvärd iver samlade de sagor, talesätt, gåtor, sånger och sägner. Detta var en lika tilltalande som harmlös sysselsättning.

Oftast var det män med stjärkrage, och de talade tyska. De kom från orter som Morungen, Hana eller Ehrenbreitstein. Vissa hankade sig fram som lärare eller präst, andra lyckades vinna inte bara ett visst rykte, utan till och med en ordinarie professur. En av de första i denna skara av skriftstälare bar titeln generalsuperintendent, vilket låter

Hans Magnus Enzensberger är författare. Hans senaste bok, *Det mjuka monstret Bryssel*, har utkommit i svensk översättning i år.

Europa under folkvandringstiden.

FOTO: WIKIPEDIA

”

Alla längtade efter att bli en verklig nation, suverän och oavhängig och med allt som hör till, egen flagga, egen national-sång, eget officiellt språk, egen kung eller president. Men hur?

värre än det var; för Johann Gottfried Herder hade tillräckligt med tid för att hänge sig åt sina studier i det fridfulla Weimar. Det tyska språket kom han till hjälp med nya glossor som *Zeitgeist* eller *Weltmarkt*, och inte heller någon *Volkslied* fanns det innan han uppfann den – åtminstone saknades det ett ord för den. Han var också en av de första samlarna av sådana sånger. Därvid begränsade han sig inte till den inhemska traditionen, utan gick hellre direkt på helheten. Polyglott som han var, översatte han också sånger från spanska, fornnordiska, litauiska och ett halvdussin andra språk. Det kan låta märkligt för dagens öron, men faktum är att han därigenom utlöste en lavin.

När Achim von Arnim och Clemens Brentano ett par år senare kom ut med *Des Knaben Wunderhorn* brast alla fördämningar. Jacob och Wilhelm Grimm gav ut tyska, isländska och skotska fornminnen och skrev med sin sagsamling en världsomspännande bästsäljare. Plötsligt dechiffrerades överallt gamla handskrifter, och det haglade sägner, ordspråk och ballader. De out-

tröttliga bröderna Grimm författade grammatikor och inledde en tysk ordbok, som var så stor att den kunde avslutas först år 1961, efter två världskrig, med den sista, 380:e publikationen (*Widert-Wiking*). Idag kan man när som helst finna deras verk på nätet eller på en liten skiva.

Jag har känslan av att den tiden var lustfylld att leva i för tyska diktare och tänkare. Språkvetenskapen blomrade upp, indogermanistiken uppfanns, sanskritforskare och orientalister satt böjda över sina källor, sagosamlare svärmade ut, inget språk var så avlägset att det inte studerades. Så småningom måste det ha gått upp för alla dessa forskare att även om det gamla tyska riket sedan länge upphört att existera, så hade deras land oförhappandes och i all oskuld förvandlats till en världsmakt, framfödd ur filologins ande. I landets högskolor infann sig studenter från hela Europa, och de som inte själva kunde vallfärda till Göttingen eller Berlin läste de tjocka böckerna från Berlins Realschulbuchhandlung, hos Mohr und Zimmer i Heidelberg eller hos Hirzel i Leipzig, och inhämtade där vad de behövde.

>>

Akseli Gallen-Kallela, *Lemminkäinens moder*. Illustration till *Kalevala*-eposet från 1897.

Så utbröt en märklig folkvår, mitt i ett småborgerligt Europa behärskat av stormakternas kalkyler, av polisen och censuren. Plötsligt ville ingen längre vara en gränsprovins, ett protektorat, en koloni eller ett bihang till ett imperium. Alla längtade efter att bli en verklig nation, suverän och oavhängig och med allt som hör till, egen flagga, egen nationalsång, eget officiellt språk, egen kung eller president. Men hur? Barrikaddrömmarna från 1789 hade sedan länge förbleknat. Då var det kanske klokare att sätta in hävstången på ett annat ställe. Fransmännen, engelsmännen, rysarna, Europas alla framgångsrika stater förfogade över en regelrätt nationalkultur. Överallt akademier, universitet, konservatorier där det egna språket härskade, medan man i Norge måste tala danska, i Finland svenska och i Estland tyska för att höra till bättre folk, som om de infödda inte hade något att säga. Detta måste ändras. Tyskarna hade visat hur man bär sig åt: inte med bössan i hand, utan med böcker.

Och så började alla andra, precis som Brentano och bröderna Grimm, att samla in sina gamla sånger, sagor och sägner, författa ordböcker och grammatikor och visa världen att de hädanefter hade att räkna med det ena eller andra folket, om inte rent av med en ny, komplett nation.

En bondson vid namn Vuk Karadžić, som hade studerat sin Jacob Grimm, blev på detta sätt sitt fädernesland fader i Serbien. Högst personligen stod han för hela programmet, samlade de muntliga traditionerna, skrev en stor ordbok och grundade på egen hand den serbiska grammatiken och ortografin. I andra änden av Europa levde en annan bondson vid namn Ivar Aasen. Han var autodidakt, vilket inte hindrade honom att ur landets dialekter syntetisera nynorskan, inklusive ordbok och utförlig grammatik. På detta sätt ville han ställa upp något jämbördigt mot det danska bok- och tjänstespråket. Även Elias Lönnrot, vars modersmål trots det svenska namnet var finska, kom ur fattiga förhållanden. Hans ledstjärna var Herder.

Hans pensum var gigantiskt: den första omfattande ordboken, de vanliga sång-, ordspråks- och gåtksamlingarna; men framför allt skapade han ur muntliga traditioner *Kalevala*, ett stor epos som varje finländare idag blir bekant med redan i sko-

lan. Lönnrot uppfann också talrika nya ord; sedan dess förstår ingen utlänning längre vad ord som *kirjallisuus* eller *tasavalta* betyder, nämligen "litteratur" och "republik". Det svenska kolonialspråkets makt hämtade sig aldrig helt från Lönnrots befrielsekamp.

Liknande historier kan berättas från Litauen och Lettland, och till och med tjeckiskan fann sig själv först på 1800-talet, genom lärda män som Josef Dobrovský, slavistikens grundare, och framför allt genom hans elev Josef Jungmann.

Men tyvärr måste det sägas: lika löftesrikt och framgångsrikt som filologins triumftåg var, lika illa slutade det. Det som började som befrielseörelser yttrade sig under loppet av de följande hundra-femtio åren i blodiga konflikter, i förbittring, främlingsfientlighet och krig. Folkens berömda självbestämmanderätt, propagerad av så skilda ideologer som Lenin och den amerikanske presidenten Woodrow Wilson, ger än idag upphov till bekymmer. Nyligen har kosovoalbanerna och sydsudaneserna lyckats skapa sig en egen stat, medan andra som kurderna, baskerna och skottarna står på kö, och något slut är inte i sikte.

Den ende som redan tidigt anade vart detta kunde leda var Johann Gottfried Herder, hovpredikant och universallärd i Weimar. "Nationalillusioner", skrev han, "är ett fruktansvärt ord. [...] Den som inte delar illusionen är en idiot, en fiende, en kättare, en främling." Och så här svarade han på frågan vad en nation är:

En stor, oansad trädgård full av örter och ogräs. Vem skulle utan åtskillnad vilja ta sig an denna samlingsplats för såväl tokigheter och brister som förtjänster och dygder för att bryta en lans med andra nationer? Naturens ordning är uppenbarligen att liksom en människa så skall också ett släkte, alltså även ett folk lära sig av och med andra, tills alla slutligen har fattat den svåra läxan: inget folk är ett unikt, av Gud utvalt folk på jorden; sanningen måste sökas av alla, det gemensamma bästas trädgård måste odlas av alla.

Det var inte många som lyssnade på honom. ✧

Översättning: Jim Jakobsson

”

Det som började som befrielseörelser yttrade sig under loppet av de följande hundra-femtio åren i blodiga konflikter, i förbittring, främlingsfientlighet och krig.

Svenska företag och organisationer måste gå till botten med sina kontakter med Östtyskland och Stasi. Det är en fråga om moraliskt ansvar mot offren.

Bryt tystnaden om Stasi

Av Lena Breitner

Svenska arbetsgivare, företag och organisationer har fram till nu stått handfallna alternativt oförstående till avslöjanden om Stasikopplingar.

I åratal har Lundaakademikern och prästen i Svenska kyrkan, Alexander Radler, förnekat att han arbetat för Stasi. Det var först när Luleå stifts domkapitel gjorde frågan till ett personlärende som erkännandet kom.

I sin egenskap av arbetsgivare kunde stiftet utnyttja sin lagliga rätt att ta del av Radlers Stasiakt i Tyskland. De beställde ett expertutlåtande från en av världens främsta Stasiforskare.

Luleå stift är inte det enda som i år varit i Stasiarkivet. Efter Uppdrag Granskningens program om Ikeas möbelproduktion i DDR gräver Ikea självt i Stasiarkivet. Detta har passerat relativt obemärkt här hemma, trots att nyheten ger eko internationellt.

Under flera år har det funnits uppgifter om att politiska fångar använts i produktionen av företagets möbler under DDR-tiden. Ikea ska nu ta reda på om det är sant, om deras företrädare har haft insikt om detta och om företaget kan klandras.

I ett internationellt perspektiv är Ikeas beslut att begära ut material från Stasimyndighetens arkiv banbrytande. Det bekräftar myndighetens presstaleskvinna Dagmar Hovestådt. Hittills under myndighetens drygt tjugoföråriga historia har granskning av företag främst genomförts av journalister. Att tyska eller europeiska företag själva fördjupar sig i sin DDR-historia är unikt.

Beställarna är skyddade enligt lag, oavsett om de är privatpersoner, politiska partier, organisationer eller företag. Endast om och när beställaren själv offentliggör uppdraget kan myndigheten kommentera detta, så som i fallet Ikea. Ikeas och Luleå stifts agerande ska inte underskattas. Ikeas val att offentliggöra uppdraget innan resultatet ens är klart kommer att få konsekvenser även för andra aktörer i Europa.

Svenska arbetsgivare, företag och organisationer har fram till nu stått handfallna alternativt oförstående till avslöjanden om Stasikopplingar. Eventuella frågor har be-

svarats med tystnad eller viftats bort med kommentarer om att eventuella brott är preskriberade alternativt att Säpo inte funnit något åtalbart.

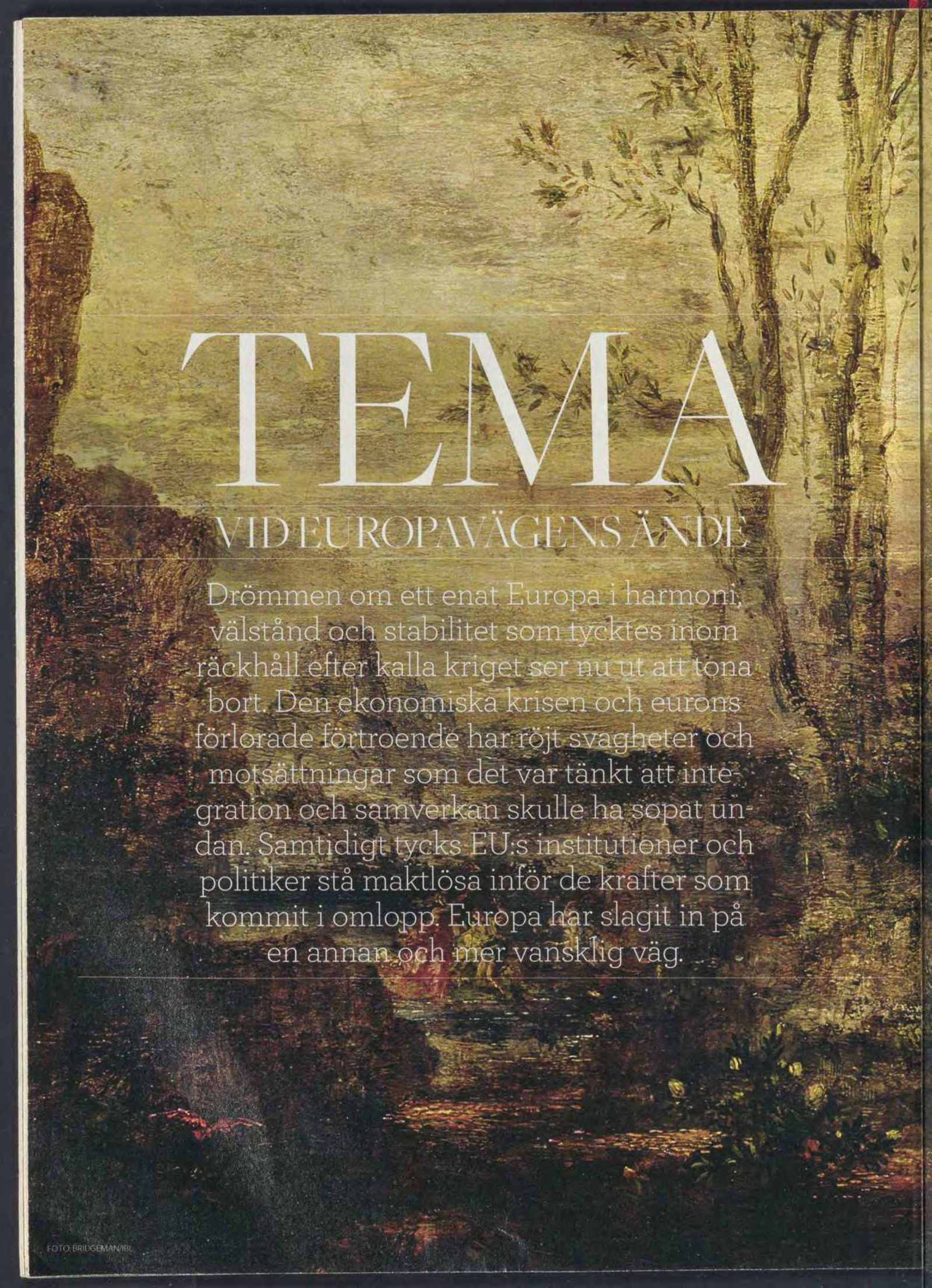
Men i Luleå stifts och Ikeas fall är det inte den brottsliga gärningen som är det intressanta, utan om det finns något klandervärt. Både Svenska kyrkan och Ikea måste vårda sina varumärken. Moral i retroperspektiv.

VÄN AV ORDNING undrar då om inte alla andra aktörer som genom åren valsat runt i svenska Stasi- och DDR-sammanhang också borde bedömas efter samma måttstock?

Om det nu var något klandervärt med Ikeas produktion i DDR – varför är det så tyst på vänsterkanten? Kanske för att det 2009 i en bok av professor Birgitta Almgren avslöjades att svenska kommunister fick ekonomiskt stöd av DDR. Både under rubriken ”DDR hjälper Norrskensflamman att bedra svenska staten” och ”DDR:s politiska fångar möblerar det svenska folkhemmet” återfinns kommunisten Knut Tell. Enligt uppgifter som Almgren hittat i Bundesarchiv framgår att Tell fick 5 procent på all möbelimport från DDR ”utan några som helst motprestationer”. Det hela uppges ha varit så kallad ”partifinansiering” utbetalad till Tells bolag Tellimpex. Tell hade av DDR gjorts till ”officiell representant för DDR:s möbelprogram”.

I höstas skrev journalisten Christoph Andersson i *Sydsvenskan* om att en Stasiagent i Skåne fått i uppdrag att börja jobba som lärare. Genom att spionera på barnen kunde man få veta vilka föräldrar som skulle kunna rekryteras. En skånsk kommun kan naturligtvis inte vara ansvarig för en Stasiagents spioneri mot små barn, mentiden är förbi då man kunde komma undan med ett icke-agerande. Det handlar inte främst om att åtala, utan om att visa respekt för offren, oavsett om de fanns i DDR, Sverige eller något annat land. Det är denna insikt som vi inte längre kan bortse från.

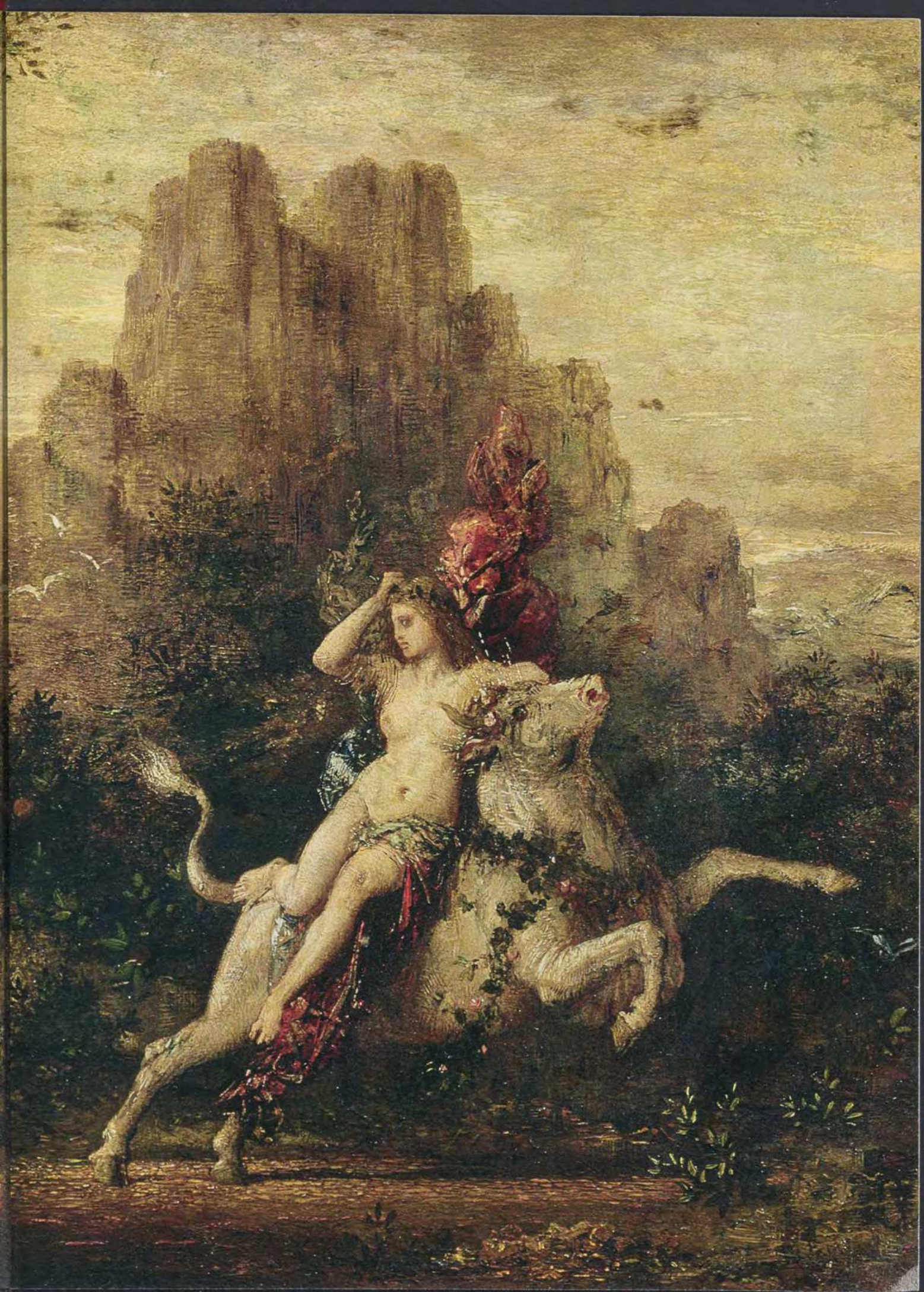
Lena Breitner är frilansjournalist.

TEMA

VID EUROPÄVÄGENS ÄNDE

Drömmen om ett enat Europa i harmoni, välstånd och stabilitet som tycktes inom räckhåll efter kalla kriget ser nu ut att tona bort. Den ekonomiska krisen och eurons förlorade förtroende har röjt svagheter och motsättningar som det var tänkt att integration och samverkan skulle ha sopat undan. Samtidigt tycks EU:s institutioner och politiker stå maktlösa inför de krafter som kommit i omlopp. Europa har slagit in på en annan och mer vanskelig väg.

Så uppstod Europa

Den europeiska integrationen har gått en lång väg från ideal och idé till praktisk politik. EU-projektet har resulterat i en upplyst och civiliserad hållning. Det får därför inte tillåtas att kollapsa.

Av Anthony Pagden

Europeiska unionen har beskrivits som "historiens största fredsskapande projekt" och som ett "sofistikerat institutionellt uttryck för antiimperialism". Varken det ena eller andra påståendet uttömmar helt målsättningarna med unionen: men de sammanfattar likväl dess två mest framträdande drag. Till att börja med det första. År 1888 noterade Henry Sumner Maine, den store engelske rättsexperten, i en av de första föreläsningsserier som någonsin hållits i ämnet "internationell rätt", att "krig förefaller vara lika gammalt som mänskligheten, men fred är en modern uppfinning". Men hur uppfinner man fred? För att formulera det kort (och mycket grovt), så verkar det finnas två möjliga svar. Antingen underordnas alla potentiella kombatanter en enda makt som upprätthåller freden genom tvång. Eller så enas alla om att kombinera sina olika förmågor på ett sådant sätt att ingen enskild makt kan få övertaget, eller har något incitament att skaffa sig ett övertag, över någon annan. Den första lösningen är förstås ett imperium. Den andra är en federation. Båda kan anta många olika former. Och som man hade en ständig påminnelse om i form av delisk-attiska förbundet under 400-talet f.Kr – som från en federation avsedd att skydda de grekiska stadsstaterna mot det persiska riket snabbt förvandlades till det atomiska *arche* – så kunde federationen lätt övergå i ett imperium.

Det var naturligtvis det romerska imperiet, särskilt under antoninernas epok – under de "fem goda kejsarna", som de har blivit kända som, från Nerva till Marcus Aurelius – som först kan sägas ha skapat ett visst mått av stabilitet och fred i Europa.

Men denna *pax romana* kunde aldrig upprepas. Efter det västromerska rikets kollaps, och efter att dess självutnämnda efterföljare, det karolingiska riket, sönderfallit mot 800-talets slut, var det ing-

en – trots Dantes kvardröjande hopp om att den helige romerske (och tyske) kejsaren skulle kunna ena hela Europa under en härskare – som verkligen trodde att ett imperium skulle kunna skapa bestående fred i Europa. De flesta av Europas småkungar anslöt sig till kanonisternas idé, att oavsett vilken status kejsaren kunde tänkas ha, så var var och en av dem en "kejsare i sitt eget rike" – *rex imperator in regno suo*.

Därmed återstår federationen. Det första förslaget att bara en union av europeiska stater skulle kunna åstadkomma varaktig fred kom från Eméric Crucé, i *Nouveau Cynée* från 1624. I detta verk framlades planer för en permanent fredskonferens som skulle hållas i Venedig, en geografiskt och kulturellt lämplig port mellan kristendom och islam, de två stridande maktblocken. Världens alla nationer, inklusive Osmanska riket, skulle vara representerade. Påven skulle vara president och sultanen hans ombud. Det skulle finnas en gemensam valuta och fri handel – ett slags tidig skiss, som vissa har sett det, till Europeiska unionen, utvidgad österut till att omfatta Europas äldsta och fortfarande, vid mitten av 1600-talet, dess dödligaste fiende. Duc de Sullys mer kända "Grand Dessein" från omkring 1640 (kanske med vissa bidrag från Frankrikes Henrik IV) var också ett försök att omarrangera den rådande maktbalansen. Den var avsedd att skapa en "mycket kristen" och förhoppningsvis fredlig republik, ifråga om sina internationella relationer styrd av en serie rådsmöten. Från praktisk synpunkt var det ett spektakulärt förslag, som innebar en territoriell omfördelning av Europa i sex arvkungadömen, fem valkungadömen och fyra republiker, varvid påven skulle vara härskare över större delen av Italien, medan Sicilien överlämnades till Venedig. Allt detta skulle styras av vad Sully kallade *le conseil general de l'Europe* och som han betecknande nog liknade »

VID EUROPÄVÄGENS ÄNDE?

Fredsdelegaterna i Münster, målning från 1648 av Gerard ter Borch.

FOTO: ERICH LESSING/IBL BILDBYRÅ

vid "Greklands amfiktyonier". (De grekiska stadsstaternas olika allianser, vanligen för skydd av en gemensam helgedom. De blev den modell som Immanuel Kant – jag återkommer till honom – använde för sitt "folkförbund", liksom James Madison ifråga om det blivande Förenta staterna.)

Både *Nouveau Cynée* och Sullys "stora plan" skrevs under trettioåriga kriget, och båda lades fram som lätt beslödade försök att finna en lösning på de religiösa konflikter som hade skakat Europa i över ett århundrade. Westfaliska freden, som avslutade trettioåriga kriget 1648, pekade emellertid mot en helt annan framtid för kontinenten, nämligen vad som kom att kallas "nationernas Europa", baserat på en hobbesiansk idé om nationen som en enda folk kropp, med en enda religion och en enda källa till suveränitet. Medan detta kunde lösa (som det faktiskt också gjorde) de religiösa konflikter av vilka trettioåriga kriget hade varit den sista och mest förödande (räknat i termer av den befolkningsmängd som var inblandad kanske det mest förödande i kontinentens hela historia), så erbjöd det inga utsikter till ett slut på all krigföring som sådan. Det begrepp om odelad suveränitet som hade tjänat till att få slut på en typ av konflikter tycks bara ha förvärrat alla andra.

Efterhand som det blev alltmer uppenbart att westfaliska freden i själva verket inte hade gjort slut på all krigföring, framlades ett antal förslag om hur man skulle upprätta en verkligt varaktig fred i Europa, förslag som alla erkände att kontinentens säkerhet bara kunde tryggas genom skapandet av något slags union, vilket innebar idén att suveräniteten var delbar. Till dessa hörde William Penns *An Essay Towards the Present and Future Peace of Europe* från 1693; *Declaration for a Lasting Peace in Europe* av "Old Pretender" (för sina anhängare känd som som kung Jakob III av England och VIII av Skottland), från 1722; Voltaires *Evig fred*; *Scheme of a "Perpetual Diet" for Establishing the Public Tranquility* från 1736 (som snarare var ett förslag till erövring av Osmanska riket) av Giulio Alberoni, en skicklig social klättrare och kardinal i den spanske Filip V:s tjänst; *Project for Perpetual Peace Between the Sovereigns of Europe and Their Neighbours*, av en före detta galärslav, Pierre-André Gargaz, som gjorde så starkt intryck på Benjamin Franklin att han 1782 lät trycka texten på den tryckpress han installerat på sin egendom vid Plassy utanför Paris; och Jeremy Bentham's *A Plan for a Universal and Perpetual Peace* från 1789, som manade till upplösning av de europeiska transmarina imperierna, som han förkastade som "kränkningar av det sunda förnuftet" och "klantiga imitationer av eländiga [grekisk-romerska] original".

De flesta av dessa projekt, och förvisso de mest varaktigt inflytelserika, hade lånat en hel del mer än titeln från ett omfattande, tungfotat arbete av Charles-Irénée Castel, Abbé de Saint-Pierre, *Projet pour rendre la paix perpétuelle en Europe*, skrivet 1713. Saint-Pierre var en i många avseenden anmärkningsvärd man, och anmärkningsvärt framsynt. Han var en diplomat som hade varit med om att förhandla fram Utrechtfördraget 1712–1713, och 1718 hade han uteslutits ur Académie française för att ha förkastat dess beskyddares, Ludvig XIV:s valde; han utarbetade planer för ett graderat skattesystem – närmast otänkbart i början av 1700-talet – och för fri utbildning för alla, både män och kvinnor.

Som han såg det var den enda möjliga framtiden, i Europas rådande tillstånd, "ett nästan kontinuerligt krigstillstånd avbrutet av ett antal fördrag, eller snarare vapenvilor". Europas suveräna makter, så som de för tillfället var utformade, skilde sig enligt honom inte från "Afrikas småkungar, de olyckliga caciquerna eller Amerikas småhärskare". Bland dem fanns inget som kunde beskrivas som ett "tillräckligt mäktigt och permanent samhälle". Det närmaste de ha-

de kommit var den schweiziska federationen eller de nederländska staterna. Problemet, som han såg det, var att "maktbalansen" i Europa efter westfaliska freden inte förmådde garantera den varaktiga giltigheten av några som helst fördrag. I detta avseende präglades den westfaliska freden, även om den var långt mer ambitiös och mer effektiv, av samma brister som alla tidigare (och senare) fördrag, såtillvida att den i likhet med dem lämnade Europas politiska organisation oförändrad. Inget löfte som en makt gav en annan kunde ha någon bestående kraft om de inte var underkastade vad Saint-Pierre kallade "oupphörlig medling". Och för att detta skulle ske måste det finnas någon mekanism för ständig förhandling, och det skulle ofrånkomligen kräva att Europas stater frivilligt underkastade sig något slags övernationell auktoritet. På basis av detta antagande föreställde han sig en framtida europeisk federation som han profetiskt kallade "Europeiska unionen".

Saint-Pierres union har, bortsett från hans antagande att Frankrike och Österrike för alltid skulle förbli de europeiska supermakterna, vissa saker gemensamt med den nuvarande. Även den skulle skapas genom ett fördrag, men ett som var underkastat ständig omprövning. Den var utrustad med en "europeisk skiljedomstol"

(som har vissa drag gemensamma med EU-domstolen). Varje medlemsstats utrikesaffärer skulle skötas inte av en enskild suverän, utan av ett råd, eller en församling, i vil-

ket furstarna i varje medlemsstat skulle sitta. Detta, menade Saint-Pierre, skulle för alltid eliminera krigföring från kontinenten, och skapa största lycka för största antal, genom att slutgiltigt bevisa för furstarna att deras sanna intressen inte låg i konflikter, utan i vad han kallade *bienfaisance*, eller "välgörenhet", som var ett uttryck för den "sympati" som alla mänskliga varelser som indi-

vider tänktes känna med varandra.

Allt detta hälsades av de flesta av Saint-Pierres läsare med en blandning av skepsis och löje. Av Voltaire beskrevs det som "en chimär som lika lite kan existera bland furstar som bland elefanter och noshörningar eller vargar och hundar". Leibniz, ironisk som vanligt, anmärkte att det påminde honom om ett "emblem på en kyrkogård med orden: *Pax perpetua* (Evig frid); för de döda strider inte längre: men de levande har ett annat sinne; och de mäktigaste har ingen respekt alls för tribunaler".

Den enda person som tog förslaget på allvar var Immanuel Kant. År 1795 skrev han det som blev den kanske mest inflytelserika texten om möjligheten av en världsomfattande eller åtminstone europeisk freds-federation under den postnapoleonska perioden: *Om den eviga freden. En filosofisk skiss* (Zum ewigen Frieden. Ein philosophischer Entwurf). Denna text har setts som inspirationen bakom både Nationernas förbund och Förenta nationerna, som ett stiftelsesdokument vid framväxten av den nya "internationella rätten" vid 1800-talets mitt och för den nya disciplinen "internationella relationer" fram till 1950-talet. Till och med Michail Gorbatsjov nämnde den som en inspirationskälla i sitt tacktal för Nobels fredspris 1990. Men även om Kants mål var att säkerställa fred i världen, har hans mest uppenbara intellektuella arvtagare varit EU.

Saint-Pierres projekt, enligt Kants uppfattning, må "ha förlöjli-

Även om Kants mål var att säkerställa fred i världen, har hans mest uppenbara intellektuella arvtagare varit EU.

VID EUROPAVÄGENS ÄNDE?

gats av stora statsmän, och än mer av statsöverhuvuden, som pedantiska, barnsliga och akademiska idéer", men dess grundläggande tes, att evig fred i Europa eller ett ännu större område bara kunde åstadkommas genom något slags federation, var oundviklig.

Liksom alla tidigare projekt för europeisk enhet hade detta emellertid en fundamental brist. I likhet med dem lämnade det de rådande regimerna inom Europa som de var. Det vill säga att enhet skulle ha blivit en fråga om tillämpning av lagen. Men för Kant var det uppenbart att om stater skulle inträda i vad han kallade en "internationell borgerlig konstitution", så måste de alla anamma *samma* typ av politiskt styrelseskick, och inte vilket styrelseskick som helst, utan det enda som enligt hans uppfattning i sista hand skulle göra en sådan konstitution tilltalande för *alla* stater. Detta kallade han den "representativa republiken", eller vad vi idag skulle kalla en "liberal demokrati". Dess avgörande drag skulle vara representation och maktindelning. Bara dessa kunde säkerställa medborgarnas två fundamentala rättigheter, som var (a) privilegiet att inte lyda några yttre lagar förutom dem som jag har fått ge mitt samtycke till och (b) att ingen medborgare kan vara bunden av lagen såvida inte alla är underkastade den samtidigt och på samma sätt.

Det stod emellertid klart för honom att vissa stater (särskilt Frankrike efter 1789) var bättre ägnade än andra att bli representativa republiker. För att säkerställa evig fred i en värld där inte varje stat är en liberal demokrati, måste de demokratiska staterna bilda en varaktig union tillsammans. Vidare, eftersom staternas utrikes och inrikes affärer är oupplösligt sammanflätade, gav detta varje stat rättighet – inte i den moraliska prioritetens intresse – utan endast för sin säkerhet – att "av de andra kräva att de tillsammans med den inträder i en konstitution liknande den borgerliga, inom vilken vars och ens rättigheter kan säkerställas".

De termer som Kant använde för att beskriva sin federation – ett "folkförbund", "en internationell stat", en "universell statsunion", en "federation", en "konfederation", ett "partnerskap" – är många och förvirrande; men vad den än kunde tänkas vara i övrigt, så skulle den vara en fredlig, konsensusbaserad enhet, och alla som anslöt sig till den skulle göra det för att de såg att det låg i deras eget intresse, och naturligtvis skulle de göra det av egen fri vilja. Effekten skulle inte bli att sudda ut de skillnader som hittills hade varit orsaken till krig, utan att genom "ökande kultur och ett gradvis närmande mellan människor" leda till "större enighet om principer". Federationen skulle slutligen resultera, inte som alla imperier hade gjort, "i försvagandet av alla krafter", utan i "deras jämvikt under den livligaste konkurrens".

Frågan var då: Hur skulle detta kunna åstadkommas?

Att motsätta sig en union var enligt Kant att förneka historiens vittnesbörd; men det rent mänskliga instrument som till sist skulle övertala alla den moderna världens stater att förenas var – liksom det hade varit för Saint-Pierre – handeln. "Handelns anda", skrev Kant, "får förr eller senare grepp om varje folk, och den kan inte existera sida vid sida med krig, och förr eller senare behärskar denna anda samtliga folk. För bland alla de makter (eller medel) som tillhör en nation, är ekonomisk makt kanske den mest pålitliga när det gäller att tvinga nationer att eftersträva fredens ädla sak (om än inte av moraliska skäl)". En sann union skulle alltså vara en union av handelsnationer, förenade i sitt gemensamma engagemang för sina medborgares grundläggande rättigheter och av säkerhetsskäl sammanbundna i sina egna intressen.

Kant ger inga specifika förslag om hur detta skulle uppnås. Två saker stod emellertid klart. För det första: bara en union ursprungligen framdriven av det ekonomiska samarbetet mellan liberala stater

kunde åstadkomma en union som, samtidigt som den baserades på respekt för staternas rådande gränser och kulturella identiteter, inte desto mindre skulle innebära en frivillig delning av den suveräna makten mellan federationens stater.

Och för det andra: att bara en sådan federation vore förmögen att åstadkomma den typ av framsteg som mänskligheten, enligt Kants uppfattning, var ofrånkomligen engagerad i, med eller mot sin vilja. Eller för att formulera det annorlunda, och med bortseende från Kants metafysik: detta var den enda möjliga moderna internationella ordningen.

Allt detta sopades naturligt undan av Napoleon, av Napoleons vision (om man kan kalla det så) av vad han kallade "Europas stora familj", förenad i ett nytt slags franskt imperium, och genom framväxten av ett nytt slags nationalism efter 1815, som försökte smälta samman en tidigare föreställning om fäderneslandet, *patria*, som lojalitet mot "lagar och frihet" med en kvasimystisk känsla för den egna identiteten som folk. För de nya nationalisterna var den postrevolutionära nationalstaten, som Hegel beskrev den, en "alltgenom

andlig entitet", och en "ande i sin substantiella rationalitet, och omedelbara aktualitet, och är därför den omedelbara makten på jorden". Den var för sin överlevnad beroende av

närvaron av en främmande och fientlig "Andre", och även om detta inte krävde (åtminstone inte för Hegel) någon konflikt med den "Andre", var konflikter nästan med säkerhet dömda att uppkomma, som de gjorde med förödande konsekvenser 1939.

Men möjligheten av en union av politiskt kompatibla folk förenade av handel skulle återupplivas av Benjamin Constant under efterverkningarna av de napoleonska krigen och på nytt av den store österrikiske ekonomen Joseph Schumpeter efter första världskriget. Det skulle förstås krävas ytterligare ett halvt sekel av oupp-

hörlig krigföring – när Europa till sist hade reducerats till samma grad av utmattning som kontinenten befunnit sig i 1648 – innan något som i hög grad liknade Kants "kosmopolitiska rätt" återupplivades, i den ursprungligen föga lovande formen av Europeiska kol- och stålunionen 1959, som med en betecknande formulering av Robert Schuman – ännu en läsare av Kant – skulle "göra krig inte bara otänkbart utan materiellt omöjligt".

Trots alla sina växlingar har idén – eller idealet – om en europeisk union, som *både* "historiens största fredsskapande projekt" och ett "sofistikerat institutionellt uttryck för antiimperialism", haft en mycket längre och mer kontinuerlig historia än vad som vanligen antas. Europeiska unionen är inte bara fullbordandet av ett projekt som generationer stadigt har trevat sig fram mot; den är också ett uttryck för en upplyst, utpräglat modern förståelse av "europeisk kultur". Vad som än händer under de besvärliga månader eller år som ligger framför oss, får vi inte låta den kollapsa.

Anthony Pagden är professor i statsvetenskap och historia vid UCLA.

Översättning: Jim Jakobsson

Europeiska unionen är inte bara fullbordandet av ett projekt som generationer stadigt har trevat sig fram mot; den är också ett uttryck för en upplyst, utpräglat modern förståelse av 'europeisk kultur'.

På väg mot Pluropa

De som varnar för att islam kommer att ta över Europa har fel. Europa lär inte förvandlas till Eurabien utan till Pluropa, där religionerna spelar en allt större roll och sekulariseringsprocessen avtar. Exemplet Israel visar hur snabbt som sekularisering kan förbytas i sakralisering.

Av Eric Kaufmann

Även om kristdemokrater spelade en central roll vid bildandet av Europeiska gemenskapen, var det den sekulära visionen av Europa som till sist segrade. "Europa är inte mer än en nation sammansatt av ett antal provinser", förkunnade Montesquieu, en av det franska upplysningstänkandets pelare. "Man skulle betrakta det kristna Europa (förutom Ryssland) som ett slags stor republik uppdelad i flera stater", instämde Voltaire 1765. Ur upplysningens perspektiv gick den sekulära "republik av lärda" som förenade kontinenten hand i hand med idén om Europa.

Sekularisering hör också till kärnan i den moderna samhällsvetenskapen. August Comte och Henri de Saint-Simon, liksom Voltaire, föreställde sig vetenskap, förnuft och utbildning som vidskepelens lösningsmedel. För Marx är detta en självklarhet, då "allt fast och beständigt förflyktigas, allt heligt profaneras, och människorna blir slutligen tvungna att betrakta sin levnadsställning och sina ömsesidiga förbindelser med nyktra ögon". Emile Durkheim och Max Weber betonade de världsliga och moderna samhällsstrukturerarnas operationer, vilka ständigt tränger in på religionens mark.

Även om moderniseringen sedan 1960-talet har utmanats av postmodernismen, åtnjuter den fortfarande de flesta europeiska eliters respekt. Postmodernister må hävda att linjära berättelser om framsteg och sekularism har nått sitt slut, men deras arbeten saknar empiriskt bett.

I själva verket var den postmoderna utmaningen inom socialvetenskapen aldrig mer än en artistisk pose bland demagoger på vänstra Seinestranden som klädde upp sin förbittring i pseudo-vetenskaplig jargong. Medan postmodernism till och med inom sociologin utgör en bleknande relik, förblir sekularisering en

kraftfull teori som underbygger den nyateistiska rörelsen. Den återspeglar den europeiska verkligheten bättre än idéer om religiöst återuppvaknande.

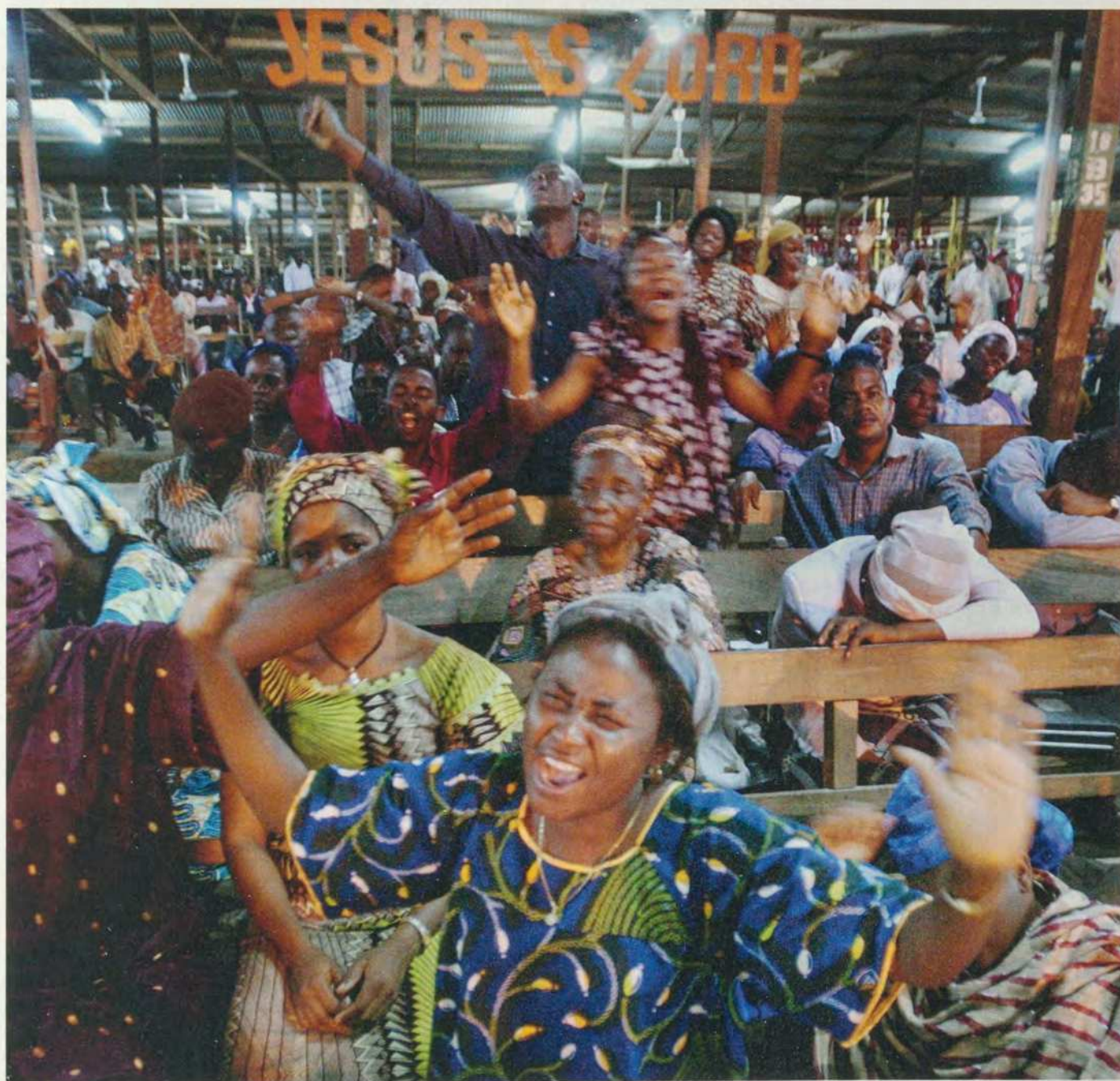
Ta som exempel den förbluffande nedgången i regelbundna kyrkobesök över hela Västeuropa. År 1970 gick över 40 procent av den totala befolkningen i "de sex" – Frankrike, Italien och Tyskland plus Beneluxländerna – i kyrkan varje vecka. År 1998 var siffran bara 22 procent.

Hur kan man då, mot bakgrund av detta bevismaterial, hävda att Gud är på väg att göra comeback? Vissa menar att religionen i Europa lever kvar i icke-traditionella former. Men jag har inte kunnat övertyga mig om att fotbollsmatcher, kungliga bröllop eller statsbegravningar är sätt för icke-troende att knyta an till det gudomliga. Och besökstoppen i jultid upphäver inte heller det faktum att det är få som trängs i kyrkans portar under resten av året.

De flesta av oss får vår religion, eller ateism, på traditionellt sätt, det vill säga med födseln. Konvertering är sällsynt i stora delar av världen. Om vi vill förstå de religiösa trenderna måste vi därför få grepp om befolkningstrenderna. Min farfar var en ateist som föraktade påbuden från den lokala rabbin i den tjeckiska stad där han bodde. Denna övertygelse överfördes till min far och från honom till mig. Det är föga förvånande att min farfar hade två barn, liksom min far, liksom jag. Detta är inte precis ett recept på ökad sekularism.

Å andra sidan får kvinnor i många länder i utvecklingsvärlden fortfarande i genomsnitt 4 eller 5 barn. Dessa föds i en starkt religiös miljö, varför världens befolkning har blivit frommare. Detta har dokumenterats av Gallup World Poll och World Religious Databa-

VID EUROPÄVÄGENS ANDEL

Pingstförsamling i Nigeria.

FOTO: JACOB SILBERG/GETTY IMAGES

se, som båda finner att den globala befolkningen under 15 år är mer religiös än befolkningen över 55.

Europas befolkning håller på att åldras snabbt eftersom dess totala fertilitetsnivå (TFR), det vill säga hur många barn varje kvinna föder, har legat under ersättningsnivån i 30–40 år. Under en tid har detta maskerats av det faktum att det stora antal kvinnor som föddes under efterkrigstidens babyboom har fött barn. De ligger visserligen i genomsnitt under ersättningsnivån, men många mödrar betyder många barn även om varje mamma bara föder ett eller två barn. Samtidigt har livslängden ökat, vilket försenar befolkningsminskningen. Men efterhand som efterkrigstidens och babyboomens stora generationer börjar dö undan, kommer fördelarna av denna demografiska impuls att upphöra. Kontinentens befolkning håller redan på

att minska i absoluta tal. Europas befolkning (inklusive Ryssland) började sjunka under 2000-talet och förväntas falla med 25 miljoner fram till 2030, och med ytterligare 50 miljoner mellan 2030 och 2050. Lägg märke till den ökande nedgångstakten. Stegringen av de avgörande faktorerna – färre barn som leder till färre mödrar och så vidare – innebär att minskningen kommer att accelerera med tiden. I dessa siffror är invandringen medräknad: invandringstakten kommer att påverka hur långsamt eller snabbt befolkningen sjunker. Den kan emellertid inte för evigt hindra en minskning av befolkningen: ett land som Italien kommer om ett århundrade att vara bara en fjärdedel så stort som nu. Under tiden kan Nigerias befolkning nå 500 miljoner vid århundradets mitt, och Etiopien står i begrepp att gå om Ryssland i befolkning inom ett decennium. År 2050 utgör emellertid »

kulmen i befolkningsobalans mellan första och tredje världen: medan det 1900 fanns 2,5 européer för varje afrikan, kommer det 2050 att finnas 4 afrikaner för varje europé.

Man kan föreställa sig utvecklingsvärlden som en hög befolkningsplata och Europa som ett sjunkande demografiskt slättland. År 2050 kommer vinkeln på den afro-asiatiska befolkningssockelns lutning in i den europeiska demografiska sänkan att nå sin höjdpunkt. Detta kommer att driva unga, fattiga, religiösa migranter till ett gammalt, rikt, sekulärt Europa. Kort sagt: religionen kommer att återvända till Europa buren av afro-asiatiska och latinamerikanska invandrare. 35–45 procent av befolkningen i många europeiska länder kommer att vara över 60 år 2050, vilket är en helt ny situation i mänsklighetens historia. Det europeiska behovet av unga arbetare, särskilt inom områden som äldreomsorg, byggindustrin och tjänster, kommer att vara enormt. När antalet ungdomar ökar i underutvecklade länder, utformade för mindre befolkningar, kommer det att skapa hög arbetslöshet och till och med samhällsoroligheter. Utbudet av migranter som lämnar utvecklingsökonomier kommer att vara fortsatt obegränsat.

Samtidigt kan Europa mycket väl ha fått större utrymme för att absorbera Afrikas och Asiens överskott på arbetskraft. Trots den etniska nationalismens stora lockelse har högerens neoliberalism och vänsterns multikulturalism sedan 1960-talet öppnat Europas dörrar för invandring. Christian Joppke skriver att liberala samhällen har stora svårigheter att stänga sina dörrar för invandring. Migration är också självuppfyllande, så tillvida som invandrare tenderar att lockas av etablerade nätverk med samma etniska bakgrund som de själva. Jag skulle bli mycket förvånad om liberala europeiska stater lyckades sänka invandringsnivåerna mot bakgrund av en åldrande befolkning och ökande migrationstryck. Om något kan siffrorna komma att öka kraftigt för att upprätthålla den livsstil som en mer ålderstigen europeisk befolkning har vant sig vid.

En befolkningsförskjutning i Europa kommer att förändra samhället. Framtiden är redan till stor del här i de städer som fungerar som kontinentens inkörsportar. Genom globala befolkningsförskjutningar som bara kommer att förstärkas i framtiden förändrades antalet kristna kyrkobesök i det "sekulära" London knappast alls mellan 1989 och 2005, medan de rasade med 40 procent i resten av landet. Om man lägger muslimer, sikher, hinduer och andra religionsutövare till Londons totala antal kristna, inser man att det under de senaste två decennierna har skett en oförmärkt avsektualisering av London. En kollega till mig som undervisar vid ett universitet i Londons invandrarstäta East End noterar att hon är ensam sekularist i föreläsningssalar dominerade av islamister och konservativa kristna studenter. Utanför byggnaden står tältkyrkor sida vid sida med salafisters moskéer. Ultraortodoxa judar återfinns i liknande förtätade områden lite längre norrut.

Samtidigt är den afrikanska invandringen i Paris till stor del ansvarig för protestantismens återkomst från glömskan. Antalet troende har tagit ett skutt uppåt från 50 000 till 400 000 på mindre än 50 år, till stor del beroende på pingsttroende invandrare från det tidigare Afrique Française.

Det urbana Europa erbjuder ett fönster mot den europeiska framtiden. Demografen David Coleman beräknar att befolkningen i England och Wales år 2050 kommer att vara omkring 25 procent ickevitt, ungefär som Londons sammansättning idag. Över den europeiska kontinenten beräknar Coleman och andra att andelen etniska minoriteter kommer att tredubblas mellan 2000 och 2050. Dessa beräkningar vilar bara delvis på invandring och fertilitetsfaktorer: minoritetsbefolkningen är mycket yngre än genomsnittet, varför

halva ökningen kommer att ske även om invandringen skulle upphöra imorgon.

En vanlig invändning mot påståendet att Europa kommer att sakraliseras på grund av växande minoriteter är att invandrare och deras barn tillägnar sig världsamhällets karaktäristiska drag. Kommer barn till religiösa invandrare att assimileras till ett sekulärt Europa eller kommer Europa att omskapas till deras religiösa avbild? Här tror jag att evidensen ganska övertygande visar att icke-europeiska invandrare inte kommer att förlora sin religion på samma sätt som de infödda har gjort. Detta motstånd mot sekularism härrör från det som sekulariseringsteoretiker själva kallar "kulturell försvarsteori". Nämligen

”Beräkningar som jag har utfört tillsammans med kolleger vid International Institute for Applied Systems Analysis (IIASA) utanför Wien visar att Mark Steyns och Walter Lacqueurs mardröm om ett 'Eurabien' är högst osannolik.

att överallt där det finns ett sekulärt arbete att utföra, så tenderar religionen att behålla sitt inflytande. I Europa tar detta vanligen formen av att religion fungerar som ett stöd för identiteten.

Effekten kan redan märkas bland historiska europeiska nationer och regioner. Polen förblir starkt katolskt efter som katolicismen har fungerat som en symbol för den polska nationella identiteten mot rovlustnaden hos ett ortodoxt/socialistiskt Ryssland och protestantiskt Preussen. Nordirland är den mest religiösa delen av Storbritannien eftersom den etniska konflikten där gör "katolskt" och "protestantiskt" mycket mer relevant än i lugna

re delar av Storbritannien. Är det mot denna bakgrund det minsta förvånande att islam får relevans som markör för pakistansk identitet gentemot vita kristna/sekulära grannar? Att pakistanska ungdomar i England hyllar salafistiska islams manschauvinism och gör det coolt att öppet bejaka sin identitet som utövande, troende muslim?

Det brittiska inrikesministeriets befolkningsundersökningar finner att andra generationens muslimer, hinduer och sikher är lika religiösa som sina föräldrar. Antalet giftermål med vita är minimalt, giftermål mellan de nämnda grupperna ännu mer sällsynt.

Afrikanska pingstväänner är fast beslutna att undvika tidiga västindiska anglikaners och katolikers öde, nämligen att förlora sina barn till sekularismen, och hittills ligger deras nivåer av blandäktenskap och sekularisering mellan nivåerna för västindier och asiater. Bland muslimer verkar bara fransk-algerier och tyska iranier uppvisa nämnvärda tecken på sekularitet. Detta har historiska rötter i berbernas och harkis motstånd mot islamismen i Algeriet och de anti-khomeiniska krafterna i Iran, som båda gav upphov till sekulärt orienterade grupper i europeisk förskingring.

Befolkningstillväxt i kombination med starkt fasthållande vid religionen pekar på ett mer religiöst Europa längre fram under seklet, efterhand som den vita sekulära befolkningen börjar åldras. Exakt vad detta förebådar för den europeiska politiken är oklart. Beräkningar som jag har utfört tillsammans med kolleger vid International Institute for Applied Systems Analysis (IIASA) utanför Wien visar att Mark Steyns och Walter Lacqueurs mardröm om ett "Eur-

VID EUROPAVÄGENS ÄNDE?

abien" är högst osannolik. Den snabba nedgången i muslimska födelsetal i både Europa och den muslimska världen kommer att samverka med betydande kristen och hinduisk invandring så att den muslimska andelen av den totala befolkningen förblir under, och i vissa fall långt under, 20 procent i alla europeiska länder. Istället lär vi få se det jag kallar "Pluropa": ett alltmer pluralistiskt Europa sammansatt av betydande grupper av vita kristna, icke-vita kristna, sekulära, muslimer och människor av "annan" religion. Kanske de religiösa i ett sådant mångskiftande samhälle kommer att vara ett "söndrat hus", som inte förmår mobilisera mot ett mer sammanhållet sekulärt block?

I Europa ser vi emellertid på liknande sätt hur de fromma inom många trosriktningar förenas för att göra motstånd mot hotet från den sekulära ateismen. I allt från religiös hatspridning till homosexuell adoption har muslimer och kristna visat en anmärkningsvärd förmåga att förenas. I Storbritannien ses ärkebiskopen av Canterbury, liksom prins Charles, av muslimer, judar och hinduer som en gestalt som är beredd att stå upp till försvar av religionen mot utmaningen från en profan, konsumistisk sekularism. Vid 1994 års internationella befolknings- och utvecklingskonferens i Kairo förenades iranska mullor, saudisunnitiska brandtalare, amerikanska evangelikaler och Vatikanen för att hejda FN:s initiativ ifråga om familjeplanering och kvinnors reproduktiva rättigheter.

En dag kan närvaron av ett betydande antal moraliskt konservativa minoriteter få den europeiska högern att fundera på om inte ett försvar av moraliska värden och uppvaktande av invandrararnas ättlingar skulle kunna ge större avkastning än att vädja till de invandringsfientliga väljarna. I kommunen Sint-Joost-ten-Node i Brysselregionen, där Vlaams Belangs partihögkvarter ironiskt nog är beläget, var fyra av fem kristdemokrater i kommunfullmäktige icke-européer 2006. I Antwerpen samma år var så mycket som en tredjedel av de kristdemokratiska ledamöterna i hela stadens kommunfullmäktige av icke-europeiskt ursprung.

Vi har fokuserat mycket på icke-europeiska invandrare eftersom de är den mest synliga sidan av den avsektualiseringsvåg som kommer att förändra Europa under 2000-talet. Det kunde emellertid med skäl hävdas att den demografiska övergång som äger rum i utvecklingsvärlden till sist kommer att få den religiösa invandringens källor att sina. När det händer, om sådär två sekel, kommer redan den måttliga takt i religiös tillbakagång som icke-vita européer genomgår att räcka för att på nytt leda in Europa på väg mot dess ateistiska slutpunkt. Det kunde vara helt rimligt – om det inte vore för den oroväckande tendensen till växande hemodlad fundamentalism.

Israel erbjuder ett fönster som kan ge en glimt av denna dynamik. Som en sekulär stat grundad 1948 av sionister inom arbetarpartiet var den orienterad mot kvietismen bland ortodoxa judar, som den beskyllde för judisk passivitet inför de nazistiska massmorden. Samma år beviljade Israels första premiärminister, David Ben-Gurion, ortodoxa judar undantag från militärtjänsten, för att få tyst på dem och hindra dem från att försöka få stormakterna att förkasta ett judiskt hemland. År 1948 beviljades de ultraortodoxa 400 undantag, av vilka inte alla utnyttjades. Nyligen överskred denna siffra 70 000. Samtidigt utmärks det israeliskt judiska skolsystemet, som 1960 räknade bara en mindre andel ultraortodoxa elever, numera av en majoritet religiösa bland sina förstaklassare, varvid de ultraortodoxa svarar för en tredjedel av platserna. Med en total fertilitetsnivå på 7,5, mer än tre gånger så stor som för andra judar, har de ultraortodoxa starkt ökat sitt inflytande i ett samhälle där en person-en röst är den rådande ordningen. Deras pronatalism och betonande av traditionella könsroller härrör från maningen "gån ut och förökna eder", som ser till att kvinnor förblir

mödrar och föder många barn. Starka religioner upprätthåller strikta gränser gentemot omvärlden, och det är ytterst svårt att lämna de ultraortodoxa, eftersom det innebär att skära av banden till familj, vänner och den egna gemenskapen – även om man har de färdigheter som krävs för att överleva i det sekulära israeliska samhället. Kombinationen av höga födelsetal och starkt fasthållande vid religionen garanterar en snabb befolkningsökning, som förstärks av minskande fertilitet bland den allmänna befolkningen. I Storbritannien och USA kommer de ultraortodoxa att utgöra en majoritet av de praktiserande judarna strax efter 2050, och om utvecklingen fortsätter på samma sätt kommer de att ta över i Israel några decennier senare.

I Europa är de ultraortodoxa få, även om deras ökningstakt är spektakulär. Sekulära kvinnor i Europa föder däremot bara ett barn per kvinna i genomsnitt. I Frankrike och Spanien föder utövande vita katolska kvinnor ett halvt barn mer än icke-religiösa vita kvinnor. Traditionalistiska katoliker, även om de är fåtaliga, föder utan tvivel ännu fler. Detsamma gäller protestanterna. I Nederländerna 1889 var medlemmarna av den breda holländska reformerta kyrkan sex gånger så många som de ortodoxa kalvinisterna. Idag har dessa grupper ungefär lika många aktiva troende. De yngsta städerna i Holland är ortodoxt kalvinistiska samhällen som Urk, där 80 procent av invånarna väljer bort tv och där antalet födda barn per kvinna i genomsnitt ligger på omkring 3, klart över det nationella genomsnittet. I Finland har de omkring 100 000 konservativa læstadianska lutheranerna i genomsnitt 5,5 barn per kvinna. Detta visar på ett annat betydelsefullt faktum: även om fundamentalisternas födelsetal förblir oförändrade eller sjunker måttligt, är den mycket större minskningen i sekulära födelsetal tillräcklig för att öka deras demografiska tyngd.

Födelsetalens nedgång till stabila nivåer klart under ersättningsnivån betecknas av vissa demografer som den andra demografiska övergången. I forna dagar var hög fertilitet normen, eftersom de flesta barn dog, det behövdes händer för att odla jorden, någon äldre försörjning fanns inte och födelsekontrollen var bristfällig. Idag har modern medicin, hygien, välfärdsstaten och preventivmedel besegrat dessa materiella förutsättningar. Människor föder barn för att de väljer att göra det, och koppling mellan sex och fortplantning har brutits. I detta klimat blir värderingar den främsta faktorn för att avgöra familjens storlek. Skillnaden mellan en religiös fundamentalist som klamrar sig fast vid pronatalism och patriarkat och en sekulär liberal som förespråkar individualism tar sig uttryck i form av olika födelsetal.

Om två århundraden, när majoriteten av Europas moderata muslimer, icke-vita kristna och hinduer till sist övergår till sekularismen och den religiösa invandringen har minskat till en rännil, kommer utmaningen att vara en annan. Sekularismen kommer att ha besegrat alla utom fundamentalisterna, som är immuna mot dess lockelser. Vid det laget kommer den kombinerade tyngden av en multitroende fundamentalism att vara mycket större än idag: den kan vara i nivå med den hos de ultraortodoxa i Israel, samtidigt som dessa grupper inte förenas av något annat än sitt gemensamma förakt för sin dödliga fiende, den sekulära liberalismen. John Gray gör det dystera antagandet att moraliska framsteg, till skillnad från teknologisk utveckling, bara är en trösterik illusion. Långtifrån att uppstiga mot Francis Fukuyamas "slut på historien", kan vi mycket väl vara på väg in en bakåtströmmande krökning i tidens ändlösa flod.

Eric Kaufmann är professor i statsvetenskap vid Birkbeck College, University of London. Han är författare till *Shall the Religious Inherit the Earth?* (2011) och medredaktör för *Political Demography* (2012).

Översättning: Jim Jakobsson

"EU-kommissionen är alltid rädd"

Frits Bolkestein var 1999–2004 EU-kommissionär, och försökte 1998 hålla Italien utanför eurosamarbetet. Idag är han en hårdför kritiker av hur EU fungerar. Han förespråkar ett nytt eurosamarbete mellan Tyskland, Österrike, Nederländerna och Finland, och beklagar den politiska korrektheten hos EU-kommissionen.

Av Johan Norberg

Halvvägs in i intervjun vänder sig Frits Bolkestein direkt till er läsare. Han säger med en djup suck att vi svenskar nog gjorde rätt som höll oss utanför euron: "Ni såg att stora europeiska länder inte höll sig till reglerna, och tänkte 'det där är nog inget för oss'. Jag kan verkligen förstå det."

Bolkestein är desillusionerad. Med euron, med krishanteringen och med det europeiska ledarskapet. Den nederländske politikern är född 1933, och vet plågsamt väl vad Europas splittring kan innebära. Det var därför han blev en varm Europavän, det är därför han har arbetat hårt för att fördjupa den europeiska gemenskapen, som ledare för det nederländska liberala partiet VVD och därefter som kommissionär för den inre marknaden i Bryssel 1999–2004. "EU är något alldeles fantastiskt", säger han. "Fred har blivit ett normaltillstånd, något det aldrig tidigare har varit i Europas historia."

Men nu är han rädd att eurokrisen börjar söndra kontinenten, att recessionen kan bli en depression och att den kan erodera Europas öppenhet och frihet. Denne gamle liberal som återoppar Adam Smith och F A Hayek och ser Europas öppna gränser som kontinentens största triumf är rädd att krisen kan få samma effekt som hotet från terrorismen – att rädslan skapar efterfrågan på en större och mer ingripande statsmakt. Att vi ger upp våra friheter för att försöka köpa oss säkerhet. Det skulle vara fäfängt, det skulle vara kontraproduktivt, men historien visar att det inte är något hinder: "Därför måste vi vara väldigt vaksamma och försiktiga. Vi måste se upp att vi inte går in på en väg från vilken det inte finns någon återvändo."

Det som gör Bolkestein desillusionerad är att Europa har satt sig i klistret alldeles på egen hand. Eurokrisen är inte resultatet av folkliga protester, farliga missnöjespartier eller utländska makter. Kri-

sen är enligt Bolkestein ett insiderjobb, där personer på högsta nivå, i medlemsländerna och i kommissionen, undergrävd förutsättningarna för Europas ekonomi.

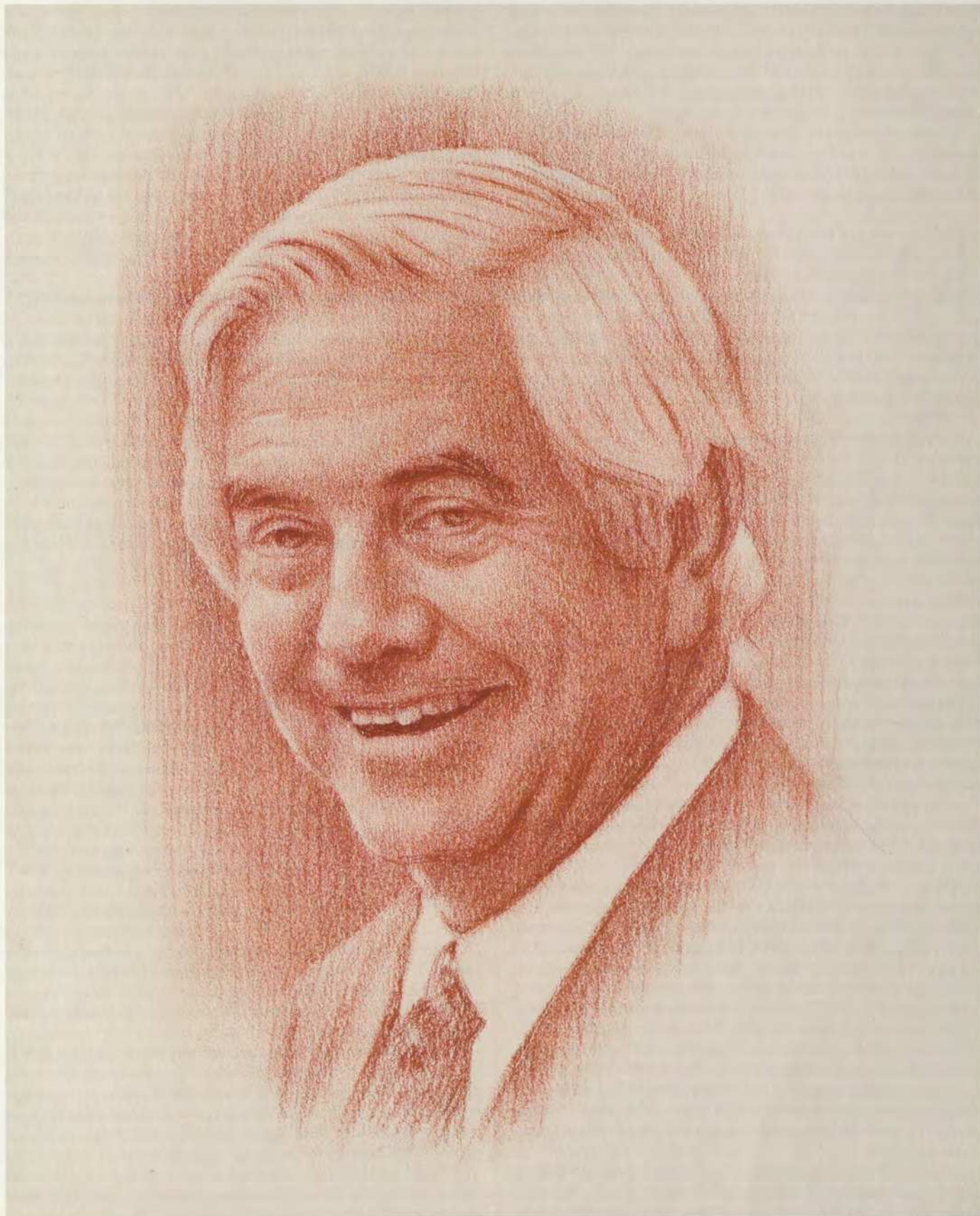
Enligt Bolkestein har eurosystelet två fundamentala brister, det har brutit mot sitt eget regelverk så många gånger att dess trovärdighet har försvunnit, och det inkluderade länder som inte var redo för en gemensam valuta och de kapitalinflöden som det medförde. De båda problemen är tätt sammanlänkade. Det var genom regelbrott som icke-kvalificerade länder tog sig in i samarbetet.

Bolkestein har dragit sig tillbaka från Bryssel och från partipolitiken. Han är nu tillbaka i Amsterdam, med ett väl tilltaget kontor på promenadavstånd från hemmet, med väggarna täckta med bokhyllor och utsikt över en av stadens många kanaler. Han har hunnit bli 79 år och har nu en friare position som författare och opinionsbildare. Men den kritik han framför handlar inte om efterklokhet eller om att han som många andra tar bladet från munnen först när han får en fri roll. Bolkestein gjorde sig känd i Bryssel som en frispråkig person som vågade kritisera även mäktiga intressen och beslutsfattare. Han vann exempelvis inte några vänner bland sina kolleger genom att föreslå att antalet kommissionärer skulle minskas och att dess budget skulle skäras ned.

I sin roll som ledande nederländsk politiker försökte han fram till 1998 hålla Italien utanför euron. Det var en stat som visat att det inte kunde hålla nere sina kostnader och som byggt upp väldiga skulder. I likhet med den tyska centralbanken var han rädd att Italien bara skulle utnyttja medlemskapet till att skjuta upp nödvändiga reformer och låna billigt så länge de goda tiderna varade.

Han hade till synes siffrorna på sin sida. Med sin tresiffriga stats-skuld var Italien inte i närheten av de 60 procent av BNP som EU i »

VID EUROPÄVÄGENS ÄNDE?

Frits Bolkestein.

ILLUSTRATION FÖR AXESS AV JOHAN PATRICNY

Maastricht satte som gräns för vad ett medlemsland fick ha. De borde inte ha haft någon chans att kvalificera sig. Men politiska hänsyn tog överhanden. Det verkliga kärnlandet Belgien hade också för stora skulder, och det var inte tänkbart att hålla det utanför, så EU definierade snart om kravet till att man skulle ha seriösa planer på att minska underskottet till högst 60 procent av BNP. Och nu lovade Italien dyrt och heligt att göra det senast 2010.

"Genom att släppa in Italien när det inte klarade kriterierna kunde man inte gärna hålla Grekland utanför. Det är det verkliga skälet till att Grekland fick komma med. Inte att de förfälskade statistiken – vilket de uppenbart gjorde."

Den gamle nederländske politikern var en gång redaktör för en satirtidning och i hans långa bibliografi märks ett historiskt skådespel i fem akter. Han har andra referensramar än de flesta politiker. Nuciterar han Schillers *Wallenstein*, där Octavio säger till Max att den onda gärningens förbannelse är att den alltid måste föda nya onda gärningar. "Där har du den", säger Bolkestein till mig, och syftar på hur EU:s regeringschefer gav Italien klartecken för euron och hur det gjorde det omöjligt att blockera Grekland, "den onda gärningens förbannelse".

Det gick som Bolkestein befarade. Italienska regeringar rörde knapp skräväsandena i ekonomin och fick ett förlorat årtionde. Istället lånade de billigt när euron och dess underförstådda garantier gjorde att statens lånekostnader sjönk från 12 till 4 procent. 2010, när statsskulden skulle ha varit nere i 60 procent av BNP, var den nästan dubbelt så hög. Euron blev på många vis ett sömnpiller, har EU-presidenten Herman Van Rompuy konstaterat. Bolkestein instämmer:

"Ett piller som får länder att somna och drömma angenäma drömmar och låna till dessa drömmar till artificiellt låga räntor. De gör det med glädje. De lånar och lånar och lånar. Och det går förstås bra så länge tiderna är goda, men så fort marknaderna börjar gå nedåt får de dessa djupa problem som vi nu lever med."

Det är Medelhavsländerna som har de stora problemen, menar Bolkestein, med brister i både förmågan att skapa tillväxt och viljan att rätta munnen efter matsäcken. Men han är noga med att poängtera att de som satte prejudikatet för oansvarighet var eurons initiativtagare, Tyskland och Frankrike. 2003, bara två år efter att euronsedlarna hade sett dagens ljus registrerade de budgetunderskott över de 3 procent som eurons stabilitetspakt krävde. Istället för att strama åt, eller åtminstone ta sitt bötesstraff, blockerade Tyskland och Frankrike sanktionerna.

"Det är en sorglig, en dyster historia. 2003 var ett mycket dåligt år för eurosamarbetet." Bolkestein var där då, i den kommission som hade till uppgift att bevaka reglerna, tillsammans med bland annat Sveriges Margot Wallström. Men till Bolkesteins förskräckelse protesterade inte de andra kommissionärerna, tvärtom vek de sig omedelbart. EU-kommissionens ordförande Romano Prodi sade att stabilitetspakten var "dum", och sanktionerade därmed regelbrotten.

I en tv-intervju tog Bolkestein omgående avstånd från Prodi. Morgonen efter ringde en ilsken Prodi upp honom: "Du förolämpade mig, och jag begär en förklaring." Det var inte svårt för Bolkestein att erbjuda en sådan: kommissionen bröt mot sitt uppdrag, och om det här blev kommissionens linje i fortsättningen skulle han bli tvungen att avgå. Prodi avslutade snabbt konversationen och återupptog den senare aldrig.

Idag ser Bolkestein detta som ett avgörande ögonblick: "Denna högtidliga deklaration, som skulle efterlevas till punkt och pricka, hamnade i papperskorgen efter tre år. Frågan är vilken europeisk deklaration vi i så fall kan lita på i framtiden?"

Tyskland och Frankrike gav klartecken till de andra länderna att strunta i reglerna och underskottstaket. Under de goda åren, då de borde ha samlat i ladorna, gick de flesta euroländer tvärtom med ständiga underskott, vilket gjorde dem ytterst illa rustade när stormarna började blåsa. Men ett kanske värre problem är att det grundlade en förtroendekris för eurosamarbetet. Eftersom man systematiskt bröt mot sina regler började marknadsaktörerna tvivla på allt som EU-länderna sade. Och marknader klarar av allt, utom osäkerhet om vilka regler de arbetar under.

Bryssel fördjupade osäkerheten gång på gång när eurokrisen bröt ut. Reglerna kring räddningar, köp av statsobligationer, krav på säkerheter, Europeiska centralbankens självständighet – alla beslut var oåterkalleliga när de fattades, för att tala med Birgitta Dahl, men så fort de stred mot den politiska viljan revs de upp, och förbyttes i sin motsats.

"Varje regel har brutits. Varje regel har ignorerats. Varje förslag till lösning av krisen bryter mot EU:s fördrag." Den numera illusionslöse Bolkestein menar att ett problem är att kommissionen aldrig vågar säga ifrån: "EU-kommissionen är alltid rädd. Den är rädd för regeringarna, den är rädd för parlamentet, den är rädd för ryssarna, den är rädd för amerikanerna. Och jag begriper det inte, för den har mycket starka vapen. Men den tvekar att använda dem. Kommissionen lider av för mycket politisk korrekthet, och det gjorde mig besviken. De här människorna ställer inte upp i val. De är där i fem år, så varför behöver de vara så politiskt korrekta?"

Genom att släppa in Italien när det inte klarade kriterierna kunde man inte gärna hålla Grekland utanför. Det är det verkliga skälet till att Grekland fick komma med. Inte att de förfälskade statistiken – vilket de uppenbart gjorde.

för det är farligt att bli känd som en bråkstake som det inte går att göra affärer med när 28 länder ska komma överens: "För vi är alla vänner, eller hur? Alltså, jag är vänlig mot alla jag träffar, och gärna mot hela världen, men jag har också mina principer. Och jag vill göra det som jag uppfattar som rätt."

De flesta av de problem som nu har störtat Europa i kris var väl kända, menar den tidigare kommissionären. Alla kände till skuldproblemen och hur en rad Medelhavsländer misskötte sina ekonomier, och det hade varit mycket enklare att göra något då, innan situationen spårade ur. Men ingen gjorde något. Bolkestein menar att det säger mycket om den mänskliga naturen. Vadå?

"Tja, det är väldigt få människor som orkar stå upp mot andra, alldeles ensamma. De flesta följer flocken. Även om de som står upp för sin egen uppfattning inte nödvändigtvis har fel. Det är tvärtom ofta de som har slagit huvudet på spiken. Men de tar en personlig risk."

VID EUROPAVÄGENS ÄNDE?

Gång på gång har Bolkestein stött på denna rädsla, gång på gång har han fått ryggdunkningar i korridoren utanför, "mycket bra, mycket bra, stå på dig", medan samma personer tystnar så fort sammanträdena inleds, och de plötsligt börjar tänka på karriären, på att man ska vara trevlig. Själv förklarar Bolkestein sin vana att tala klarspråk med sin egen ställning. Den var fri redan då, säger han. "Jag hade inga val att utkämpa. Jag hade lämnat den nationella politiken och det här var mitt sista jobb, så varför skulle jag inte säga vad jag tyckte?"

Men Frits Bolkestein stannade på sin post trots att kommissionen vek sig för de stora EU-staterna, och efter denna initiala reservation lät han saken vara. Han förklarar det nu med att han hade frågorna om den inre marknaden att hantera. Om han hade fortsatt att protestera hade han blivit klassad som rättshaverist och förlorat allt inflytande. I sig en illustration av hur Bryssel kan få även de mest kritiska att gå åt samma håll.

"EU är något alldeles fantastiskt, men det skulle inte skada med lite mer sunt förnuft, lite mer jävlar anamma."

Så långt diagnosen, men vilket är receptet? Hur ska Europa ta sig ur krisen? Bolkestein har inget till övers för idéer om att de rika länderna ska garantera krisekonomiernas skulder. "Euroobligationer skulle vara en katastrof", varnar han. Det skulle vara ett sätt att belöna ansvarslöshet och försäkra sig om att det kommer att ske igen. Men dessutom är han rädd att det ska grundläggas starkare motsättningar mellan länderna och föda nationalistisk bitterhet om holländare, finnar och tyskar ständigt ska betala för Sydeuropa.

Men Bolkestein vänder sig också lite oväntat mot den åtstramningspolitik som avkrävs länder som redan är i djup recession:

"Om du stramar åt drastiskt mitt i en lågkonjunktur kan du göra den ännu värre, som vi gjorde på 1930-talet. Ändå försöker vi spara pengar just nu, och därmed fördjupar vi problemen. Vi behöver verkligen tillväxt för att kunna hantera skulderna."

Det är inte helt självklart hur det går ihop med Bolkesteins krav om att stabilitetspakten alltid ska upprätthållas, även om han hänvisar till att det fanns undantag om länder drabbas av en mycket djup kris. Hans kritik av åtstramningarna påminner något om den Frankrikes socialistiske president François Hollande framfört och som nu vinner sympatier genom att tala om att EU behöver en tillväxtagenda istället för åtstramningspolitik. Men Bolkestein vill inte kännas vid några likheter med en tillväxtretorik som i praktiken innebär högre minimilöner, sänkt pensionsålder och högre skatter:

"Han kommer att få de rika att lämna Frankrike. Det är inte en ny vänster, det är en gammal vänster. Vi behöver inte sådant. Vi behöver det lika mycket som vi behöver ett hål i huvudet."

Frits Bolkestein tror istället att tillväxt skapas av strukturreformer som får företag att starta och anställa fler. Liberalisering av arbetsmarknaden och borttagande av de konkurrenshinder som gör att Medelhavsländerna inte kan skapa nya, växande företag. När Världsbanken 2010 studerade friheten att starta företag i 183 länder kom Spanien först på plats 146 och Grekland på 140. När det gäller friheten på arbetsmarknaden kom Spanien på 157:e och Portugal på 171:a plats.

Men få vet bättre än Bolkestein själv vilket motstånd sådana reformer brukar väcka hos de grupper som har en skyddad ställning. Som EU-kommissionär försökte han i mitten av 00-talet öppna Europas länder för tjänstehandel. Europas ekonomi består till största del av tjänster och om denna sektor ska ta till sig ny teknik och nya idéer och föda stora exportföretag måste det finnas en stor, konkurrensutsatt marknad.

Men "Bolkesteindirektivet" möttes starka protester från fackför-

eningar och från franska regeringen, och så småningom även från Tyskland och Sverige. Till slut visade sig oron för polska rörmokare vara tyngre vägande än frihandelsprinciperna och direktivet vattnades ur fullständigt.

Bolkestein fick känna på motståndet handgripligen. Han har ett sommarhus i norra Frankrike, och när debatten om hans direktiv var som hetast gick den kommunistiska delen av elektrikerfacket dit och klippte av kablarna till huset. De ville inte på några villkor möta konkurrens från utländska elektriker.

Just den sortens protester tar Bolkestein med ro, men han är mer orolig över Frankrike som sådant, och den roll landet ofta spelar för att blockera liberaliseringar: "Fransmännen är alltid rädda för konkurrens. Jag vet inte varifrån de har fått den här pessimistiska synen på sin egen kapacitet. Det är ett stort land, har mycket välutbildad arbetskraft och många, många innovativa idéer. Men de blir rädda för att en polsk rörmokare ska konkurrera ut dem. Jag kan verkligen inte förstå varför de är så rädda."

Sydeuropas pessimism om sin egen förmåga bidrar under alla omständigheter till Bolkesteins pessimism om Europas möjligheter. Han har svårt att tro att reformerna blir tillräckliga, och han

har svårt att tro att euron kommer att överleva i nuvarande skick. Även om man på något vis skulle lappa ihop projektet tillfälligt skulle problemen återkomma, då han börjar

tro att skillnaden är för stor mellan de ingående länderna. Och plötsligt börjar han låta en smula som de som nu målar upp bilder av oöverbyggliga kulturklyftor i Europa:

"I grund och botten vill nordvästra Europa ha *soliditet* medan Medelhavsländerna vill ha *solidaritet*, vilket egentligen betyder att de vill ha andras pengar. Så de här slitningarna kommer att återkomma även när vi kommer ur den här krisen. De olika kulturerna kommer att finnas kvar, så även om

20 år tror jag att mina efterträdare kommer att möta de problemen."

"Jag insåg detta alldeles för sent", säger den gamle kommissionären självkritiskt, "men det här håller inte i längden." Han ser framför sig en rekonstruerad euro för Nordeuropa, en *neuro*. Det skulle vara en valuta för de länder som bygger sin politik på en stabil ekonomi, inte för de länder som söker politiska lösningar på ekonomiska problem. Det betyder enligt Bolkesteins sätt att se det att Tyskland, Österrike, Nederländerna och Finland bildar en ny kärna. Länder som Sverige och Danmark skulle också passa in.

Det blir ingen lätt process och när länder som Grekland och Italien lämnar euron kan det bli väldigt stökigt. Men Bolkestein tror inte längre på politisk romantik, och han har inte längre något till övers för dem som tror att man löser problem genom att skjuta upp dem i väntan på bättre tider. De flesta europeiska politiker skulle säga att europrojektet måste hållas ihop, kost vad det kostar vill. Många ekonomer skulle invända att en upplösning riskerar att kasta in det finansiella systemet i kaos när miljontals kontrakt och skuldförbindelser kastas ut i ett ingenmansland.

Bolkestein står nog än en gång rätt ensam, emot flokken. Något säger mig att han inte är så bekymrad över just det.

Johan Norberg är idéhistoriker och författare. Hans är aktuell med boken *Eurokrasch. En liten bok om en stor kris* (2012).

I grund och botten vill nordvästra Europa ha soliditet medan Medelhavsländerna vill ha solidaritet, vilket egentligen betyder att de vill ha andras pengar.

Dra inte upp

Globalisering och ökad konkurrens ses numera
Men att dra sig tillbaka bakom tullmurar

Av David Rennie

Särskilt bland ekonomer och kommentatorer utanför euronizonen har det blivit vanligt att anklaga EU-ledare för "hybris" när de grundade en gemensam valuta innan EU var redo att ta det enda steg som kunde ha fått valutan att fungera: en mycket mer djupgående politisk union, i stil med ett Europas förenta stater. Bland brittiska euroskeptiker förs argumentet fram med ännu större förtjusning. Den gemensamma valutan, säger de, var ett fäfängans projekt framdrivet av en maktlysten, odemokratisk euro-elit som ville etablera en rival till den amerikanska dollarn och därför blint tryckte på, medan sparsamma tyskar och slösaktiga, skurkaktiga greker bäddades ner i en valutaunion som förr eller senare ofrånkomligen måste komma att sprängas.

Det finns ett smärtsamt korn av sanning i sådana resonemang. Under eurons fosterstudie på 1990-talet var alla medvetna om dess bakvända skapelseprocess. Anledningen var emellertid inte hybris eller en kollektiv brist på mod att stifta en federal union. Den gemensamma valutans verkliga födelsedefekt var att de länder som drev på projektet – framför allt Tyskland och Frankrike – var oeniga.

För att förenkla så trodde Tyskland att man offrade D-marken i utbyte mot en framtida politisk union och skapandet av en europeisk centralbank som i hög grad liknade landets egen Bundesbank, en benhårt självständig vakthund vars främsta uppgift var att bekämpa inflationen (ett heligt uppdrag i ett land där hyperinflation bidrog till att nazisterna kom till makten).

VID EUROPÄVÄGENS ÄNDE?

FOTO: CARSTEN KOAL/GETTY IMAGES

Angela Merkel och David Cameron.

vindbryggan

som hot mot Europas välstånd och välfärd.
och handelshinder är inget alternativ.

Frankrikes dåvarande president François Mitterrand ville något annat. Så tidigt som 1990 talade han om en "europeisk ekonomisk regering", som i hög grad tänktes likna en fransk ekonomisk regering i europeisk skala, där en central eurobanks "teknokrater" skulle "balanseras" av valda politiker, som kunde tala om för dem när tillväxt och jobb skulle få företräde framför prisstabilitet eller tjafs om underskott.

En anledning till att eurozonen förblir fast i sitt nuvarande limbo är att Frankrike och Tyskland i grunden fortfarande inte är eniga.

Men den gemensamma valutan var mer än ett fäfängans projekt. Den var delvis ett medvetet försök att rädda den gemensamma marknaden, som då ännu befann sig i sin linda, en bräcklig skapelse

som undergrävdes av återkommande devalveringar i södra Europa.

När en valutaunion först diskuterades förväntade sig ledande tyska ministrar och tjänstemän aldrig att den gemensamma valutan skulle sträcka sig bortom en liten kärna av länder på kanske ett halvt dussin eller så, och inga längre söderut än Frankrike. Men redan i ett tidigt skede lade Frankrike sin tyngd bakom en mer omfattande valutaunion.

Ett nyckelögonblick i unionens historia kom vid ett spännande toppmöte mellan europeiska ledare i Cannes i juni 1995, för vilket den nyvalde franske presidenten Jacques Chirac stod som värd. Chirac hade just vunnit valet, delvis genom att fördöma den franska francens styrka. Vid mötet med de andra europeiska ledarna gick Chirac till >>

verbalt angrepp på den italienske premiärministern Lamberto Dini. Liren hade devalverats kraftigt mellan 1992 och 1995. Chirac anklagade Italien för att stjäla marknadsandelar från Frankrike, och i synnerhet för att ruinera småbönder på Plateau de Millevaches i Limousin. Sedan urminnes tider, förklarade Chirac för sina förbluffade likar, hade dessa idoga bönder sålt sina kalvar till italienska köpmän inom kalvköttshandeln, men nu kunde de inte längre konkurrera prismässigt med den sjunkande liran.

Till fromma för kalvbönder och andra franska exportörer menade Chirac således att alla EU-länder skulle bindas av strikta valuta-restriktioner, av fruktan för att grannländer som Italien inte skulle vara med i euron. Sådana argument fann sina allierade, till exempel tyska biltillverkare, som övertygades om att de måste verka för en mer omfattande valutaunion om de ville fortsätta att sälja BMW- eller Mercedesbilar till Sydeuropa.

Från Italien till Portugal uppmuntrade reformistiskt sinnade politiker och tjänstemän sådana resonemang, med argumentet att de ville göra sina länder "mer tyska" och hindra dem från att använda devalvering som ett enkelt alternativ till strukturella reformer. När de väl bundits till samma valuta som Tyskland, menade de, skulle deras länder inte ha något annat val än att bli mer konkurrenskraftiga genom att öppna upp stängda ekonomiska sektorer, avreglera och skapa mer flexibla arbetsmarknader.

Ment tyvärr förbisåg liberala anhängare av valutaunionen en komplikation i devalveringshistorien. När valutakursrisken väl försvann inom euroområdet konvergerade avkastningen på europeiska statspapper i periferin med avkastningen på normgivande tyska statspapper, utifrån en växande känsla av att alla euro-skulder på något sätt backades upp av eurozonens starkaste medlemmar. Den höjda räntan på sydeuropeiska statspapper framstod som en riskfri vinst. En flod av billiga pengar rann följaktligen ut i Europas periferi, vilket drev fram fastighetsbubblor på Irland och i Spanien och befriade länder som Grekland från behovet av att genomföra strukturella reformer.

Nu är festen över och prissättningsmissen har obarmhärtigt avslöjats. Den gängse visdomen är att krisen i eurozonen måste lösas antingen genom ett dramatiskt språng in i politisk och ekonomisk integration eller genom euroområdets desintegration. Sådana binära scheman är troligen alltför optimistiska. Full integration, med skatteöverföringar i amerikansk stil från Nord- till Sydeuropa i utbyte mot bindande skuldgränser och utgiftsminskningar, förblir en demokratisk mardröm. I kontrast till detta har särskilt anglosaxiska kommentatorer alltid underskattat den politiska viljan inom eurozonen att undvika en okontrollerad upplösning. En hoptråklad kompromiss av något slag kommer att förbli det alternativ som eurozonens nationella regeringar föredrar, så länge som möjligt.

Men varje form av integration eller desintegration innebär bekymmer för den gemensamma marknaden. För att börja med desintegrationen, så har de bekymmer som de sydeuropeiska devalveringarna i början av 1990-talet innebar inte försvunnit – även om president François Hollande lär vara mindre benägen att lovsjunga Limousins köttkalvar än Chirac. När det gäller eurozonens integration är riskerna många och allvarliga.

För att bara ta en specifik risk, så står det klart att banksektorn inom euroområdet kan behöva skapa en gemensam ordning för tillsyn, insättningsgarantier och stabilitetsfonder. En sådan bankunion inom eurozonen skulle bryta upp den gemensamma marknaden genom att utesluta London, som förblir den största marknadsplatsen för många eurodenominerade produkter.

När brittiska röster påtalar sådana farhågor får de tyvärr inte alltid

något större gehör i övriga Europa. I andra EU-huvudstäder noterar man med viss otålighet en motsägelser: å ena sidan talar David Camerons brittiska regering om hur valutaunionens obönhörliga logik tvingar länder som använder euron att söka en mycket närmare skattemässig och politisk integration; å andra sidan kräver man att Storbritannien inte ska bli inblandat, men insisterar samtidigt högljutt på att den gemensamma marknadens integritet inte får kränkas.

Så här sammanfattar en ledande tjänsteman från ett land inom eurozonen den brittiska hållningen: "Man vill stå med ett ben innanför och ett ben utanför, och man tänker inte betala. Så naturligtvis säger vi nej av princip."

I maj 2010, inte långt efter det att han bildat sin koalitionsregering mellan konservativa och liberaler, flög Cameron till Berlin för att träffa förbundskansler Angela Merkel. Merkel hade redan bestämt sig för att en väsentlig del av varje lösning på eurokrisen måste bli en utökad version av stabilitets- och tillväxtpakten, det vill säga de regler för statliga lån och utgifter som varit avsedda att upprätthålla budgetdisciplinen inom eurozonen.

Merkel förklarade för sin brittiske gäst att hon helst skulle göra sådana förändringar genom att revidera EU:s fördrag – ett beslut som skulle kräva samtycke från alla medlemsstater. Detta var delvis för att EU-institutioner som EU-domstolen kunde fungera som vakthundar över den nya pakten, och delvis eftersom Merkel ogillade de franska förslagen om att fördjupa integrationen inom en inre kärna av eurozonens 17 medlemmar.

Hon välkomnade närvaron vid förhandlingsbordet av mer marknadsvänliga länder som inte använder sig av euron, som Storbritannien, Danmark, Sverige eller vissa forna kommunistiska länder. Tyskland ville inte lämnas ensam i rummet med "Frankrike och Club Med", som högt uppsatta tyska tjänstemän förklarade saken, av fruktan för att den politiska tyngdpunkten inom eurozonen skulle bli mindre marknadsvänlig och ekonomiskt liberal än unionen som helhet.

Av lättförståeliga inrikespolitiska skäl förklarade Cameron för Merkel att Storbritannien inte kunde gå med på någon fördragsförändring som förde över makt från Storbritannien till EU. Om så krävdes skulle Cameron med andra ord driva tyskarna i armarna på fransmännen.

När det blev dags för ett ödesdigert EU-toppmöte i december 2011, där en fransk-tysk "budgetpakt" presenterades för EU:s ledare, hade klyftan mellan Storbritannien och övriga medlemmar växt sig oroande stor. Tyskland föredrog fortfarande en uppgörelse som inbegrep alla EU-medlemmar, inklusive Storbritannien, men inte till vilket pris som helst.

Cameron kom till toppmötet i december med en lista på petiga, till synes själviska brittiska krav, rörande sådana frågor som utformningen av en framtida finanstillsyn. Cameron avisades. Eftersom han inte kunde återvända hem tomhänt, utan eftergifter, vägrade Cameron att underteckna den nya pakten.

Vid sin hemkomst belönades den konservative premiärministern med hyllningar i parlamentet, smickrande rubriker och ett rejält "vetolyft" i opinionsundersökningarna. I den europeiska makdens korridorer är de bestående konsekvenserna av Camerons veto långt ifrån klara.

En ond cirkel hotar. Traditionellt har bevarandet av tillgången till en gemensam marknad varit det starkaste argumentet i Storbritannien för att stanna kvar vid EU-toppmötenas förhandlingsbord. Ju längre bort Storbritannien står från det bordet, desto mindre liberalt kan Europa bli, vilket skulle tvinga Storbritannien att rygga tillbaka ännu längre.

VID EUROPAVÄGENS ÄNDE?

Britterna har aldrig lärt sig älska EU. För britterna har tillhörigheten till den europeiska klubben alltid varit ett resonemangsparti, inte en hjärtesak. Medlemskapet liknar en bokföringsövning där fördelarna med EU-medlemskap – framför allt tillgång till EU:s gemensamma marknad – ständigt måste vägas mot kostnaderna, vare sig det handlar om minskad suveränitet, bidrag till EU:s budget eller EU-regleringarnas bördor.

Det är lönlöst att klaga över denna kyliga anglosaxiska hållning. Varje EU-medlem har sin egen särskilda relation till det europeiska projektet, oupplösligt sammanflätad med historia, kultur och geografi. Frankrike och Tyskland valde EU som sitt försoningsinstrument och – särskilt i Frankrikes fall – som en hävstång för att fortsätta utöva globalt inflytande. Många mindre medlemmar förutsätter helt enkelt att de inte kan klara sig själva i en globaliserad värld. Som nyblivna demokratier såg många anslutningen till Europa som en garanti för att de tillhörde en västerländsk värld av modernitet och öppenhet och inte på nytt skulle försjunka i tyranni. I vissa länder sökte medborgarna ett bättre styre från Bryssels teknokrater än de trodde sig kunna få från sina lokala politiker.

Men det innebär inte att Storbritanniens hållning är höjd över all kritik. För om ett land tänker förhålla sig till Europa som en bokhållare, så måste man se till att inte felberäkna sina vinster och förluster. Britterna har länge varit alltför snabba att anta att Storbritannien förlorar i varje vända.

Nu håller den brittiska politiska klassen, i en ny och oroande utveckling, på att bli alltför pessimistisk i fråga om de positiva sidorna av medlemskapet, och särskilt av den gemensamma marknaden.

Ett nytt politiskt argument kan höras bland brittiska konservativa, på kort sikt inspirerat av de förfärande nyhetsrubrikerna om kraftigt skuldsatta europeiska stater, och på längre sikt av Europas minskande andel av världshandeln i kombination med sjunkande tillväxttakt och en snabbt grånande befolkning.

Den tidigare binära kalkylen – ”Betalar Storbritannien för mycket för förmånen att ha tillgång till Europas marknader?” – kompliceras nu av en ny fråga: Är det överhuvudtaget någon större förmån att vara en del av det europeiska ekonomiska blocket?

En gång i tiden handlade de brittiska euroskeptikernas starkaste argument helt om suveränitet och Bryssels stövel som förtrampade hävdvunna friheter. Numera, när många brittiska väljare är övertygade om att den gemensamma europeiska valutan är nära att kollapsa, är det mest kraftfulla angreppet påståendet att Storbritannien är ”fastkedjat vid ett kontinentalt lik”. Storbritannien borde söka nya tillväxtmöjligheter i den framväxande världen och försöka utöka sin handel med sådana jättar som Kina, Indien eller Brasilien, lyder detta resonemang.

Men istället är Storbritannien bundet till ett förstelnat, åldrande, överreglerat Europa med långsam tillväxt som snabbt håller på att bli irrelevant. Detta resonemang förbiser den detaljen att Tyskland, bundet av samma EU-regler, är en mästare på export. Men sådana resonemang är starkt tilltalande för många brittiska väljare, som längtar efter att få höra att de inte behöver kompromissa med ett europeiskt projekt som de aldrig har gillat.

Britterna har länge varit unikt griniga medlemmar av klubben. Men denna misstanke att Europa är en förlorare i globaliserings-tävlingen delas av många européer med helt andra uppfattningar om europeisk integration. I vissa delar av Europa har globalisering länge setts som mycket mer av ett hot än en möjlighet.

Delvis har detta att göra med konkurrenskraft och komparativa fördelar: det är lättare att välkomna handel med Kina om man arbetar för en tysk exportör av maskinverktyg än om ens portugisisk-

ka textilfabrik har slagits ut av asiatisk konkurrens. Men över hela Europa står regeringar och väljare med högst olika åsikter inför påfällande likartade kriser i sina offentliga finanser.

Alla europeiska nationer, särskilt i det rika Västeuropa där väljarnas förväntningar är så mycket större, ställs inför plågsamma val när de försöker bevara sina offentliga sjukvårdssystem, pensioner och sociala skyddsnät.

Liberalismen har haft trettio goda år, med stora framsteg vad gäller öppnandet av marknader och ökad rörlighet för människor, varor och tjänster. Ett sätt att se på denna period av globalisering är som en förbluffande ökning av konkurrens, hälsad med överraskande bifall av många väljare i den rika världen.

En typisk västeuropeisk biltillverkare 1960 hade det bättre ställt än hans far eller farfar hade kunnat drömma om. Det fanns ett kroniskt arbetskraftsunderskott i en stor del av västvärlden, varför hans fackförening utövade stor makt. Han levde under en tid då tillväxt återhämtade sig efter kriget, med en efterfrågan som underblästes av en babyboom och – framför allt – en unik brist på konkurrens.

Sovjetunionen och Warszawapakten tillverkade inte bilar som någon egentligen ville ha, Nordafrika var en kolonial marknad för bilar, inte en plats för utlokalisering av produktionen, Kina var på väg ner i maoistiskt vansinne, Japan var en marginell marknad för gräsliga bilar och Sydkorea räknades knappt.

Under 1980-talet blev Japan en allvarlig konkurrent. Därefter, mellan 1989 och 1999, förändrades allt genom järnridåns fall och Deng Xiaopings reformer. Richard Freeman vid Harvarduniversitetet kallar det Stora dubbleringen, när det globala antalet arbetare sysselsatta i den världsomfattande kapitalismen på ett decennium dubblades från 1,5 till 3 miljarder. Den globala kapitalstocken ökade också, även om den inte dubblades.

När man ser tillbaka är det smärtsamt uppenbart att staterna i den rika västvärlden försonade väljarna med denna nya verklighet på två överlappande sätt.

I vissa fall försökte liberala politiker – särskilt på sådana platser som Storbritannien, Sverige och de övriga nordiska länderna – hävda att konkurrensen var ofrånkomlig och kunde vara en vinn-vinn-situation för nationer som var villiga att anpassa sig och arbeta hårt.

Parallellt togs också en annan väg, nämligen att kompensera dem som kände sig som eller var förlorare på denna kraftiga konkurrensökning.

De som inte förmådde konkurrera, de som hade förlorat efterkrigstidens livslånga jobb (som hade givit hundratals miljoner människor deras första smak av medelklassens välstånd) kompensades med något som liknade ett löfte om livslångt välstånd, genom antingen billig kredit, billiga varor tack vare globaliseringen, bidrag eller tidig pension.

Nu har Europa inte råd att kompensera längre. Men den globala konkurrensen förblir lika skarp som tidigare.

Denna konkurrens försvinner inte genom önskedrömmar. Europas gemensamma marknad, även om den är bristfällig och ofullständig, förblir ett långt mer konstruktivt och hoppfullt svar än att bara försöka dra upp vindbryggan och dra sig tillbaka bakom tullmurar eller andra handelshinder.

För att sammanfatta: liberalismens sak i Europa måste försvaras utifrån sina grundläggande principer. Det kommer inte att bli lätt, av skäl som denna essä bara har försökt skissera i grova drag. Men försvaras måste den, även i dessa kärva tider, för alternativen är mycket, mycket värre.

David Rennie är politisk redaktör på *Economist*.

Översättning: Jim Jakobsson

Europa beter sig franskt

Euron byggde på felaktiga förutsättningar och blev därför ogenomförbar. För att ta Europa ur krisen måste en ny valuta skapas.

Av Hans-Olaf Henkel

Efter att ha varit en tidig anhängare av euron, betraktar jag nu mitt engagemang som det största professionella misstag jag någonsin har gjort. Här är skälen:

För det första bröt politikerna alla löften i Maastricht-avtalet. Inte bara det att Grekland släpptes in i EU av rent politiska skäl, utan grundregeln, "ingen medlems årliga budgetunderskott får överskrida motsvarande 3 procent av BNP", bröts över hundra gånger. Obligatoriska straffavgifter, avsedda för sådana fall, tillämpades aldrig. Till råga på allt: paragrafen att inte lösa ut ett land i skuldskris suddades ut i efterspelet till det första "grekiska räddningspaketet".

För det andra visade sig euron med en "storlek som passar alla" vara en valuta som inte passar någon. Euron orsakade av sig själv en del av de problem som politikerna nu försöker lösa. Med tillgång till räntor på de mycket lägre tyska nivåerna kunde grekiska politiker samla på sig väldiga skulder. Spaniens riksbank såg hjälplöst på medan en fastighetsbubbla blåstes upp, utan möjlighet att höja räntorna. I och med att de berövades alternativet att devalvera sin valuta förlorade länder i syd sin konkurrenskraft.

För det tredje ökar euron friktionen istället för att ena Europa. Studenter i Aten, arbetslösa i Lissabon och demonstranter i Madrid beklagar sig inte bara över nationella besparingsåtgärder, de protesterar också mot Frau Merkel. Därtill kommer att euron vidgar klyftan mellan länder som har euron och dem som saknar den.

Istället för att ta itu med de verkliga orsakerna till europatientens sjukdom skriver politikerna ut smärtstillande medel varje gång ett nytt "Grekland", "Portugal" eller "Irland" dyker upp. Den lider av tre olika sjukdomar: 1. Instabilitet hos många banker som en följd av finanskrisen. 2. De negativa effekter som en övervärderad euro har på "syds" konkurrenskraft, inklusive Belgien och Frankrike. 3. Den hö-

ga skuldnivån i vissa av eurozonens länder. Att behandla en patient som lider av tre sjukdomar samtidigt är onekligen svårt, och det vore vilseledande att hävda att det finns någon enkel utväg. Men det är oansvarigt att påstå att det inte finns något alternativ. Det finns det: Österrike, Finland, Tyskland, Nederländerna lämnar eurozonen och skapar en ny valuta, medan euron lämnas där den är. En lägre värderad euro skulle förbättra de kvarvarande ländernas konkurrenskraft och stimulera deras tillväxt. Exporten från de "nordliga" länderna kommer att påverkas negativt, men de får i gengäld minskad inflation och slipper att ta hand om de "sydliga" länderna för evigt. Vissa länder utan euron lär ansluta sig till denna andra valutaunion. Beroende på hur olika länder faktiskt klarar sig borde man öppna för ett flexibelt medlemskap i de båda unionerna.

Genomförandet av denna plan kräver:

1. Vi måste rädda banker, inte länder. Stabilisering av banker på nationell nivå bör ersätta skyddandet av nuvarande europeiska. I många fall kräver detta en tillfällig nationalisering.

2. Tyskland och dess partner i en ny valuta måste ge upp en betydande del av sina garantier för att hjälpa till att återfinansiera Grekland, Portugal och andra. Eftersom en stor del av dessa medel hur som helst redan har gått förlorade är det ett acceptabelt pris för en "utträdesbiljett".

3. Skapandet av en ny centralbank baserad på Bundesbank, helst inte ledd av en tysk. Namnet på den nya valutan bör inte vara "D-mark".

4. Mekaniken skulle likna den som används för att ansluta sig till euron. Om det var möjligt att bilda en valuta av sjutton olika valutor, borde det också vara möjligt att bilda två av en.

Detta kommer inte att vara någon lätt uppgift, politiskt och tekniskt, men vi måste fokusera på att rädda Europa, inte euron. Det- >>

VID EUROPAVÄGENS ÄNDE?

Medan tyskarna utsträcker sin pensionsålder till 67, vill Hollande minska den franska från 62 till 60.

FOTO: GETTY IMAGES

ta kräver övertygelse, övertalning och framför allt mod från kansler Merkel. Det är då förbluffande att läsa vilken stark tysk prägel Angela Merkel påstås sätta på europolitiken. I satirteckningar avbildas hon med en Stahlhelm på huvudet och ett hakkors runt ärmen. Journalister omtalar gärna henne som Europas "Fru Nej", en brutal försvarare av tyska intressen som till och med är beredd att riskera världsomfattande ekonomiskt kaos. Ingenting kunde vara längre från sanningen. Allt började i maj 2010, när Merkel krävde att Grekland skulle lämna eurozonen.

Efter det att president Sarkozy hotat att bryta den speciella fransk-tyska relationen gav hon efter och gick med på att hjälpa Grekland, något som visade sig handla främst om att hjälpa franska banker. Varje gång därefter som hon har dragit en ny gräns har fransmännen knuffat henne över den. När Merkel ville att automatiska sanktioner skulle återinföras mot länder som bryter mot eurons ekonomiska stabilitetsmål övertalade Sarkozy henne att avstå, under en strandpromenad i Deauville. Medan varje tysk kansler motsatte sig den franska idén om en europeisk ekonomiregering, anammades den av Merkel. Inte långt efter det att hon förklarat att en skatt på finanstransaktioner vore "kontraproduktiv", rättade hon in sig i det franska ledet och välkomnade den. När Europeiska centralbankens (ECB) chefsekonom, en tysk, röstade mot köp av obligationer från Italien och Spanien tog Merkel ställning för fransmännen, som var för. Den tyske ekonomen avgick.

François Hollande kan förvänta sig ytterligare eftergifter från tyskarna. Medan "skuldbromsen" (avsedd att försvåra för politiker att fortsätta samla på sig skulder) nu är en del av den tyska författningen, vägrade han att inkludera den i Frankrikes, trots löfte från hans företrädare. En sådan "skuldbroms" i den näst största ekonomin skulle ha varit av fundamental betydelse för Tyskland. Under Hol-

lande ökar utsikterna snabbt att Frankrike självt snart kommer att bli en kandidat för räddningspaket. Medan tyskarna utsträcker sin pensionsålder till 67, avser Hollande att minska den franska från 62 till 60. Trots att Frankrikes ungdomsarbetslöshet är fyra gånger så stor som Tysklands, höjde Hollande den franska minimilönen till en nyrekordnivå. Redan förra året var det franska budgetunderskottet mer än tre gånger så stort som Tysklands. Det kommer inte att bli något besparingsprogram att tala om i Frankrike.

Dessa kalla fakta stämmer inte alls med Angela Merkels heta retorik. Hon rör sig fram och tillbaka över hela Europa för att tala om för andra vad de ska göra. Även om de sydliga ländernas politiker inte bryr sig om hennes råd, lyckas hon stöta sig med allmänheten i dessa länder. Euron har blivit ett hot mot fredligt samarbete i Europa och har skapat en paradoxal situation: medan Tyskland får bära huvudbördan av räddningsaktionerna, framställs Merkel som en skoningslös försvarare av tyska nationella intressen. Därmed uppkommer frågan: Om hennes kolleger hur som helst inte följer hennes råd, varför håller hon på? Svaret: Hon riktar sig till den tyska allmänheten. Ju mer hon grälar offentligt med fransmännen och ju tuffare hon ses handskas med politiker i syd, desto mindre inser tyskarna att det är de som kommer att få betala för hennes euromantiska politik. Medan Tyskland ständigt ger efter för franska krav, ger hon intryck av att andra dansar efter hennes pipa. Innan det andra grekiska räddningspaketet godkändes sköt en av hennes partikamrater stolt i Bundestag: "Europa talar nu tyska." Det är vad tyskarna tror. Faktum är att Europa betar sig franskt.

Hans-Olaf Henkel är före detta ordförande för Bundesverband der Deutschen Industrie.

Översättning: Jim Jakobsson

Filosofen och statsvetaren **Pierre Hassner** fruktar för Europas framtid. Hoppet står till insikten att eurons och EU:s sammanbrott kan återuppväcka de krafter som en gång störtade oss i fördärvet.

Av Mats Wiklund

»Vi har tagit Europa för givet«

Anklagelserna haglar: Europa har förrätt sina ideal, saknar idéer, vilja och framtid. Eurons kris är en bekräftelse på att storhetstiden en gång för alla är över. Politikerna är småskurna och inåtvända. I en tid när blicken måste höjas och nya tankar tänkas låter de sig bindas av fördomar och kortsiktig nationalism. Historiens dom kommer att falla hård över den generation som fuskade bort ett arv och lät en framgångsrik modell för fred, välbefinnande och stabilitet vittra sönder.

De hårda orden har fog för sig, men ännu är det för tidigt att helt räkna ut Europa. Något som, om inte annat, historien visar. Men vad är Europa? I vilken riktning rör det sig? Frågorna rör identitet, nationalism och gemenskap och de både ställdes och besvarades av forskare, politiker och journalister under två dagar på Engelsbergseminariet i juni.

En av deltagarna var den rumänskfödde fransmannen Pierre Hassner, statsvetare och politisk filosof med breda internationella utblickar och vid 79 års ålder fortfarande verksam vid forskningsinstitutet CERI i Paris (Centre d'études et de recherches internationales).

Mats Wiklund (MW): En av seminariedeltagarna ställde en intressant fråga: Varför känner vi européer oss inte längre hemma i Europa? Med vilket jag antar att han avsåg Europa som ett politiskt begrepp. Håller du med honom?

Pierre Hassner (PH): Det är svårt att säga. Menar man den allmänna situationen på kontinenten eller inom EU? Många, inklusive jag själv, känner sig mer europeiska än tidigare. Men det är utifrån en negativ, pessimistisk känsla. Vi har övergivit – av både amerikanerna och marknaden. Sammanhållningen i väst är inte densamma. En gång i tiden kämpade vi emot kolonialismen, idag verkar vi vara omgivna av människor som inte bryr sig om oss eller är ute efter att ta hämnd. Det är ett slags europeiskhet som smärtar men där vi alla är medvetna om att vi sitter i samma båt.

En annan aspekt är att politikerna numera uppfattar Europa annorlunda. Churchill var för ett enat Europa! Han var vidsynt. Men dagens brittiska politiker agerar som om de fortfarande är en

stormakt och har ett särskilt förhållande till USA. Istället borde de förstå att de bara har Europa.

MW: Är inte detta huvudproblemet? De traditioner och kulturer som bar upp det europeiska samarbetsprojektet under 1960- och 70-talen har försvagats eller övergivits efter det att Mitterrand, Kohl, Heath och de andra lämnade scenen. Det saknas ett liknande engagemang och ett kitt hos 2010-talets ledande politiker. Deras syn på Europa är diffus. Vilket i sin tur innebär att de inte kan tala om Europa på ett sätt som får många européer att känna sig som hemma i Europa. Deras retorik och politik är så byråkratiska och lider sådan brist på principer och värderingar att det faktiskt påverkar människors självbild. Håller du med?

PH: Ja, jag håller med. Europas politiker engagerat sig inte längre för Europa. Det enda undantaget är Joschka Fischer, men han är inte längre så ung. Även om det inte helt och hållet är en generationsfråga stämmer det ju att den stora impulsen efter kriget var att en gång för alla göra sig kvitt de totalitära krafterna som störtat Europa i fördärvet. Lagg därtill en annan dimension som den förre franske premiärministern Michel Rocard beskrev genom förkunnelsen att "Europa är mänskliga rättigheter och välfärdsstaten". Det tankesättet ifrågasattes genom Margaret Thatchers och Ronald Reagans framgångar under 1980-talet. Staten, hette det, ska inte lägga sig i så mycket. Men nu har det svängt igen, på grund av den ekonomiska krisen, till förmån för en mer aktivistisk linje. Jag tror att det är bra. Europasamarbetets stora framgång beror på att det drevs på av politiker som tillhörde mittfältet eller stod något till vänster om det: kristdemokrater och socialdemokrater. De hade rätt, både i synen på kommunister och på marknadskrafterna.

MW: Just det! Du anser ju att det europeiska projektet inte längre angår en majoritet européer. Och om det överhuvudtaget finns ett engagemang är det ett slags rädlans engagemang – riktad mot en utveckling utan arbete och social trygghet. Det slår mig att den sinnessstämningen uppstod vid ungefär samma tid som EU utvidgades österut. Allt som har hänt därefter – och nu generaliserar jag – har i stort sett bara varit dåliga nyheter för det eu-

Europasamarbetets stora framgång beror på att det drevs på av politiker som tillhörde mittfältet eller stod något till vänster om det.

”

Låter man Grekland lämna EU är risken stor att det förflutnas demoner och spöken börjar visa sig.

ropeiska samarbetet: den europeiska konstitutionen som havere-
rade, de efterföljande folkomröstningarna som stärkte populism
och främlingsfientlighet och så då den ekonomiska krisen och eu-
rons bräcklighet. Det ena gav det andra. Här finns ett mönster, ett
samband.

PH: Låt mig lägga till invandringsproblematiken. Den har egent-
ligen ingenting med EU att göra. Tvärtom har ju den fria rörligheten
varit bra för Europa. Problemet är de som befinner sig utanför Eu-
ropa men som vill in. Vad som ger nationalisterna framgångar är att
de kan hävda att detta inte längre är vårt land och våra städer. Vi är
omringade av muslimer och moskéer. För detta fick Europa skulden,
ett Europa styrt av en elit med verklighetsfrämmande och abstrakta
idéer. Två företeelser samverkade här: arbetstillfällen som försvann
eller utlokaliseras och invandringen. Vilket ledde till inställninge-
n att "de gjorde sig av med våra jobb och gav dem till utlänningar".

MW: Jag återvänder till frågan om en europeisk identitet. Om
jag förstår dig rätt anser du att en sådan existerar, men att den är
tvetydig.

PH: Ja, den är tvetydig. Men hur skulle det kunna vara annorlun-
da? Alla identiteter är tvetydiga och dunkla, moderna identiteter och
europeiska identiteter än mer så. Var, till exempel, tar Europa slut?
Milan Kundera hävdade ju att Centraleuropa hade kidnappats från
väst. För honom, för central- och östeuropéer, var det mycket vik-
tigt att dra gränsen mot ryssarna. Under Pragvåren 1968 löd en slo-
gan "Varifrån kommer vi? Vart ska vi?" Svaret löd: Vi kommer från
Asien, vi ska in i Europa. Uppfattningen var alltså att européer är
katoliker och protestanter, medan de i Balkan och i öst är ortodoxa
och muslimer, alltså inte européer. Vilket visar hur tvetydig frågan
om en europeisk identitet är. Men det finns en grundläggande kän-
sla som inte kan viftas bort, att Europa har försvagats och att vad som
en gång var civilisationens vagga har blivit något annat.

MW: Alltså en känsla av att något har gått förlorat. Men vad? Vår
historia? Vårt imperium? Hur ska man svara om någon frågar vad
det innebär att vara europé? Det kan hävdas att vi förfogar över en
gemensam historia och ett gemensamt minne. Men å andra sidan
har människor skilda uppfattningar om sina minnen och erfarenhe-
ter. Historien står under ständig omprövning eller blir till myt. Och
plötsligt är uppfattningen av den europeiska identiteten annorlun-
da. Kanske har det alltid varit så?

PH: Visst. Känslan av en kollektiv förlust och nationell identitet
är sannerligen inte enhetlig. I slutänden måste man acceptera en
mångfald av identiteter, men det är inte alltid så lätt. Att hävda sin
europeiska identitet inbjuder till anklagelser om att man förråder
sin nationella tillhörighet.

MW: Är det ett skäl till att du hävdar att européer är fångna i si-
na minnen?

PH: Det hävdades till exempel ofta om befolkningen på Balkan.
Churchill sade att Balkan hade mer hägkomster än vad som var bra
för dem.

MW: Vilket vi ju såg under kriget i Jugoslavien.

PH: Just det. När jag var i Prag i november fick jag frågan om var-
för det fortfarande var relevant att tala om Centraleuropa. Jag sva-
rade att i samma ögonblick som Berlinmuren föll upphörde Cen-
traleuropa att vara ett problem för Europa. Från att ha tillhört Sov-
jetimperiets periferi övergick det till att tillhöra EU:s periferi. Man
vet aldrig vad det centrala Europa egentligen är. Europa diskuterar
ständigt sin geografiska och historiska identitet. Existerar vi som ett
enhetligt begrepp, eller är det fråga om ett antal länder?

MW: Jag tror att många ser med oro på Europas framtid, i poli-
tisk mening. Vi har uppehållit oss vid dess idéer, principer och vär-
deringar som ett slags värn. Men är det inte samtidigt så att de har
tömts på sitt innehåll och delvis deformerats av politiker som mest
använt dem som propaganda?

PH: Kanske. Jag är visserligen född pessimist och visst verkar
motsättningarna mellan länderna, till exempel Grekland och Tysk-
land, både obehagliga och svårlösta. Men just därför tror jag para-

doxalt nog att ett totalt sammanbrott kan undvikas. Låter man Grek-
land lämna EU är risken stor att det förflutnas demoner och spöken
börjar visa sig. Fram till nu har vi tagit Europa som vi idag känner det
för givet – extremisterna har varit få och marginaliserade. Långsamt
och odramatiskt byggdes de strukturer upp som håller oss samman.
Rädslan över att de ska upplösas och konsekvenserna av en sådan ut-
veckling tror jag kommer att få politikerna att enas om en lösning.

MW: Ja. I Serbien påstår ju ledande politiker att Srebrenica in-
te var en massaker. Det säger en del om vad man tillåter sig. Samma
tankefigurer som hos Förintelseförnekare.

PH: Det anknyter till den nationalistiska hållning som präglar de-
batten om Europa: att kritik mot ett enskilt land är ett angrepp mot
dess suveränitet. Nazisterna ansåg ju att de kunde göra vad de ville
med judarna eftersom det var *deras* judar! Det minsta man kan begära
är att medlemsstaterna upprätthåller principerna om demokrati och
människliga rättigheter. Det är en grundbult i Europeiska unionen. Om
en stat inte gör det är det fullständigt legitimt att kritisera den, som
Ungern som behandlar romerna mycket illa. I någon mening är detta
vårt enda hopp. Fruktan att historien ska upprepa sig kan leda till en
motreaktion. Grekerna må ha misskött sig men det skulle kunna bli
ännu värre – för oss alla – om de tvingades bort från EU.

MW: Samtidigt är EU ett politiskt projekt. För att uppnå sam-
manhållning och enighet måste man förlita sig på dess institutio-
ner. Problemet är, vilket du själv har varit inne på, att medborgar-
na inte litar på dem.

PH: Visst. Men frågar man människor vad de tycker om euron
säger de att den är dålig och i samma andetag att det vore sämre att
vara utan den.

MW: Å andra sidan, likställer man Europa med EU är det kanske
inte så underligt att EU kallas för ett imperialistiskt projekt, domi-
nerande och auktoritärt. Mot den bakgrunden borde det heller inte
komma som en överraskning att frågan om nationella identiteter får
en sådan sprängkraft, eftersom de anses försvagas just av EU:s insti-
tutioner och regelverk. Och då uppstår politikerförakt och protest-
röster som i sin tur inte bara leder till misstro mot EU utan misstro
mot hela Europaprojektet.

PH: Jag var för utvidgningen och det som oroar mig nu är den på-
gående uppdelningen av EU i två tre olika intressesfärer. I Frankri-

FOTO: ISTOCKPHOTO

ke var utvidgningen aldrig populär. I Tyskland såg man i alla fall fördelarna med att inkorporera Polen och att slippa att vara en utpost mot öst. Gentemot Balkan fanns det ingen entusiasm.

MW: Européer i allmänhet kände aldrig någon glädje över utvidgningen. Känslan var inte "Underbart! Europa är fritt! Nu är vi fler européer!" Någon stor, lycklig europeisk familj uppstod inte. Istället dominerade misstro och oro inför framtiden.

PH: Jo, kanske. Men när man säger att det inte längre finns någon solidaritet och så vidare är det ändå ett faktum att tyskarna, trots att de klagar, betalar. Fram till alldeles nyligen uppfattade jag Merkel som en taktiker, utan egentlig känsla för EU och Europa. Nu verkar hon ha slagit in på en mer federalistisk väg. Hon verkar genuint orolig inför Europas framtid och tycks beredd att handla. Vi får se. Återigen: rädslan för det okända, bristen på alternativ, är vad som kan få politikerna att ta ett gemensamt ansvar.

MW: Utgår man från att det inte finns ett enda land, en enda makt och institution, som kan ena Europa är det svårt att se hur strävan efter enighet kan samsas med ambitionen om ett pluralistiskt och mångfasetterat Europa. Detta är ju balansakten.

PH: Det är själva kruxet. Om man hävdar att den är omöjlig att uppnå måste man koncentrera sig på att uppnå enighet uteslutande inom nationen eller acceptera ett antal sinsemellan olika statsbildningar som ingår i en större stat. För federalisten handlar det om att uppnå en balans som aldrig kan vara definitiv. Se på USA där vissa delar skiljer sig åt så mycket att man kan tro att det handlar om olika länder.

MW: Fast i USA balanserar den politiska maktens institutioner varandras inflytande. EU är inte en federation och saknar en konstitution. Vi måste hoppas att nationella politiker, med olika intressen ska se till det gemensamma bästa. Just nu har vi en ekonomisk kris i Europa som bottenar i en politisk oförmåga att frikoppla sig från egenintresset. Vad är det viktigaste de kan göra?

PH: Jag är i princip för liberaliseringar och marknadsekonomi men en oreglerad konkurrens är otänkbar i Europa med tanke på alla jobb som skulle gå förlorade. Redan nu pågår här och var en social revolt mot en sådan ordning. Därför tror jag att (den franske presidenten) Hollande har rätt i att vi behöver en kombination av åtgärder: åtstramningar som, till skillnad från i Grekland, måste gäl-

la alla och en expansiv ekonomisk politik för att få i gång tillväxten.

MW: Du menar alltså att Hollande därigenom knyter an till och hävdar grundläggande europeiska ideal och idéer?

PH: Absolut. Men han är en utpräglad kompromisspolitiker. Frågan är om han verkligen klarar av att få ihop sin ekvation. Skulle jag vara tvungen att gissa lägger han säkert fram förslag som är av typen "för lite och för sent".

MW: Mycket av vad vi har pratat om är kopplat till en brist på tillit och ett behov av tillit. EU:s kris är en förtroendekris på alla plan. Det råder en brist på förtroende för politiken, för institutionerna och för de politiska partierna. Och nationella, kulturella och etniska identiteter spelas ut mot varandra på ett mycket oroväckande sätt.

PH: Jag är, som sagt, en boren pessimist och just nu erinrar jag mig en strof från Yates berömda dikt "The Second Coming": "The best lack all conviction, while the worst//Are full of passionate intensity." Men jag anser också att det är allas vår skyldighet att bevara ett centrum, att det inte får gå förlorat. Tea Party-aktivister och fundamentalistiska muslimer är alldeles för passionerade, medan européerna inte är tillräckligt passionerade. Det är med andra ord en fråga om att både moderera och väcka. När det gäller Europas kris lägger jag skulden både på kortsiktigt tänkande politiker som utser EU till syndabock och på teknokraterna i Monnets anda som aldrig förmådde att prata för varan. EU:s grundläggande konstruktion är sund och värd att bevara, men vi behöver en stor och engagerad debatt om framtiden.

MW: Någon här på seminariet sade att "för att grunda ett land måste man glömma". Ja, se på Tyskland och dess historia efter kriget. Tyskarna gick igenom olika psykologiska faser där historien både bearbetades och omarbetades. Det var nödvändigt för att göra upp med det förflutna och bli en demokrati. Kan de tyska erfarenheterna på något vis överföras på Europa? Behöver vi lämna våra misslyckanden bakom oss – försöka glömma dem – och koncentrera oss helt på framtiden?

PH: Nej, det går inte. Även det nya Europa är gammalt och fortsätter sina gamla gräl. Det fanns en entusiasm efter 1945 att göra något nytt, men på det hela taget är européerna tämligen konservativa. Vänstern försöker ju bevara och hålla fast vid en välfärdsstat som hotar att försvinna.

MW: 1945 behövdes en ny start. 1989 föll muren och därmed även de gamla strukturerna. Ett nytt Europa skulle bildas. Befinner vi nu oss inte återigen i ett nytt läge? EU skakas av en kris som kräver nytänkande?

PH: Exakt. Detta var Monnets idé – att Europa bara kan utvecklas genom kriser. Men de senaste tolv åren har varit en katastrof. Den ekonomiska monetära unionen borde ha kompletterats med en politisk union. Att vi inte gjorde det var en stor underlåtelssynd. Jag är inte säker på att den kan sonas. Den politiska unionen stod inte i motsatsställning till ett pluralistiskt Europa med olika nationella särdrag. Det var aldrig fråga om att skapa en enda europeisk stat.

MW: Europas politiker kanske inte förstår att den nationella identiteten utvecklas organiskt. I USA, där konstitutionen definierar medborgarskapet, är det annorlunda. Vår identitet växer fram gradvis och i den processen spelar förstas minnen och en gemensam historia en avgörande roll. Just därför är identitetsbegreppet så diffust.

PH: Å andra sidan visar historien att människor har ett behov av en gemenskap och tillhörighet. De låter sig rangordnas och inlemas i en hierarki för att upprätthålla ordning och stabilitet. Och för att dö för sitt land låter de sig övertygas om att de är annorlunda än andra utifrån födsel, ursprung och klass. Det är, som vi ibland alltför väl fått lära oss, en djupgående känsla där blodsband och familj definierar nationell tillhörighet. Hittills har den hållits tillbaka av det sociala kontraktet och statens maktbefogenheter. Men frågan ställs fortfarande: Är du medborgare därför att du lever där du lever? Eller därför att du är son och sonson till människor som redan lever där? Få, däremot, är beredda att kallar sig européer. ✱

”Att vara misskänd är den högsta lyckan”

Saint-Pol-Roux menade att poeten skulle vara en profet, en representant för hela mänskligheten. Surrealisterna räknade honom som en föregångare, men han chockerades av deras brutala framfart.

Av Kristoffer Leandoer

Ar 1942, mitt under den tyska ockupationen, startade franska motståndsmän det underjordiska förlaget Éditions de Minuit med att ge ut *Havets tystnad* av pseudonymen Vercors. Den lilla berättelsen var tillägnad en ”mördad poet”, Saint-Pol-Roux, som dött i sviterna av en tysk soldats överfall två år tidigare.

I det här fallet var det mer än en biografisk upplysning att den mördade var just poet. Få har ställt lika absoluta krav på poetrollen som Saint-Pol-Roux (1861–1940), även om han gjorde det med viss humor, åtminstone enligt *Första surrealistiska manifestet*: ”Det berättas att Saint-Pol-Roux varje dag just innan han skulle somna alltid lät sätta upp en skylt på dörren till sin bostad i Camaret där man kunde läsa: POETEN ARBETAR.” Han satte gärna likhetstecken mellan poet och profet och definierade poeten som inget mindre än varelsen framför andra, den som omfattar hela universum som inneboende möjlighet: ”Poeten representerar hela mänskligheten i en enda människa.” Vid något tillfälle gick han ännu längre: poeten är den som rätar till Guds misstag.

Att veta är synonymt med att åldras, hade han också sagt. Åldrandet var vad han satsade på, det var där hans satsning skulle ge utdelning. Han hade bestämt sig för att i lugn och ro bygga upp ett verk som inte liknade något annat, ett verk som förändrade litteraturen i grunden – ideorealismen, hermafroditismen, ideoplastiken, metafysikokemin, repoetiken, kärt barn har många och långa namn – och han hade lämnat Paris och sina relativa framgångar bakom sig för en tillvaro i skymundan och sökandet efter det absoluta. Men som så många som tror sig ha tiden på sin sida blev han till slut svårt bedragen.

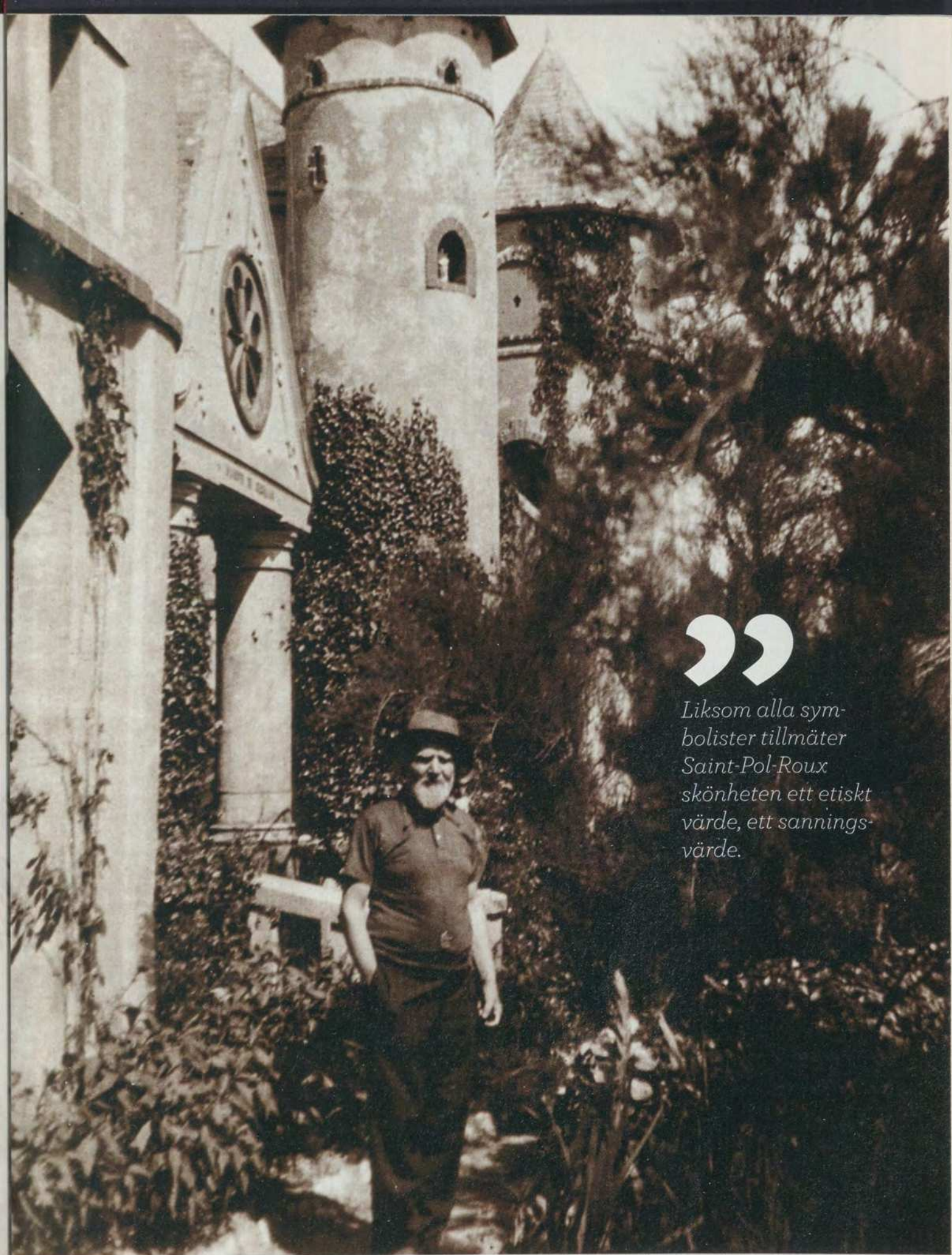
År 1886 hade poeten, som då ännu gick under namnet Paul Roux, varit med att starta *La Pléiade*, en av den unga symboliströrelsens alla tidskrifter, som ombildas till *Mercure de France* i januari 1890. Han är en av de förhoppningsfulla symbolister som investerar egna pengar i företaget, han har nio aktier. (Bara några år senare skriver han till Alfred

Vallette, *Mercure de France* direktör, och ber honom sälja aktierna, kan inte Pierre Louÿs, eller någon annan lyckligt lottad, köpa åtminstone fem?) Saint-Pol-Roux får snart tillnamnet den Magnifike, den Gudomlige. Han är i högsta grad delaktig i samtiden, skriver i anarkisten Xo d’Axas tidskrift *L’Endehors* (Utanför) men engagerar sig lika gärna i Sâr Péladans esoteriska *Rose + Croix*. Liksom alla symbolister tillmäter han skönheten ett etiskt värde, ett sanningsvärde: utan en Wildes slagfärdighet eller en Mallarmés gåtfullhet framgår det att symbolismens idévärld bottnar i samma platonism som uttryckts betydligt mer koncist i andra sammanhang. Med en justering: skönheten var till för *alla*, symbolismen hade en social och politisk dimension som blir tydlig till exempel i Saint-Pol-Roux’ porträtt av en Kristus som är till för de utskämda, utstötta, förnedrade och föraktade: hos honom får Maria Magdalena vingar. Han tog gärna över kristna symboler och använde dem i litterära sammanhang: de tre vise männen blir hos honom Rimbaud (fantasin), Mallarmé (perfektionen) och Verlaine (instinkten). Hans religiösa känsla är omisskännlig men knappast ortodox: han hittar människan när han söker Gud, och drar slutsatsen att vi redan befinner oss i himlen.

I en litterär rörelse som ser bildspråket som en kunskapsväg snarare än en simpel stilfråga – den oväntade bilden kan uppenbara nya sammanhang och rentav skänka esoterisk insikt – tillhör han dem som är beredda att gå längst, och får ett gediget rykte för svärbegriplighet. När Remy de Gourmont år 1896 ger ut sin bok med porträtt av generationskamraterna, *Livre des Masques*, så betonar han den Magnifikes otillgängliga bildspråk i så hög grad att han inkluderar ett lexikon som översätter de mest hårdnagna bilderna till vardagsfranska. Ett par decennier senare protesterar André Breton mot Gourmonts lexikon, där ”glasbröst” till exempel översätts ”vattenkaraff”. Breton, som vill se en föregångare i den Magnifike (”Saint-Pol-Roux är surrealist i symboliken”, heter det i *Första surrealistiska manifestet*) är övertygad om att Saint-

Saint-Pol-Roux vid sitt hem i Bretagne.

Kristoffer Leandoer
är författare. Hans
senaste bok är
Övningsuppgifter
(2012).

”

Liksom alla symbolister tillmäter Saint-Pol-Roux skönheten ett etiskt värde, ett sanningsvärde.

Ruinerna efter Saint-Pol-Roux' hem i Bretagne.

Pol-Roux menar exakt det han säger. Lever man i en magisk värld där det finns bröst av glas, eller lever man i en vanlig värld som behöver slås in i konstens glänsande omslagspapper för att bli uthärdlig? Den Magnifike själv, som möjligen kunnat slita tvisten, teg. Men vi vet tillräckligt om de litterära teorier han utvecklade under fyra decenniers atlantisk isolering för att kunna svara i hans ställe. "Bröst av glas" är varken en kod för vattenkaraff, ett roligare sätt att tala om verkligheten, eller ett påstående att det redan finns bröst av glas, bara man kan se dem: att säga "bröst av glas" är en handling, ordensskapar den verklighet de talar om. Poet = profet, i väldigt konkret bemärkelse, någon som sätter namn på den verklighet som är på väg.

Han föddes som Pierre-Paul Roux 1861 i utkanten av Marseille. Familjen drev tegelbruk och var välbeställd nog att skicka sonen till Paris för att studera. Han levde på familjens understöd och de extremt magra inkomsterna från skrivandet: som alla franska artonhundratalsförfattare drömde han om en scenframgång som skulle förändra hans livsvillkor för gott. Han bildar familj, lämnar Paris och hamnar så småningom i det lilla bretagneiska samhället Roscanvel, på halvön Crozon i departementet Finistère.

Han känner sig som en upptäcktsresande i det karga Bretagne, där man till och med talar ett annat språk. Han jämför sig med den beundrade Gauguin. Bretagne är hans Tahiti, hans orörda vildmark. Där ska han söka de enkla, ursprungliga människornas gemenskap på samma sätt som Gauguin gjorde. Medelhavsmänniskan Saint-Pol-Roux lär sig älska den hårda grå Atlanten. Han följer med i fiskebåtarna, klär sig som fiskare, lär sig lokala föreställningar och uttryck. Efter några år uppför han sitt eget slottsliknande hus i det närbelägna Camaret. Bretagne är hans valda fosterland, men han uppfattar det också som en exil och sig själv som bortglömd: "Det som kallas ära lämnar mig fullständigt kall", skriver han i brev 1930. "För att undvika den skjuter jag sedan länge upp mycket viktiga utgivningar. Lyckliga folk har ingen historia, sägs det. Detsamma gäller individer. Min tid kommer när den ska..."

Fattigdomen plågade honom. Han hade investerat allt i huset, inkomsterna uteblev. Han sålde sin konstsamling, porslin, matsilver på auktion. Bland ägodelarna som såldes fanns två Gauguin tavlor som han med mycket lock och pock lyckats få vännen och författarkollegan Victor Segalen att ta hem från Tahiti, för att han kände sig så nära Gauguin. Nu fick familjens försörjning företräde. I brev till Segalen hävdade Saint-Pol-Roux i en bibliskt inspirerad passage att han fått Gauguins sanktion från andra sidan graven. Jag lovar dig, skriver han, att jag hörde Mästarens röst och att den sa: Du lider, jag led. Tag och sälj utan skrupler.

Vänskapen med Segalen hämtade sig aldrig. Saint-Pol-Roux fick sin beskärda del av förluster. 1897 dog sonen Magnus innan han ens hunnit döpas: två år senare får huvudpersonen i *La Dame à la faulx* ärvat sonens namn. År 1915 stupade den äldste sonen Coecilian vid Verdun, varpå Saint-Pol-Roux döpte om huset i Bretagne. 1923 blev han änklings. Den yngste sonen Lorédan var gift och hade flyttat hemifrån. Bara poeten och hans dotter Divine var kvar i det stora huset. Hade han rentav lyckats för bra med sin föresats, "Fly människor för att kunna närma sig mänskligheten"? I så fall var han nog beredd att betala priset: "I ensamheten multiplicerar man sig själv", hade han skrivit på väggen i det stora tomma huset. Man blir många, en hel värld: "Poeten är inte en ensam virtuos, han är en hel orkester", skrev han i ett brev till Breton. Av allt att döma ville han skapa en litteratur som kunde återge världens polyfoni, till grund för det han själv kallade ideorealismen fanns tanken att vi inte lever i en värld utan flera.

År 1892, när han ännu är Parisbo, söker han tillsammans med två vänner, en kompositör och en målare, den vakanta posten som direktör för den prestigefyllda Odéonteatern: tanken är naturligtvis att de tillsammans ska skapa en totalteater i Wagnersk anda. Tilltaget uppmärksammas men trion får naturligtvis inte tjänsten. Saint-Pol-Roux bör dock ha menat allvar med sin kandidatur, det stämde med hans egna tankar om ett konstverk som engagerade hela människan, som tog del i samhället, och han försökte livet igenom förverkliga en sådan teater.

År 1896 blir han färdig med sin stora tragedi *La Dame à la faulx*, ett drama som han hoppas ska bli lika avgörande för symbolismen som Victor Hugos *Hernani* blev för romantiken. Men pjäsen spelades aldrig under hans livstid och har förblivit ospelad, vilket kanske inte är förvånande. En tredjedel av texten består av gränslöst utförliga scenanvisningar, varav långtifrån alla är utförbara som instruktioner i gängse mening. Saint-Pol-Roux hade med andra ord skrivit sin pjäs utan några som helst funderingar över teaterns praktiska krav, över vad som gjorde en text användbar. Det hindrade honom inte från att vända sig till tidens mest erkända kompositörer, Debussy och Ravel, för att få *La Dame à la faulx* tonsatt, men ingen av dem tycks ha tagit honom på allvar. Vilket inte heller är att undra på, eftersom scenanvisningarna ville detaljstyra även musiken genom att ange vilka specifika instrument som skulle användas för att förmedla vissa känslor och stämningar. Kontrasten mellan de enorma förhoppningarna och den totala bristen på verklighetsförankring, ovisjan att lära sig ens grunderna i scenkonstens hantverk, är slående. Saint-Pol-Roux framstår som en motsvarighet till Baudelaires alba-

tross, fullständigt livsoduglig på verklighetens däck. Men det är inte helt rättvist. Möjligen var det Paris som gjorde honom till en karikatyr av världsfrånvärd symbolist. I Bretagne visade han prov på ett betydligt mer praktiskt sinnelag, och där kan han så småningom förverkliga sin totalteater i Wagnersk mening. Den 12 juni 1927 uppför han med hjälp av tvåhundra femtio amatörer en specialskriften "verbalsymfoni", *Synthèse légendaire des Pêcheurs de Camaret* i Pointe Saint-Mathieu, yttersta udden i Finistère i samband med invigningen av monumentet över krigsoffer till sjöss. Bevarade rapporter från föreställningen är överväldigade men inte särskilt informativa.

Förmodligen led Saint-Pol-Roux av sin isolering, för han var inte sen att hörsamma lockrop från yttervärlden. "Ingen vet vem jag är, jag debuterar", sa han inte långt före sin död. Men då hade generation efter generation upptäckt honom på nytt. Redan 1923 tillägnade André Breton *Claire de terre* till "den store poeten" och dem, som i likhet med denne "unnar sig det magnifika nöjet att låta sig glömmas bort". Det fanns ett ömsesidigt missförstånd inbyggt i relationen redan från början. Vid sidan av bildspråket, och de självklara likheterna mellan symbolism och surrealism (språket som ett verktyg att omvandla verkligheten), beundrade de unga författarna Saint-Pol-Roux för något som han själv hoppades att de skulle befria honom från: hans utanförskap, hans bortglömdhet.

Bretons och surrealisternas beundran gällde texter som varttjugotrettio år gamla. Själv ansåg han sig ha lämnat symbolismen långt bakom sig, och de superlativa hyllningar som ägnades honom av poeter som Eluard, Aragon och Desnos var svåra att leva upp till. Men vänskapen fick ett abrupt slut. *Mercure de France* ordnade en bankett för poeten en trappa upp på den berömda Parisrestaurangen Closerie des Lilas den 2 juli 1925, dit Saint-Pol-Roux inviterade sina surrealistvänner. De stack av från de övriga inbjudna både genom ålder och uppförande. De fann de övriga gästerna gamla och konservativa. Särskilt romanförfattarinnan Rachilde, som var gift med Alfred Vallette och alltså kvällens värdinna, retade dem genom sina nationalistiska uttalanden och snart haglade allt grövre förolämpningar. Saint-Pol-Roux protesterade: så behandlade man inte en dam, påtalade han för de oförstående surrealisterna. Breton slog sönder ett fönster, Soupault svingade sig i ljuskronan, restaurangens stora spegel krossades, det hela urartade till allmänt slagsmål, utanför restaurangen samlades en upprörd folkmassa och det slutade med att polisen fick gripa in (vilket den gjorde med sedvanlig entusiasm, bland annat misshandlades Michel Leiris på polisstationen). Som sann gentleman försökte Saint-Pol-Roux ta på sig ansvaret för den kaotiska situationen – "Jag är kapten på skutan!" hördes han ropa i tumultet – men den som till slut kvarhölls av polisen för anstiftan av upplopp var den sextiofemåriga Rachilde. Tio dagar senare hölls en ny bankett för Saint-Pol-Roux, denna gång utan surrealisternas medverkan.

Saint-Pol-Roux fortsatte väcka den unga litteraturens intresse. Mönstret går igen ett par år senare, när han brevväxlar med essäisten André Rolland de Renéville från den med surrealismen besläktade gruppen Le Grand Jeu: ömsesidig uppskattning, åtföljd av ömsesidiga missförstånd. Saint-Pol-Roux och Le Grand Jeu hade mycket gemensamt: de var mystiker och outsiders, de beundrade Rimbaud och trodde uppriktigt på språkets inneboende magiska egenskaper, på ordets möjlighet att förvandla världen. Men även om han var luspank så var Saint-Pol-Roux godsägare och gammaldags familjefar bosatt i en bortglömd landsända, medan Le Grand Jeu delvis var res-

pektlösa missbrukare som rörde sig i en halvkriminell storstadsmiljö. Han tyckte att de skulle byta namn till ett mer poetiskt namn som La Grande Harpe, han lovade dem sina anteckningar om det Levande och Totala Ordet. De blev besvikna på de trettio år gamla dikter han skickade dem, han blev besviken när han såg deras "juvenila" tidskrift. I efterhand finner man alltsammans lite sorgligt, särskilt om man är något bekant med René Daumals mystiska texter som *Det analoga berget* och den österländskt inspirerade andlighet som genomsyrar hela Le Grand Jeu. Det som finns bevarat av den Magnifikes ideorealistiska projekt är inte alldeles olik. Även för Saint-Pol-Roux var litteratur något man gör, en handling, en tillblivelseprocess, en fråga om energi.

Hans dotter Divine kallade honom Solmannen och det finns bevarade anteckningar från tidigt 1900-tal där han diskuterar den praktiska möjligheten att utvinna solenergi. I hans efterlämnade texter är solen (som stavas med stort S) en konstant. Det verkar rentav som om Saint-Pol-Roux försöker bygga en litteratur utifrån solen. Men för honom är solen framför allt rörelse, energi. Rentav en dubbelriktad rörelse, neråt och uppåt: solens strålar som livet härstammar från, blicken som alla organismer vänder uppåt för att återvända. Han talar – i likhet med många andra mystiker – om ett annat ljus, en mystisk sol som bor inuti oss och strävar efter att förena sig med den andra, vanliga solen.

Hela tiden är det rörelsen som betonas: Saint-Pol-Roux byggde sitt gods i barockstil, för honom är skönheten inte ett substantiv utan ett verb, den är något som blir.

Den 18 juni 1940, fyra dagar efter tyskarnas intåg i Paris, grävde Saint-Pol-Roux, som upprörts av nazisternas behandling av judarna, ner ett manuskript till en dikt om Hitler i trädgården till huset i Camaret. Dikten, "Monstret i Berchtesgaden", har aldrig återfunnits. Dagen efter anlände tyska trupper till trakten. Natten mellan 23 och 24 juni trängde sig en berusad tysk soldat in i herrgården under förevändningen att söka efter undangömda fallskärmschoppare, sköt ihjäl trotjänarinnan Rose Bruteller som försökte skydda poeten dotter Divine, slog den åttioåriga fadern medvetenlös, skadade dottern svårt och våldtog henne därpå. Själv illa medfaren satt Saint-Pol-Roux dygnet runt vid Divines sjukbädd i Brest. De var båda kvar på sjukhuset när nästa chock kom. Natten till den 4 oktober plundrade tyska soldater hemmet i Camaret, bland annat förstördes poeten's opublicerade manuskript, det samlade resultatet av drygt fyrtio års arbete revs sönder, brändes och skingrades för vinden: det mesta försvunnet för all framtid. Två veckor senare avled Saint-Pol-Roux vid dotterns sida: precis innan han dog höjde han armen och skrev i luften.

1944 lades byggnaden i ruiner av de allierades bomber.

Bland de fragment som senare samlades in och pusslades ihop av Divine finns följande: "Man förebrår mig min tystnad. Jag har inte bråttom. Berömmelsen är mig likgiltig. Att vara misskänd, rentav okänd, tycks som den högsta lyckan. Vilken glädje att få skapa i skymundan! Icke desto mindre måste jag komma ut till slut. Jag är ändå bara sjuttiofem år och om inget oförutsett inträffar, kan jag nog räkna med att uppnå mitt fulla sekel."

Så blev det inte. Och verket försvann för alltid. Liksom Mantegnas fresker i Padua är det en av mänsklighetens oersättliga skatter, som andra världskriget lät gå till spillo. Försvann, eller förvandlades till myt. Änklingen på näset, den vitskägige diktarfursten som under fyrtio års isolering längst ut på den vindpinade udden skapar ett enastående verk, en landvinning för diktkonsten, bara för att se det trampas under fötterna och skövlas av barbarer som inte ens talar samma språk – det är ju en symbolistisk saga i sig. Ett parallellfall till Mallarmés stora ofullbordade texter, *Verket* och *Gravskrift över Anatole*. Och i enlighet med symbolismens grundsyn måste ju den text som inte ens går att läsa, den text som endast finns inom läsaren som aning och löfte, vara den allra mest fullbordade, där inga möjligheter går förlorade i verklighetens grova väv.

För Saint-Pol-Roux
var litteratur något
man gör, en hand-
ling, en tillblivelse-
process, en fråga
om energi.

Larkins brutala uppriktighet

63 Erik W Larsson presenterar misantropen Philip Larkin

Att dra slöjan av spegeln

65 Josefin Holmström noterar att satir alltid har varit ett riskabelt projekt

Om hotet mot Israel

66 Lisbeth Lindeborg besöker den israeliske författaren Meir Shalev

Krönika

68 Tanja Bergkvist ifrågasätter ifrågasättande studenter

Notiser

69 Kulturens pris, Stieg Larsson och faktagranskningstävling

ARKITEKTURHISTORIA

Ruinerna –

Ruinen som motiv har länge fascinerat konstnärer och författare. **Therese Bohman** undersöker ruinernas lockelse genom historien och finner en tidlös symbol för förgängligheten.

VI LEVER I EN TID som fascinerar av ruiner. De senaste åren har Jan Jörnmarks foton av övergivna svenska platser blivit både böcker och tv-program, och i två volymer har Sven Olov Karlsson och Philip Pereira dos Reis dokumenterat svenska ödehus och his-

torierna bakom dem. I våras visades utställningen *The Ruins of Detroit* i London, en fotoutställning av Yves Marchand och Romain Meffre, som dokumenterar Detroit's förfall. Efter att segregering och sociala spänningar ökat, och både den vita medel-

Ruinlandskap av
Monsù Desiderio,
ca 1620.

mitt i samtiden

klassen och fabrikerna flyttat ut ur innerstaden, sjönk Detroit's befolkning med 25 procent under 2000-talets första decennium. Bilderna från utställningen är häpnadsväckande: i det som en gång var en pulserande industristad har hela kvarter av ruiner blivit ett vanligt inslag i stadsbilden.

I bildkonsten blev ruiner vanligt förekommande under 1400-talet. Den franske konstvetaren Michel Makarius menar i sin *Ruins* (2004) att renässansens konstnärer gärna placerade bibliska motiv – Sankt Sebastian, konungarnas tillbedjan, och allra

helst den nyfödde Jesus – i landskap strösslade med raserade kolonner, tempelväggar och valvbågar, för att understryka att den hedniska världen som de är rester av går under i och med Jesu födelse.

I MÅLERIET UTVECKLADES vissa konstnärer under 1600-talet till ruinspecialister: Salvator Rosa och Monsù Desiderio målade båda våldsamma apokalyptiska scener av städer som ödeläggs i dramatisk belysning, medan Giovanni Battista Piranesi i mitten av 1700-talet utförde en mängd storslagna

etsningar av Roms ruiner. Under 1700-talet nådde också intresset för ruiner sin kulmen i europeisk kultur. "Inte alla män som kan bygga ett hus kan anlägga en ruin", konstaterade den brittiske biskopen William Gilpin, som kanske hade sett ett och annat mindre lyckat försök, men överklassen lät sig inte hindras. Kulissmässiga ruiner i allehanda taffliga material uppfördes i trädgårdar och parker, och kreativiteten blomstrade när det gällde ruininspirerade byggnader. Strax utanför Paris lät François Racine de Monville anlägga Désert de Retz, en »

Förfallen kyrka i Detroit.

FOTO: TIMOTHY FADEK/CORBIS/SCANPIX

Gustave Dorés *Nyzeeländaren*, 1873.

trädgård fylld med bland annat en pyramid, ett tempel tillägnat guden Pan samt ett bostadshus i form av en raserad jättetekolonn, *La colonne brisée*. William Beckfords osannolika gotiska, katedralliknande bostad Fonthill Abbey beskrevs av honom själv som "ett slags beboelig ruin" – helt korrekt, med tanke på att den ständigt hotade att kollapsa eftersom den var så dåligt byggd. Och i anslutning till slottet Wilhelmshöhe utanför Kassel lät Vilhelm I av Hessen bygga riddarborgen Löwenburg, förfallen redan vid sitt uppförande.

I slutet av 1700-talet vaknar intresset för den gotiska ruinen, och för att bevara de många ruiner som redan då höll på att vittna sönder. Samma anledning som gjorde att Giorgio Vasari under renässansen fördömde den gotiska arkitekturen – den var barbarisk, uppfunnen av hårdhudade, ociviliserade folk – ansågs nu istället tala till dess fördel, som ett uttryck för en nordeuropeisk erfarenhet. I Tyskland utvecklades intresset för den gotiska ruinen till grunden i en hel estetik och livsåskådning, genomsyrad av innerlighet och kristenhet – sådant som antikens hedniska människor aldrig kunde ha känt, och som gjorde att man uppfattade den gotiska arkitekturen lite mer upphöjd.

DESSUTOM SÅGS GOTIKEN som närmast naturgiven, som en del av geologin, medan det romantiska måleriets naturskildringar – grottöppningar och klippväggar – i sin tur imiterar den gotiska katedralens valv och pelare. "Ruinen attraktion ligger i att den tillåter den mänskliga ansträngningen att uppfattas som ett verk av naturen", ansåg Georg Simmel i sin *Die Ruinen* från 1911. I romantikens kult av det sublima var det ibland svårt att skilja på storslagna händelser skapade av naturen och av människan – förödelse till följd av storm, jordbävning eller

revolution: ruinen bar spår efter både naturen och den mänskliga historien.

I den romantiska estetiken ingick också att hålla fragmentet och det ofullbordade högre än ett färdigt verk. "Många av de gamla verk har blivit fragment. Många verk av de nyare är det redan vid tillkomsten", menade Friedrich Schlegel i tidskriften *Athenaeum* 1798.

Så finns det också byggnader som redan från början ritats med hänsyn tagen till deras framtid som ruiner. Det är en aspekt för byggherrar som ser de långa perspektiven. Och som kanske hyser storslagna tankar om att kommande civilisationer skulle kunna lära sig något av vår genom våra byggnaders ruiner, precis som forntidens ruiner varit viktiga för vår förståelse av historien.

När sir John Soane (själv en stor ruinentusiast, vars bostad idag är museum i London: komplett med underjordiska kryptor och fragment från antika byggnader) skulle rita det enorma bankkomplexet Bank of England lät han konstnären Joseph Gandy utföra målningar av dess framtid som ruin. Byggnaden tilläts aldrig nå det stadiet, men målningarna fick ändå en profetisk innebörd hundra år senare, när större delen av Soanes byggnad revs 1925, och under en tid såg ut precis som på Gandys bilder.

I GUSTAVE DORÉS etsning *Nyzeeländaren* från 1873 sitter en man i kapp och huva och betraktar ett ruinlandskap. Bilden påminner om Piranesis etsningar av Roms ruiner hundra år tidigare, men i Dorés bild är staden det framtida London: förfallen, med en trögflytande Themsen som skär genom ett landskap där London Bridge har rasat och Saint Paul's Cathedral ligger i spillror. I Dorés samtid framstod den unga kolonin Nya Zeeland som en framtida stormakt, som fortfarande skulle stå stark i en framtid då Europa gått under. Visionen liknar öpp-

ningsscenen i Danny Boyles film *28 dagar senare* från 2002, där huvudpersonen Jim har vaknat upp ur koma och irrar omkring i ett fullständigt öde London. Byggnader är demolerade, på gatorna ligger vända dubbeläckare, inga människor syns till. Där är det inte nyzeeländare som befolkar den post-apokalyptiska staden, utan zombier.

ANNARS ÄR DEN mest kände arkitekten med intresse för ruiner Albert Speer. När Hitler och Speer besökte Rom 1938 tog de båda djupt intryck av staden. De besökte Colosseum flera gånger för att hitta inspiration till den nya, amfiteaterformade kongresshallen som skulle byggas i Nürnberg. Speer hade fäst sig vid Goethes yttrande att en folkmassa blir till en enda själ i en amfiteater, vilket passade deras syften.

Åter i Tyskland utvecklade Speer teorin om *Ruinenwert* – att rita byggnader med tanke på deras framtid som (estetiskt tilltalande) ruiner.

Betong med armeringsjärn skulle inte längre användas i naziregimens byggnader eftersom de ansågs åldras för dåligt – marmor, sten och tegel var att föredra. Och Speer kompletterade sina ritningar över planerade byggprojekt, till exempel arkaden av marmorkolonner på Zeppelinfeld i Nürnberg, med bilder av hur han föreställde sig den som en framtida ruin täckt av murgrova.

Men, påpekar konstvetaren Christopher Woodward i boken *In Ruins. A Journey Through History, Art, and Literature* (2002), Hitler såg ruiner som fortfarande kraftfulla påminnelser om tidigare kejsares heroiska ambitioner. En vanlig ruinofil däremot attraheras tvärtom av insikten att inget varar för evigt. "Poeter och konstnärer tycker om ruiner, diktatorer tycker om monument."

Alla tiders konst och litteratur har häm-

La colonne brisée, ca 1785.

tat näring och funnit skönhet i det mörka och våldsamma, i tanken på förstörelse och förgänglighet. Människan är, och har alltid varit, "ruin minded", skriver Rose Macaulay i sin *Pleasure of Ruins* (1953), en bok som blivit ruinälskarens standardverk med sin grundliga genomgång av ruiner genom historien. (Macaulay påbörjade arbetet med boken efter att själv ha fått sitt hem ödelagt under blitzten.) "Ruinen är helt enkelt en del av vår allmänna Weltschmerz, Sehnsucht, olust, nostalgi, Angst, frustration, sjukdom, passion; den är den eviga symbolen."

ÖVER VISSA RUINER vilar också en känsla av kuslighet, besläktad med det Freud benämnde *das Unheimliche* – något som på samma gång är bekant och främmande, som ett drag av liv i något dött. På liknande sätt framstår ruiner av något som varit fullt av liv – som Jan Jörnmarks fotografier av ödelagda badhus, hotell och nöjesparker – som kusligare än något som varit stillsamt från början – en kyrka eller ett kloster. De förra inger en kuslig känsla av att de när som helst skulle kunna börja leva, som en film som tillfälligt har pausats.

Ruinälskaren får också, särskilt när det handlar om nyare ruiner, navigera sig genom komplexa känslor. Bilder av byggnader bombade under andra världskriget – till exempel Frauenkirche i München, där Jesus på korset ligger nedfallen i den röra förödelsen orsakat – känns fortfarande nya nog att balansera på kanten till estetiserandet av tragik. Tiden lägger ett vadderande täcke över förödelse, men åsynen av nya ruiner kan också göra betraktaren ödmjuk och tacksam inför det faktum att själv ha sluppit uppleva något sådant. Samt – vilket är själva grunden för intresset för ruiner – djupt medveten om alltings förgänglighet. ✱

LITTERATURHISTORIA

Larkins brutala uppriktighet

När *Times* nyligen publicerade en lista över Englands bästa författare var Philip Larkin etta. Trots det skulle han antagligen aldrig ha publicerats idag, menar **Erik W Larsson**.

ETT AV DE MINST citerade styckena av Aristoteles finns i *Den nikomachiska etiken* och lyder ungefär: "Varje man kan uppnå lycka i den här världen, så länge han inte är alltför ful." En som säkert skulle ha hållit med är den brittiske poeten Philip Larkin. Inte för att en oattraktiv poet är något originellt i sig – Gustaf Fröding och Ezra Pound var trots allt knappast några tiopoängare. Det är dock svårt att föreställa sig en poet eller författare vars konstnärliga produktion är så intimt kopplad till den egna fullheten och oförmågan att attrahera kvinnor som Philip Larkins. "Ensamhet är för mig vad påskiljor var för Wordsworth", skrev Larkin, som träffande brukade jämföra sitt utseende med det hos en "gravid lax". Efter en serie misslyckade kontaktförsök med kvinnor som yngling började Larkin alltmer betrakta sexuell rekreation som "en socialt avlägsen företeelse, som Baccarat eller träskodans", och kanaliserade istället all sin olycka och frustration i sin poesi. Det är fullt tänkbart att Larkin, om han hade varit begåvad med en bredare haka eller ett något lägre hårfäste, aldrig hade kommit på tanken att bli poet. Hans lycka hade dock varit vår förlust, eftersom vi då hade gått miste om en av det förra seklets största diktskatter.

I SVERIGE ÄR DET FÅ som har hört talas om Philip Larkin, vilket är en smula underligt. När *Times* för några år sedan publicerade sin lista över landets bästa författare sedan 1945 knep Philip Larkin förstaplatsen (George Orwell kom tvåa). Larkin är i själva verket något så ovanligt som en ekonomiskt gångbar poet – bara i vår har två stora förlag tryckt var sin antologi av hans dikter. I en epok när de flesta poeter får nöja sig med olästa doktorsavhandlingar och omnämnanden i esoteriska tidskrifter är detta närmast att betrakta som unikt.

För att förstå Larkins breda popularitet, drygt 25 år efter hans död, kan det vara till hjälp att ta en titt på vad för slags poesi som produceras idag. I takt med att allmänhetens uppskattning för diktkonsten har minskat, har den moderna poesin alltmer fokuserats kring formmässiga expe-

*Det är inte bara kulturvänsterns censurer som har klan-
kat ner på Larkin; hans upp-
tagenhet med vulgära teman
såsom sex, ensamhet och död
har även fått mer traditio-
nella auktoriteter att rynka
på näsan.*

riment och avantgardism. Förteckningen över de poeter som Barack Obama bjöd in till en prestigefull poesiträff i Vita huset förra året ger ett bra tvärsnitt. Kenneth Goldsmith, till exempel, är mest känd för ett tre hundra sidors diktverk i vilket han dokumenterar samtliga sina kroppsliga funktioner (även mer intima sådana) under en veckas tid. Poeten Allison Knowles gjorde sig ett namn internationellt genom att ge ut sina dikter ihopruvlade i små burkar tillsammans med torkade bönor. Philip Larkin var förvisso en ivrig elitist (han liknade sitt arbete som bibliotekarie vid att "dela ut världlösa romaner till idioter"), men som poet hade han inget till övers för obegriplig, modernistisk grannlåt, utan nöjde sig med att försöka skriva "något fint".

ETT ANNAT SKÄL TILL Larkins popularitet är hans brutala uppriktighet. I detta påminner han starkt om en annan sexuellt miserabel reaktionär – den franske författaren Michel Houellebecq. Tillsammans representerar de vad statsvetaren Thomas Sowell kallar för "den tragiska visionen av mänsklig- ➤

heten" – en syn på människor och mänskliga samhällen som väsentligen oföränderliga. Redan som tonåringar hade Larkin och Houellebecq förstått vilken av killarna i klassen som skulle få hängla med den snygga tjejen, och vetskapen om att det knappast skulle vara de själva lade grunden för deras kreativa gärning.

För såväl Larkin som Houellebecq ledde deras dunkla världssyn och deras förakt för rådande sociala normer till tråkigheter. I Frankrike drogs Houellebecq inför rätta efter att ha kallat islam för "den dummaste religionen". I Larkins fall var det publicerandet av hans privata brev, åtta år efter hans död, som väckte anstöt. Under fyrtio års korrespondens hann Larkin med att skriva förklenande om praktiskt taget alla tänkbara samhällsgrupper (utom, intressant nog, homosexuella). Trots att Larkins sexistiska och rasistiska attityder aldrig tog sig uttryck i hans poesi, och knappast var ovanliga för en man av hans generation, var det flera inom det brittiska litterära etablissemanget som ville förbjuda publicerandet av hans dikter, eller åtminstone beröva Larkin hans kanoniska status.

Det är dock inte bara kulturvänsterns censorer som har klankat ner på Larkin; hans upptagenhet med vulgära teman såsom sex, ensamhet och död har även fått mer traditionella auktoriteter att rynka på näsan. När jag vid en intervju frågade självaste Harold Bloom vad han tyckte om Larkins poesi så tittade han på mig som om jag hade bett honom kommentera ett avsnitt av *Baywatch*. Bloom menade bestämt att den enda moderna poet som är värd att bry sig om är John Ashbery – en favorit bland litteraturkritikens höga pannor, vars poesi kan liknas vid ett slags modernistisk sudoku. "Larkin, however, I simply can't take seriously...", muttrade professorn föraktfullt och himlade med ögonen. (Michel Houellebecq hade han aldrig hört talas om.)

SÅ VARFÖR SKA MAN läsa Philip Larkin? Förutom att dikterna i

Philip Larkin.

sig är oerhört vackra så finns det något uppfriskande, för att inte säga uppmuntrande, i Larkins syn på sig själv och sin omvärld; ett slags melankolisk gemenskap som inte går att finna i herr Goldsmiths kroppsytringar eller fru Knowles bönburkar. Som våra mödrar brukade säga när vi var gnälliga som barn: *Det finns alltid någon där ute som har det värre än du.*

Du kanske känner dig nere, men hur nere är du egentligen jämfört med mannen som skrev det här:

Life is first boredom, then
fear.
Whether or not we use it, it
goes,
And leaves what something
hidden from us chose,
And age, and then the only end
of age.

Eller varför inte:

Man hands on misery to man.
It deepens like a coastal shelf.
Get out as early as you can,
And don't have any kids
yourself.

KANSKE ÄN MER vemodig än Philip Larkins poesi är tanken på att han antagligen inte skulle ha blivit publicerad om han levt idag. Även om hans ökända korrespondens aldrig hade sett dagens ljus, så har man svårt att föreställa sig att han skulle ha kunnat attrahera en förläggare. Trots allt, vad har en fet, skallig, vit, heterosexuell, medelålders bibliotekarie som Larkin att erbjuda dagens kulturella etablissemanget i form av social relevans? Vad har han att säga om postkolonialism? Ship to Gaza? "Hen"-frågan? Och i vilken grad är hans misantropi ett uttryck för ett slags undertryckt fascism? (För att inte tala om tänkbara ideologiska släktskap med norska massmördare?) Om tillfrågad själv skulle Larkin säkert ha tyckt att dessa resonemang var tramsiga, och orelaterade till hans gärning som poet. Vilket bara visar på hur förlegad han är – en relik, sedan länge mogen för litteraturhistoriens sophög, om det bara inte vore för att hundratusentals briter envisas med att läsa hans dikter. ✿

Att dra slöjan av spegeln

Satir har alltid varit ett riskabelt projekt. Från Juvenalis via Jonathan Swift till Makode Linde har satiriker varit beroende av att mottagaren avkodar budskapet på "rätt" sätt, skriver **Josefin Holmström**.

NÄR KULTURMINISTER Lena Adelsohn Liljeroth i våras satte tårtspaden i Makode Lindes omtalade konstverk – en tårta i form av en svart kvinna som skrek när någon skar i henne – blev det minst sagt ett väldigt liv. Adelsohn Liljeroth beskyldes för att vara rasist och hennes avgång krävdes. Makode Linde anklagades i sin tur för att spä på fördomar genom att begagna sig av rasistiska stereotyper. Linde själv hävdade dock att konstverket var antirasistiskt. Han ville belysa just de fördomar som nu tillskrevs honom själv. Men i debatten som följde reagerade de flesta parter enbart med ilska – man argumenterade utifrån magkänslan.

Och satir (för det är nog just som satir man måste klassa Lindes tårtkvinna) syftar ju till just detta: att förbigå hjärnan och slå direkt i solar plexus. Makode Linde deltar med sitt verk i en lång och stormig satirtiradition.

Satir som genre tar alltid en kalkylerad risk då dess framgång är avhängig förmågan att chockera, uppröra, kanske till och med äckla. John Dryden, en av satirens främsta brittiska uttolkare under sextonhundratalet, beskriver i *A Discourse Concerning the Original and Progress of Satire* satir som ett slags medicin eller ett "botemedel", en "bok full av beundransvärda recept" för "patienter" framtagna för att "rensa ... våra hjärnor". Ordet han använder, *purge*, är mycket fysiskt och kan betyda både rena och rensa men även kasta upp.

SATIRIKER HAR ALLTID levt farligt, förmodligen ända sedan Lucilius, Horatius och Juvenalis dagar, men kanske särskilt i Storbritannien under sexton- och sjuttonhundratalet, då genren blomstrade i det fertila klimat som tidens politiska och religiösa splittring gav upphov till. Daniel Defoe arresterades och kastades i Newgatefängelset som ett direkt resultat av publikationen av den satiriska pamfletten *The Shortest Way with the Dissenters*, där han lite väl övertygande argumenterade för massutrotning av dissenterna (kristna som lämnade den anglikanska kyrkan under sexton- och sjuttonhundratalet). Men det var inte bara fiender Defoe skaffade sig; det fanns även åtskilliga anglikanska präster som ansåg att den mordiska offensiven var ett tänkvärt förslag. I

Jack Black i filmatiseringen av Jonathan Swifts *Gullivers resor*, 2010. FOTO: EVERETT COLLECTION/IBL

den stundtals ganska hetsiga debatt om religiös konformism som rasade i England var det kanske inte alldeles uppenbart att rader såsom "dissenterna måste förgöras inte på grund av att de åsamkat oss någon personlig smärta, men i förebyggande syfte; inte för något ont de gjort, men för det onda de kan komma att göra" inte skulle tas på allvar.

Satir har nämligen alltid varit – och kommer alltid att vara – beroende av en mottagare som avkodar budskapet på "rätt" sätt. Att säga vad som är rätt sätt är inte helt enkelt, men man kan tänka sig att det enkelt uttryckt handlar om en tvåstegsprocess där läsaren först agiteras emotionellt – vare sig denna reaktion är äckel eller förtjusning – för att sedan gradvis få ögonen öppnade. Skicklig satir är konstruerad på detta sätt. Ta till exempel Jonathan Swifts berömda artikel "Ett anspråkslöst förslag", där en munter världsförbättrare tipsar den utfattiga irländska befolkningen om att sälja sina barn som godbitar till de rika. På så sätt löser man svältkatastrofen: föräldrarna får mer pengar att köpa mat för – och färre munnar att mätta. Artikeln börjar med en iakttagelse av

det sorgliga tillståndet i landet, där mödrar klädda i trasor sitter på gatorna och tigger med fem sex barn i hasorna. Swifts berättare noterar att sådana barn ofta blir kriminella, om de inte redan på fosterstadiet aborteras av mödrar som inte står ut med skammen. Så långt kan läsaren hålla med: det är illa ställt. När berättaren meddelar att han funnit en lösning på problemet spetsar vi öronen. Det extremt detaljerade förslag han kommer med (här diskuteras

Satir avslöjar oss i vår passivitet som mediekonsument.

alla gastronomiska aspekter av matlagning med babykött) är motbjudande, men framställt i en sådan ton att det ändå, på något groteskt vis, låter fullständigt logiskt. Samverkan av avskyn och den motvilliga beundran av den skickliga argumentationen leder förhoppningsvis läsaren till att fundera över vilka andra budskap han svalt bara för att de framfördes på ett retoriskt tilltalande vis. "Folk behöver oftare bli påmindare än upplysta", skrev Samuel Johnson, och »

tanken är att det vi själva har del i att upptäcka har större genomslagskraft hos oss. Med andra ord: satir avslöjar oss i vår passivitet som mediekonsument – men naturligtvis fanns en hel del läsare som inte förstod Swifts egentliga avsikter utan indignerat protesterade mot hans inhumana förslag.

SATIR ÄR ALLTSÅ ett riskabelt projekt – riskabelt inte bara för satirikerns karriär eller sociala ställning utan även, möjligtvis, för hans själ. Swift var plågsamt medveten om det motsägelsefulla i att som satiriker tvingas vältra sig i det man fann så motbjudande. Han arbetade en tid som propagandist åt Torypartiet, trots att han inte var alldeles övertygad om att det var den rätta politiska sidan för honom. Följaktligen räddes han ett slags själslig nedsmutsning, och smuts, avföring och kladd blev återkommande teman i hans verk (särskilt i *Gullivers resor*, där vetenskapsmannen i Lagado försöker förvandla avföring till mat och Gulliver urinerar på drottningens brinnande slott). Hans förtvivlan är uppenbar då han i sin *Journal to Stella* skriver "se hur min stil förändras genom jag att lever & tänker & talar bland dessa människor". Han upplevde samma sak i sin gärning som satiriker. Det går inte att undkomma att genren ytterst är parasitisk. Utan det motbjudande – rasism, sexism, förtryck och dumhet – kunde den inte existera överhuvudtaget.

Satir, skriver litteraturprofessorn Linda Hutcheon, är "en auktoriserad överträdelse". Alexander Pope drar, karaktäristiskt nog, detta till sin spets: "vår författare måste vänja sin fantasi vid och nyttja naturens drägg", skriver han i *Perry Bathous*. Satirikern arbetar med andra människors slaggsprodukter och lägger dessutom *sina egna* till högen av skräp. I förordet till *Sagan om tunnan* skriver Swift om samtidens "sjukdomar, som räknas i tusental, för att inte nämna de som dagligen tillfogas". Trots att hans bok är en attack mot det sjuka delar den dess karaktärsdrag. Om det låter hopplöst så är det för att det är hopplöst – satir föds ofta ur ett slags desperation.

"Du anar inte hur många som misstar det burleska för den dumhet det försöker avslöja", skrev poeten William Shenstone om Henry Fieldings farser. Han kunde lika gärna ha syftat på satir. Och nog är det just publiken, läsaren och åskådaren som utgör den svagaste – och den viktigaste – länken i satir. Satirikern *upptäcker* inte så mycket som han *avtäcker*, som litteraturvetaren John Sutherland skriver. Han drar slöjan av spegeln och det är upp till den som nu står öga mot öga med sitt verkliga ansikte att åstadkomma en förändring. Om hon känner igen sig, vill säga. ✨

LITTERATURHISTORIA

Han fruktar för Israels existens

Lisbeth Lindeborg har gjort ett besök hos den israeliske bästsäljarförfattaren Meir Shalev i Jerusalem. Trots sin roll som opinionsbildare vill han inte låta sitt författarskap tjäna politiska syften.

VANLIGTVIS ÄR DET några grader varmare vid den här årstiden, kommenterar receptionisten på Adenauerstiftelsens konferensanläggning Mischkenot i Jerusalem. Det är en kylig morgon i mars och hon frågar om hon ska beställa en taxi. Men jag avböjer; jag föredrar att själv leta mig fram till villakvarteret där den flerfaldigt prisbelönade bästsäljarförfattaren Meir Shalev bor.

På vägen dit funderar jag över Shalev och hans böcker. Mest känd är han som författare av sju fängslande romaner och sex faktaböcker, bland annat en med moderna tolkningar av Gamla testamentet, samt tolv barnböcker. På frågan varför han inte berör politiska teman i sina romaner brukar han säga att han av princip inte vill blanda in dagspolitiken i sitt berättande. Det skiljer honom från författarkolleger som David Grossman och Amos Oz. Shalev framhåller istället att människors vardagsliv i Israel är mer än de politiska konflikterna. Han vill visa läsarna att det också finns ett normalt liv i Israel, präglad av personliga bekymmer som konflikter på jobbet, tragiska händelser i familjen, sårade känslor, lust och olust, kärlek och olyckor, av glädje och skämt och skratt.

Shalev skriver på hebreiska men de flesta av hans böcker är översatta till ett tjugotal andra språk. Men trots att han är en samtida litterär storhet och ofta jämförs med Gabriel García Márquez är han ännu ganska okänd bland svenska läsare. Med sin förmåga att sätta fingret på de små detaljerna som vänder upp och ned på tillvaron erinrar han om ryska berättare som Nikolaj Gogol och Michail Bulgakov.

Till exempel är det en dammsugare av märket General Electric som på 1940-talet sätter sina spår i Meir Shalevs senaste bok, en självbiografi om den egna familjen och släkten, *My Russian Grandmother and Her American Vacuum Cleaner* (2011). Det är en otrolig men sann historia om Shalevs barn- och ungdom i Nahalal på Jisreelsslätten i norra Israel. Dit kom hans mormor Tonia Pecker som ung flicka från Ryss-

land på 1920-talet, och där mötte hon Shalevs morfar Aaron Ben-Barak, som kommit från Ukraina som en av de första nybyggarna i Nahalal.

Då Aaron såg Tonia, yngre syster till hans första avlidna hustru, friade han vid första ögonkastet. Påverkad av de stora ryska romanerna hotade han med att kasta sig i Jordanfloden om hon inte svarade ja. Men det gjorde hon, imponerad som hon var av den stilige lantbrukaren som dessutom skrev reportage för tidningarna och var av lokal prominens. De skaffade hus och bildade familj. En av de två döttrarna, Batja, blev senare Meir Shalevs mor. För att klara av det hårda nybgarlivet var Tonia tvungen att bli pragmatisk, och hon utvecklades till familjens stränga centrum med sin kamp för renlighet inomhus, mot sanden, smutsen och dammet utanför husdörrarna.

EFTER UNGEFÄR 40 minuters promenad har jag hunnit fram till den gammaldags trefamiljsvillan där Meir Shalev bor på andra våningen. Mannen som öppnar dörren är mager och har markerade drag och glasögon. Han visar vägen till ett stort rum täckt med bokhyllor från golv till tak och berättar att han bor halva veckan i Jerusalem och halva veckan i Nahalal.

Också för sin senaste bok har Shalev utsatts för kritik för att han skriver "opolitiskt". Han serverar en kopp te och påpekar att han har samma rätt till poetisk frihet som vilken författare som helst i till exempel Kanada eller Tyskland: "Jag kan inte tvingas att vara en politiskt uttalad romanförfattare bara för att jag bor i Israel. Självt tycker jag varken om att skriva eller läsa romaner med ett politiskt budskap. Jag vill inte instrumentalisera det litterära skapandet i ett eller annat politiskt syfte. Jag tror inte på blandningen av litteratur och politik. De politiska skeendena kan finnas med som en bakgrund, som till exempel i boken om min mormor." Den är en spännande redogörelse av nybgarlivet och en hyllning till de

första invandrarna och deras kamp för en dräglig existens.

"Jag var lycklig i Nahalal som barn", konstaterar Meir Shalev, "men idag skulle jag inte på några villkor vilja leva i en sådan starkt ideologiserad atmosfär." Morfar Aaron var övertygad socialist och nationalist. "Men min mormor Tonia var individualist och motsatte sig all ideologi – som jag", tillägger han.

Själv föddes Shalev 1948 som äldste son till Batja och Yitzhak Shalev, lärare och poet. I memoarboken som omfattar ett drygt halvsekel från 1920- till 1970-talet får vi följa Meir fram till hans psykologistudier i Jerusalem. Efter studietiden jobbade han som tv- och radioproducent och ledde en populär pratshow, *Erev Shabbat* (Fredag kväll). 1988 debuterade han som romanförfattare med *Det blå berget*, den enda av hans böcker som har översatts till svenska.

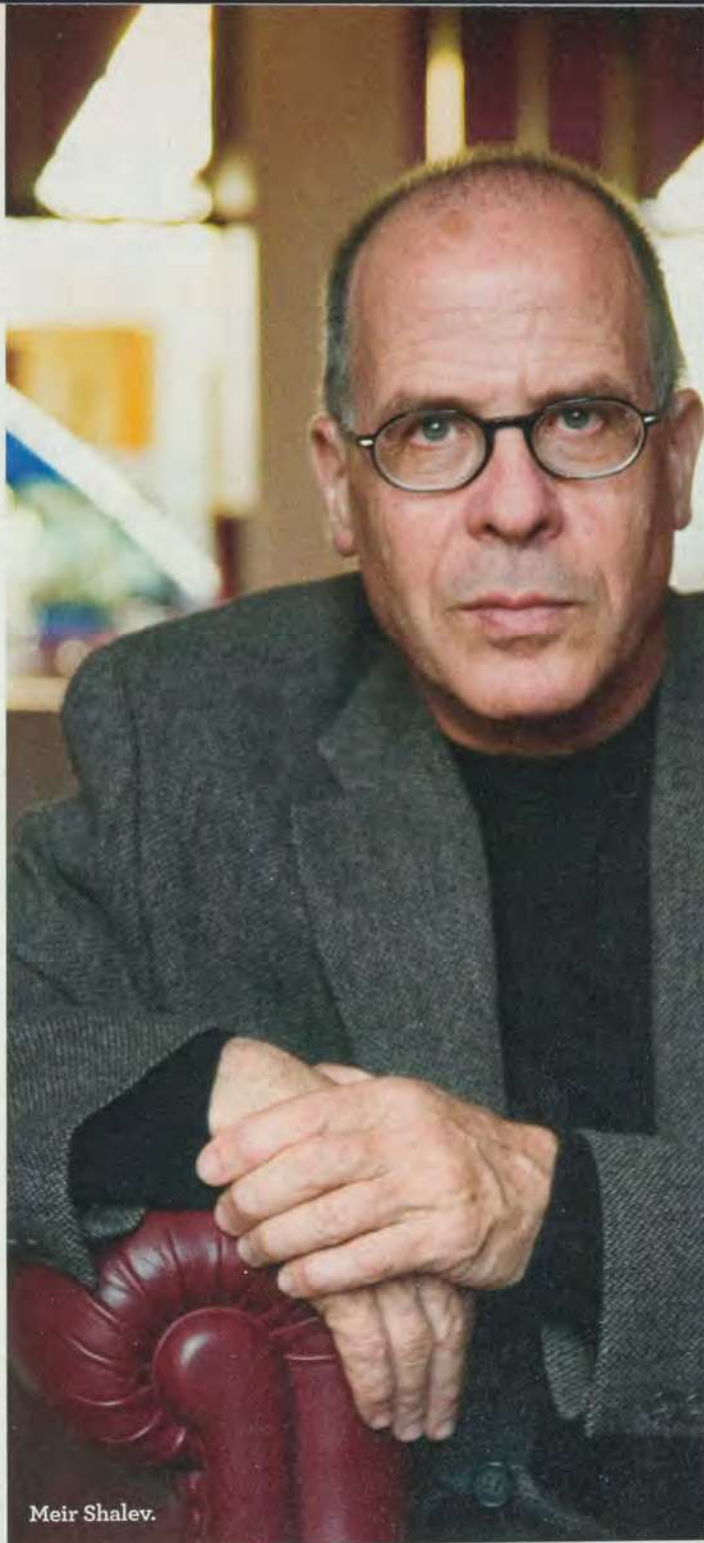
Men även om Shalev avstår från politiska kommentarer i sina böcker så tar han inte avstånd från politiska skeenden. Hans inflytande är avsevärt: utöver sin samhällskritiska och mestadels satiriska veckokolumn i Israels mest lästa tidning, den liberala *Yedioth Ahronot*, tar han ställning till aktuella politiska frågor i intervjuer i press och tv. I en intervju i *Der Spiegel* (januari 2009) under den väpnade konflikten med Hamas framhöll han att "Israel måste tala med Hamas och Hamas måste tala med oss, i syfte att finna en utväg".

NÄR JAG TRÄFFAR Shalev understryker han: "Jag har alltid varit för en tvästatslösning. En egen palestinsk stat är enda möjligheten. Men nu är jag verkligen orolig. Ju längre vi väntar, desto svårare blir det att genomföra. För 15 år sedan var det ännu möjligt att evakuera de israeliska bostätningarna, men nu är de så många att jag inte förstår hur detta ska kunna omsättas. Nu gräver båda sidorna ner sig i skyttegravar och vi har fått en låst situation. Själv är jag för ett Israel som det var före sexdagarskriget 1967 och efter 1948. I dag fruktar jag för Israels existens. Vi kommer att bli en minoritet i vårt eget land."

Hans missnöje med regeringen är tydligt: "Det som utmärker det judiska folket – sko-

la, undervisning och bildning – borde stå i centrum för politiken. Istället lägger regeringen energi och pengar på att skruva upp frågan om säkerhet. Alla våra resurser är fokuserade på de ockuperade territorierna. Den här regeringen är inte på något sätt intellektuell. Och den forskning som bedrivs är inte lika bra som den var tidigare. Dessa frågor återkommer jag ständigt till i mina kolumner."

VID FLERA TILLFÄLLEN har Shalev föreslagit att Jerusalem sätts under en internationell neutral överhöghet. "Atmosfären där har blivit alltmer hektisk, spänd och våldsam för varje år." Vid ett frukostmöte med Da-

Meir Shalev.

lai lama för några år sedan frågade han denne om han inte kunde tänka sig att bli Jerusalems överhuvud eftersom han inte är involverad. Men Shalev vet att så länge den religiösa fanatismen dominerar kommer muslimer, judar och kristna inte att gå med på en pragmatisk lösning.

"Religionen spelar en negativ roll i våra liv och är en källa till de konflikter vi har", framhäver han. "Särskilt här i Mellanöstern är allt religiöst irrationellt. Jag är för en sekulär stat. Staten borde inte ha något som helst med religionen att göra. Idag subventioneras kyrkor, synagogor och moskéer. Det är fel."

EN AV SHALEV'S MEST uppseendeväckande böcker, där hans sekulära synsätt firar triumfer, är hans debutbok *Bible Now* (1985). Där har Shalev tagit sig friheten att modernisera flera av berättelserna i Gamla testamentet, en bok som betytt mer för honom än all annan litteratur. Han visar till exempel på kung Davids macho-aktiga maffiametoder i syfte att roffa åt sig makten. Och hade profeterna Jeremia och Hesekiel levat idag kunde de ha gjort karriär i Hollywood. För att dra till sig uppmärksamheten tog de all slags gimmickar och reklamtrick i anspråk.

Dagen innan jag träffar Shalev har jag åkt igenom Jerusalems ultraortodoxa stadsdelar, och jag frågar Shalev om det skadliga inflytandet som dessa fundamentalister har på det politiska livet: "De måste tvingas göra sin militärtjänst eller åtminstone ett socialt år på sjukhus eller liknande", säger han. "Och deras förtryck av kvinnor strider mot lagen. Om regeringen inte förbjuder att kvinnor och män åker i olika bussar så bryter också de mot lagen. Man skulle kunna dra dem inför rätta."

Innan jag går frågar jag Shalev om han är rädd och om han åker buss. Under sexdagarskriget blev han svårt sårad vid fronten i Golan och träffad av fyra kulor. Likaså skadades Shalevs kusin, den kända författarinnan Zeruya Shalev, i ett attentat på en buss.

"Nej", svarar han. "Jag bryr mig inte om några säkerhetsföreskrifter utan uppför mig helt normalt, som om jag vore i Paris. När jag ska någonstans i Jerusalem cyklar jag. Regnar det tar jag bilen. Jag åker inte buss, men inte av säkerhetsskäl; förbindelserna härifrån är inte bra." ✿

När studenter mäter kvalitet

I slutet av april kom Högskoleverkets kvalitetsutvärdering av 189 svenska utbildningar vid 25 högskolor och universitet runt om i landet. Drygt var femte granskad utbildning får underkänt och den som inte rättar till bristerna inom ett år förlorar examensrätten. Ett nytt inslag (!) är att man istället för "förutsättningar och processer" utvärderat *resultaten* – genom att granska hur väl studenterna når målen i motsvarande examensbeskrivningar.

I Aktuellt 25/4 kunde man se en debatt mellan utbildningsminister Björklund och Camilla Georgsson, ordförande för Sveriges föränsade studentkårer, där man är kritisk mot att mäta kvaliteten genom att se till resultat. Här vi ser typiska tecken på den förödande rådande mentaliteten. Enligt Georgsson är problemet att "man därigenom missar många viktiga aspekter, bland annat studenternas *egen åsikt* om utbildningen". Björklund kontrade med att "när man är student på en utbildning så har man inte fullt ut förmågan att se om den håller rätt vetenskaplig kvalitet" varpå Georgsson svarar att studenten visst kan bedöma både utbildningens kvalitet och föreläsarens kompetens.

Och studenternas "egen åsikt" om utbildningen behöver givetvis inte alls ha med prestation eller resultat att göra (annars hade man ju varit överens i studien). Om man tror att man kan mäta kvaliteten på utbildningen till exempel genom att fråga: "Vad tycker du om kursen i ordinära differentialekvationer?" får man räkna med svar som: "Den var kass, det var för lite fokus på hur vi kände oss som människor och för mycket fokus på differentialoperatorerna, det var avhumaniserande och kränkande."

JAG ÄR SJÄLV HÄRDAD EFTER ATT ha undervisat studenter i över tio år. Det måste påpekas att de flesta studenter har en bra inställning och jobbar hårt för att lyckas. Kanske är man inom matematiken är förskonad från diverse destruktiva influenser. Ibland vet man inte om man ska skratta eller gråta åt de tecken på tidsandan som man ändå stöter på med jämna mellanrum. Ett år var det studenter som krävde en garanti i förväg att de skulle klara tentan om de lade åtta timmar om dagen på kursen eftersom det i kurskatalogen stod att den motsvarade heltid.

Ett annat år var det en grupp förstaårsstudenter som efter första föreläsningen tågade mot mig med bestämda steg med den flera kilo tunga kursboken och proklamerade: "Vi räknar med att klara den här kursen utan ett behöva öppna boken." Krav på att per automatik bli godkänd för åtta timmars arbetsdag och krav på att klara kursen utan att öppna boken – det är ord och inga visor.

Jag kan bara minnas en gång när den nya mentaliteten visat sig gynnsam. Det var när jag hade en grupp lärarstudenter som var fulla av visdom och uppror i sinnet efter sin första termin på Lärarhögskolan. "De har sagt till oss på Lärarhögskolan att det är en del av vår pedagogiska utbildning att ifrågasätta allt ni gör här", var det första jag fick höra. Ifrågasätt på ni, svarade jag, det är bara bra att ifrågasätta ett matematiskt bevis, då måste vi gå igenom varje tankesteg ni ifrågasätter och förstå hur allt leder fram till en sats, och om ni inte gillar det ändå kanske ni kan tänka ut ett alternativt bevis till satsen. Det blev en givande termin, och lärarstudenternas ifrågasättandeprocess ledde faktiskt till att de utvecklade ett genuint intresse för matematik – det var en vinn-vinn-situation. Ibland har man tur och kan utnyttja rådande trender, även om de är befängda. ✱

I korthet

SIGNERAT: ANNA BRODOW INZAINA

KVALITET MÅSTE FÅ KOSTA!

Utvecklingen i samhället har gått mot att "gratis" har blivit ett försäljningsargument. Att få något "gratis", gärna i stor mängd, tycks vara mer eftersträvarvärt än att få en vara av god kvalitet som man är beredd att betala för. Detta fenomen är konsekvensen av att bytesvärdet mer och mer har tagit över på bruksvärdets bekostnad. Man kan också kalla detta fenomen för konsumism – det är inte kvaliteten i varan och behovet av denna vara som styr efterfrågan, utan känslan av att ha fått något gratis, tillfredsställelsen i att känna sig lite smartare än dumningen som betalar för varan.

Samtidigt som "gratis" har blivit ett säljargument inom de kommersiella delarna av samhället – naturligtvis inte utan att vi betalar med någonting annat istället, vår tid, vår uppmärksamhet för reklam – har "gratis" kommit att bli ett argument även bland uppdragsgivare på kulturens område, ett slags garanti för att vi inte gör det här för pengars skull utan för våra höga ideals skull.

Antingen det handlar om att göra kulturen tillgänglig för alla (socialistiska ideal) eller när den fina tidningen argumenterar för att de istället ger sina skribenter ett utrymme, en plattform för sitt varumärkesbyggande (vanligt förekommande i borgerlig press) är budskapet detsamma: Kvalitet skall inte kosta. Kultur har ett högt symbolvärde, men det får inte växlas in i pengar. Gratiskulturen breder ut sig på bred front.

Jag tror att vi måste uppvärdera lönearbetet på kulturens område, oavsett om vi är anställda eller frilansar. Vi måste skapa utrymme för en kvalificerad kulturjournalistik som värnar autonomin inom konstens och journalistikens områden. Vi måste fråga oss vad god journalistik är värd och vad vi är beredda att betala för den, annars är den snart ett minne blott. ✱

Tanja Bergkvist är fil dr i matematik.

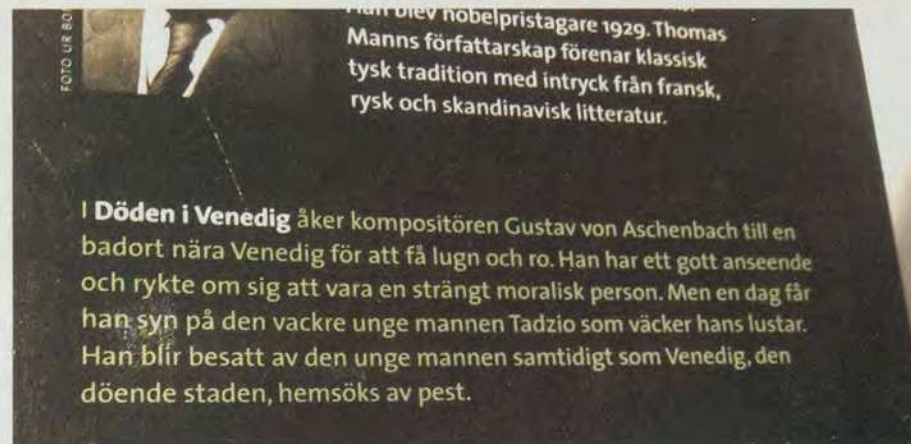

Unik chans att faktagranska

Nyligen valde Bonniers förlag att under viss medial dramatik dra in hela upplagan av Herman Lindqvists memoarer *Mitt i allt*. Det är andra gången som Lindqvists böcker möter makulaturen. Men orsaken är densamma: ett monomant framhårdande i att den 2005 hädangångne professorn i ekonomisk historia Karl-Gustaf Hildebrand i sin ungdom hade varit nazianstruken, vilket inte stämmer.

Bonniers valde dock att snabbt ta på sig skulden för fadäsen, trots att de hade "haft en väldigt ordentlig redaktör och en väldigt ordentlig korrekturläsare", och hoppas på så sätt att historien snart ska vara glömd.

Det finns dock skäl att misstänka att Bonniers "Herman-gate" bara är toppen av ett isberg, och att Bonniers väldigt ordentliga redaktörer och faktagranskare sedan länge har slutat syssla med den antikverade konstart som kallas läsning – för att istället helt och hållet ägna uppmärksamheten åt de mer attraktiva visuella medierna. Då *Axess magasin* bara är en blygsam idétidskrift utan

stora researchavdelningar till sitt förfogande har vi naturligtvis inte möjlighet att verifiera denna onda aning.

Vi tar därför härmed, tidsenligt, vår kompetenta läsekrets till hjälp för att genom *crowdsourcing* faktagranska de fyra meningarna som utgör baksidestexten till Bonniers

pocketutgåva 2011 (se bild ovan) av Thomas Manns *Döden i Venedig*. Den första läsare som inkommer med korrekta korrigeringar (till redaktionen@axess.se) belönas med den utmärkta, och väl korrekturlästa, utgåvan av *Der Tod in Venedig* utgiven på S Fischer Verlag 1917.

Red

Bortom författarens kontroll

Att romaner tenderar att leva sina egna liv, bortom författarnas ursprungliga intentioner, är ett välkänt faktum. Honoré de Balzac var konservativ rojalist, men det hindrade inte att hans verk kom att göra stor succé hos en rad marxister, vilka i hans gigantiska romancykel *La Comédie humaine* såg kapitalismens "sanna" väsen framträda i all sin sjaskighet. Att Jan Myrdal har ett porträtt av Balzac uppnått bredvid sitt porträtt av Stalin i arbetsrummet i Skinnskatteberg är ingen tillfällighet.

Men György Lukács teorier om "realismens seger" kan naturligtvis verka även åt andra hållet, politiskt sett. Det bär mig visserligen emot att jämföra Stieg Larsson med Balzac, men just i mottagandet förefaller liknande mekanismer vara i arbete vad gäller de politiska implikationerna av deras respektive romaner, låt vara att det alltså i Larssons fall sker med motsatta ideologiska förtecken.

Detta slog mig i våras, när jag läste en artikel i den konservativa amerikanska tidskriften *National Review* av Jennifer Roback Morse, fil dr i ekonomi och tillika grundare av och chef för det amerikanska Ruth Institute (med

Rooney Mara och Daniel Craig i filmatiseringen av Stieg Larssons *Män som hatar kvinnor*.

deviserna "Making Marriage Cool" och "One Man, One Woman, For Life" samt med en hårdnackad propaganda mot enkönade äktenskap). Hon läser Larssons böcker som att de ger en sanningsenlig bild av hur verkligheten ser ut i ett av den industrialiserade världens mest upplysta länder:

"Jag vet inte vad Larsson hade för avsikt att säga. Och jag påstår inte att den svenska versionen av välfärdsstat och sexuell frigörelse hade behövt sluta så här. Jag säger bara att han inte uppfann denna värld utan fungerande auktoriteter [...] ur intet. Han skapade den utifrån den värld där han levde. [...] Ensamhet

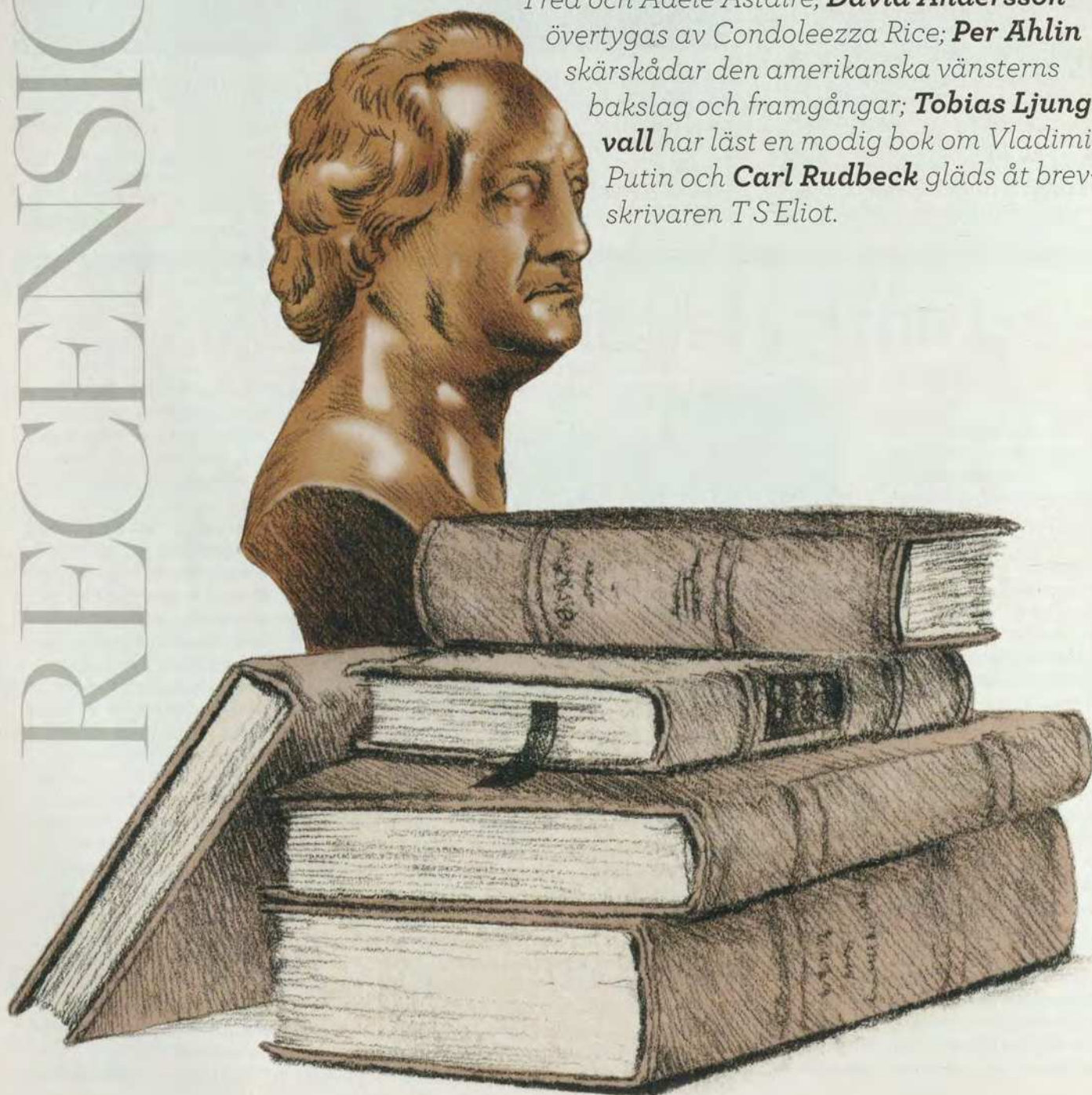
är kännetecknet för vår moderna tid. Det var inte där man hade hoppats att den skandinaviska sexuella öppenheten och dess amerikanska motsvarighet skulle sluta."

Jennifer Roback Morse bekräftar med sin tolkning det intryck som man kan få när man samtalar om Stieg Larsson med entusiastiska amerikanska och engelska läsare, som står till höger på den politiska skalan. Dessa har inte sällan svårt att förstå de ljumma känslorna för Larssons världsbild inom den svenska liberala och konservativa högern. Det som av företrädare för den genre som

kommit att kallas *Schwedenkrimi* är tänkt att uppfattas som en hårt uppskruvad bild av ett samhälle där marknadskrafterna härjar fritt, och där staten försvagats, tolkas uppenbarligen av en hel del utländska läsare precis tvärtom. I länder där efterkrigstidens Sverige av vänsterliberaler har framhållits som ett mönstersamhälle, tas Larssons och Mankells böcker som intäkt för att den svenska modellen definitivt har misslyckats. Vilket framstår som rätt logiskt – förutsatt att man tror att det som de skildrar är verkligheten.

Johan Lundberg

Detta nummers recensioner: **Gunnar Wetterberg** saknar det kronologiska perspektivet i Norstedts svenska historia; **Staffan Ulfstrand** både imponeras och hyser reservationer inför Edward O Wilson; **Svante Nordin** läser Thomas Manns omöjliga bok; **Disa Håstad** recenserar en strålande skildring av den stalinistiska terrorn; **Anders Rönmark** reflekterar över politiska förlorare; **Dick Harrison** hade önskat sig en annan bok om det medeltida Italien; **Johan Lagerkvist** fördjupar sig i kampen mellan USA och Kina; **Thomas Gür** begrundar Turkiets moderna historia; **Åke Daun** recenserar en studie av det armeniska folkmordet; **Johan Hakelius** sveps med av syskonen Fred och Adele Astaire; **David Andersson** övertygas av Condoleezza Rice; **Per Ahlin** skärskådar den amerikanska vänsterns bakslag och framgångar; **Tobias Ljungvall** har läst en modig bok om Vladimir Putin och **Carl Rudbeck** gläds åt brevskrivaren T S Eliot.

Tre kronor innan det blev ett ishockeylag.

FOTO: IBL BILDBYRÅ/TOKEL LINDBERGS SAMLING

Fascinerande och förvirrande historia

Hur bör man skriva Sveriges historia? Gunnar Wetterberg har läst de senaste banden av Norstedts svenska historia och saknar det kronologiska perspektivet.

HISTORIA

Den svenska historieskrivningen har sina påtagliga modevägar. Långt innan jag började läsa historia i början av 1970-talet hade den politiska historien gått ur tiden. Den hade haft sina glansdagar runt förra sekel-skiftet. Universitetens historiker var ofta framstående politiska praktiker, ibland till gagn för deras analyser. Dagens historiker fnyser åt Odhner, i den mån de alls bryr sig, men *Sveriges inre historia under drottning Christinas förmyndare* (1865) har fortfarande mycket att ge den som tar sig tid att läsa. Genrens sentida höjdpunkt är Nils Edéns översikt över riksdagens historia (1935). Den brådmogne Uppsalaprofessorn hade lett den hittills enda liberal-socialdemokratiska regeringen genom demokratins och parlamentarismens genombrott. När han dragit sig tillbaka som landshövding i Stockholms län höll han i arbetet med riksdagens jubileumshisto-

SVERIGES HISTORIA 1600–1721

NILS ERIK VILLSTRAND
Norstedts 2011

SVERIGES HISTORIA 1721–1830

ELISABETH MANSÉN
Norstedts 2011

SVERIGES HISTORIA 1830–1920

BO STRÄTH
Norstedts 2012

rik. I sammanfattningen skrev han om föregångare som Arvid Horn med djup insikt i politikens villkor.

Då var den traditionella historieskrivningens positioner starkt anfrätta av den källkritiska skolan. Lundabröderna Lauritz och Curt Weibull och deras efterföljare angrep många av föregångarnas och

Uppsalakollegernas myter och metoder, med krav på belägg och precision där sannolikheter och resonemang gjort sig alltför breda. Till en början stod medeltidsforskningen i fokus för deras insatser, men med tiden drabbade kritiken även den politiska historiens naiva tillit till protokoll och depescher.

Under 1900-talets första årtionden ökade intresset för den ekonomiska historien. E W Dahlgren skrev om Louis De Geer. Unga Lundamarxister som Arnold Ljungdal och Per Nyström grundade Ateneum. Framför allt samlade sig Eli Heckscher i mitten av 1930-talet till de första volymerna av *Sveriges ekonomiska historia*, omfattande undersökningar och djärva hypoteser, som väckte gensagor och därmed lockade fler forskare till ämnet. Sture Bolin gav ut den lilla Alduspocketen *Ur penningens historia* (1960), något av det mest briljanta en svensk historiker har skrivit. På 1960-talet ökade intresset för socialhistoria. Sten Carlsson skrev om »

ståndscirkulationen, Birgitta Odén förnyade institutionen i Lund.

På 1970-talet hittade jag Fernand Braudels *La Méditerranée* på Lunds bokcafé. Det var tidigt: den äldsta upplagan Libris registrerar i svenska forskningsbibliotek är från 1989. Marc Bloch fanns med på läskursen i forskarutbildningen, men det var först på 1980-talet som svenska historiestudenter på allvar började bekanta sig med Annales-skolan. Braudels "långa rörelser" kom marxisterna nära, men snart tog mentalitetshistorien överhanden. Vad var det som hände i människors huvuden, hur påverkar våra föreställningar vad vi gör i den materiella världen?

Idag är det efterdyningarna efter Anna-

brons och järn. Istället har författarna rört sig mot mer tematiska framställningar. Det ena historiska delämnet efter det andra avhandlas under rubrik efter rubrik. Kruxet är att man ibland bara ersatt den ena förvirringen med den andra. Må vara att Arvid Horn var kanslipresident under såväl Karl XII som frihetstiden, två diamentralt motsatta statsskick, och att det därför kan te sig säregnet att stycka upp honom på två band (vilket Harrison och hans kollegor dock gör, utan att ens vidröra inkonsekvensen). Men hur mycket lättare blir det att förstå hans efterträdare Carl Gyllenborg, när denne dyker upp än här, än där i framställningens teman? För att inte tala om den stackars sönderhackade Lin-

FOTO: BL BILDGRA

Industrialiseringen tuffar på.
Ångfärjestationen i Helsingborg, 1907.

” Tvärtemot Dick Harrison och en del av författarna tror jag att historieskrivningen behöver kronologin. Det som gör historia så spännande är att fundera över samband. Hur hänger det ena ihop med det andra? För att förstå det är tiden oundgänglig.

les-vågen som dominerar mycket av den svenska historieforskningen. Vänstervågen har rullat in bland handledare och professorer. På 1970-talet började man ta parti genom att välja ämne: arbetarrörelsen, kvinnorrörelsen, så småningom slaveriet, sexualiteten, alla fick de sina engagerade utforskare.

Nu samlas äntligen de senaste årtiondenas mödor till syntes. Norstedts satsning Sveriges historia är välkommen. Det har gått alldeles för lång tid sedan det senaste försöket att sammanfatta svensk historieskrivning, Sten Carlssons och Jerker Roséns handböcker *Svensk historia* 1-2, som på 1970-talet ynglade av sig till mångbandsverket *Den svenska historien*.

Verkets problem är ämnets nuvarande överflöd, både av framlagda forskningsrön och av olika föreställningar om hur historia bör skrivas. I det ena efter det andra av banden markerar verkets huvudredaktör Dick Harrison sin skepsis mot den gängse kronologiska indelningen av årtusenden och århundraden. I förordet till Elisabeth Manséns band om åren 1721-1830 avfärdar han "epokindelningen", eftersom "samma politiker, brukspatroner, handelsmän, diktare och konstnärer var verksamma under mer än en era". Det mest radikala brottet med den traditionella framställningen kom redan i första bandet, när arkeologen Stig Welinder gjorde rent hus med alla åldrarna på en gång. Läsekretsen fick klara sig bäst den kunde genom förhistoriens årtal, utan stöd i sten,

né, eller Carl Gustaf Tessin, som också sprids ut på många avsnitt.

De tre senaste banden, som omfattar tiden mellan 1600 och 1920, skiljer sig åt. Nils-Erik Villstrand i Åbo är en av de främsta kännarna av det långa 1600-talet, åren 1600-1721, som efter ett par årtionden blev stormaktstiden. Den politiska historien kommer visserligen i skymundan även i hans del, men med krigen knyter han samman framställningen till en berättelse där han för läsaren mellan skedena i stormaktens utveckling.

Bo Stråth har fördelen att behandla den tid - 1830-1920 - då grunden läggs för det moderna samhället. Närheten i tiden betyder att många läsare kan knyta an till det som Stråth tar upp. Industrialismens framväxt ger boken en rörelse, samtidigt som författaren har hittat ett sätt att stadga tematiken. I bokens första tredjedel står de politiska konflikterna i förgrunden, den andra delen ägnas åt ekonomin och den sociala utvecklingen, medan han för den tredje valt rubriken "Kulturen formar ett folk". Det är välfunnet, och hjälper läsaren att hitta ett sammanhang mellan kapitlens skilda ämnen.

Av de här tre banden är det idéhistorikern Elisabeth Manséns genomgång av åren 1721-1830 som lider mest av tematiken. Den politiska historien är så kortfattad och rapsodisk att den knappast blir begriplig för den som vill förstå hur det ena följde på det andra. Ekonomin är lika styv-

moderligt behandlad. I gengäld får kulturens många yttringar desto större utrymme, långt rikare än i något av de andra verken. Men det stora bekymret är inte antalet sidor på det ena eller andra området. Problemet är att det i så hög grad blir den ena essän efter den andra, ibland knappast sammanfogade med mer än bokens pärmar. Ibland försvinner tiden - ämnena behandlas som om bokens dryga sekel vore detsamma från första dagen till den sista. Träden är vackra, men skogen skymtar bara ibland.

Det är synd, det hade inte behövt vara så. På ett par avslutande sidor överraskar Mansén läsaren med en karaktistik av det samlade skeendet, som kunde ha blivit ett fruktbart tema för hela boken. "Mångfalden i denna volym till trots var det svenska 1700-talet i viss mening ett århundrade då ingenting hände", skriver hon.

Det berodde inte på att man inte försökte. Politiken, ekonomin, vetenskapen, kulturen - alla rymde åtskilliga ansatser, men många rann ut i sanden eller bar frukt först under 1800-talet. Kanske är det just så perioden 1721-1830 ska tecknas, som stagnationens men också som sökandets tid. Jag hoppas att Elisabeth Mansén någon gång

får tillfälle att komma tillbaka till sitt uppslag.

Redan från första bandet har *Sveriges historia* brottats med frågan: Vad är Sverige? Det nuvarande, eller riket vid varje given tidpunkt? Både och, har svaret blivit.

I början och slutet är det inget större bekymmer. Innan Sverige blev Sverige var den skandinaviska landmassan både mer splittrad och mer sammanhållen än den senare skulle bli. Kulturerna höll för det mesta samman områden som är större än vart och ett av dagens länder, samtidigt som bygderna länge var delade mellan långt fler hövdingar och härskare än nu. När det sjunde och åttonde bandet ska skildra tiden efter 1920 borde det inte heller vara så besvärligt. Tiden har närmast sig nutidens geografiska facit.

Men däremellan är det svårare. Skånes danska historia är åtminstone dubbelt så lång (och mer intressant) än den svenska. Flera av författarna har ändå försökt fånga även de gamla danska och norska landskapen i sin framställning, men det är inte lätt. Det blir ibland påhakat och svårt att förstå, i synnerhet när utvecklingen tidvis gick åt olika håll.

Det finns emellertid också ett annat problem. Är Sverige riket, och/eller delarna? På

Axel Oxenstiernas tid var historien fortfarande mycket geografi. Riksdagen sammanträdde runt om i landet. Kungen och kanslern red till Jönköping för att hålla räfst och rättarting när bönderna i Västbo härad hade slagit ihjäl sin häradsskrivare. När regeringen fick igenom alltför mycket vid riksdagen 1638 spöade allmogen upp fogdar runt om i landet. Då fick regeringen stänga butiken i Stockholm under ett halvår och kyska runt mellan landets ting för att tala menigheterna till rätta.

Men förändringen var på väg. När Oxenstierna högg av förvaltningen från kungens person och spikade fast den på slottet Tre kronor etablerades Stockholm som huvudstad i modern mening. Under det närmaste seklet samlades alltmer av politiken där. Karl XII:s långa vistelse i Lund är en udda företeelse. De gånger riksdagen förlades till annan ort var det ofta för att undkomma Stockholms byråkrater och diplomater.

Koncentrationen till huvudstaden blev så småningom även historieskrivningens (och all annan samhällsanalys) dilemma. Villstrand är sin tid och sin hemvist trogen. Han rör sig mellan rikets delar, placerar in Finland i det dåtida rikets historia,

och urskiljer 1703 som ett av den svenska historiens viktigaste årtal. Då grundades Sankt Petersburg, vilket markant skärpte förhållandet till Ryssland och blev upptakten till ett drygt sekels återkommande dramatik, ända till skilsmässan 1809. Manséns bok är Villstrands kontrast. 1700-talet blir en utslätad rikshistoria, med stark dragning åt Stockholm. Stråth hamnar någonstans däremellan.

På så vis går viktiga nyanser till spillo. Om jag saknar någon forskare i böckerna, så är det den bortgångne Göteborgshistorikern Christer Winberg. Hans uppslagsrika *Hur Västsverige blev västsvenskt* (2000) har just den olikmässiga regionala utvecklingen som huvudtema. Östra Sveriges långa stagnation från 1700-talet till 1800-talets mitt borde ha haft sin självklara plats i framställningen av Sveriges historia, liksom betydelsen av Skånes avvikande danska arv för jordbruksreformerna i skiftet mellan 1700- och 1800-tal. Mansén resonerar fram och tillbaka om 1800-talets begynnande folkökning, synbarligen utan att ha tagit del av Winbergs remarkabla avhandling *Folkökning och proletarisering* (1975), där denne pekade på hur olika ekonomiska villkor avspeglade sig i skilda fruktsamhetsmönster för oli-

>>

ka sociala grupper (den finns dock med i Stråths litteraturförteckning). Alla tre böckerna skulle ha vunnit på Winbergs *Grenverket* (1985), som undersökte hur synen på jordägandet förändrades från 1600-talet och framåt och slog igenom i 1700- och 1800-talets förändrade och avskaffade ståndsprivilegier.

Vad som är "inrikes" rymmer sina problem, men hur "utrikes" ska en nationalhistoria vara? I Villstrands stormakthistoria har omvärldens utveckling en central roll. Att det fattiga och glest befolkade landet – Sverige-Finland hade drygt en miljon invånare – kunde hävda sig gentemot riket som var både rikare och flera gånger så tätt befolkade är mycket säregnet. Även om den politiska och militära ledningen under några årtionden var av hög klass, så räcker det inte som förklaring. I själva verket låg det svenska rikets styrka till stor del i motståndarnas svaghet. Det ryska riket hade skakats av stora oredan; Polen-Litauen slets mellan kung och adel, samtidigt som svenskar, ryssar och turkar hotade gränserna; det tysk-romerska riket förlamades av reformationens motsättningar, och i Danmark lade adelsväldet hinder i vägen för en effektiv stat och krigsmakt. När inte minst Ryssland hade återhämtat sig och börjat mobilisera resurser efter tsar Peters reformer blev det allt svårare att hålla samman och värna den svenska stormakten.

Elisabeth Mansén lägger stor vikt vid det kulturella utbytet med utlandet, främst med Frankrike, men också med England. Det franska inflytandet i dessa avseenden är ovedersägligt, men det hade varit lika befogat att behandla det internationella samspelet på andra områden. Den svenska utrikespolitiken blev under 1700-talet alltmer ett rö för omvärldens vindar. Sverige hade inte längre styrkan att ta egna initiativ, utan blev i allt högre grad hänvisat till att kryssa bland kabinetspolitikens och så småningom Napoleon-tidens skiftande allianser. Tidigt i boken anlägger Martin Hårdstedt ett sådant fågelperspektiv på Sveriges öden under revolutions- och Napoleonkrigen, men det hade förtjänat större utrymme i huvudtexten. Det är också märkligt hur sällan Tyskland förekommer, bara en fjärdedel så många gånger som Frankrike och Storbritannien. Det är en missvisande bild. I synnerhet ekonomiskt, men även politiskt

Ett annat Sverige.

FOTO: BRIDGEMAN/IBL BILDBYRÅ

och kulturellt slog den närmare grannens tyngd igenom i den svenska utvecklingen. Tyskland var inte ens alltigenom utland, som Mansén själv påpekar – ända in på 1800-talet ingick delar av Pommern fortfarande i det svenska riket.

En av Carlsson-Roséns förtjänster var hänvisningarna till forskning och litteratur efter varje avsnitt i handboken. Även om *Sveriges historia* uttryckligen av-säger sig ambitionen att vara lärobok är det ändå viktigt att ett översiktsverk kan fungera som vägvisare för den läsare som vill gå vidare. Den uppgiften löser författarna mycket olika. Medan Nils Erik Villstrand gör en ambitiös genomgång av källor, forskning och annan litteratur på 15 sidor nöjer sig Bo Stråth med hälften. Direkt otillfredsställande är Elisabeth Manséns en sida och nio rader, som bara tar upp några andra översikter över perioden och i övrigt hänvisar till en helt ostrukturerad litteraturlista. Även om hon här och var nämner någon kollegas verk i den löpande texten undrar läsaren ibland vad det ena eller andra resonemanget grundar sig på. Det är en onödig skavank som borde rättas till i nästa upplaga.

Sveriges historia täcker tiden från stormakten till industrialismens genombrott med tre välskrivna volymer. Problemet är: Vem har behållning av att läsa dem? Tematikens tyngd på kronologins bekostnad gör dem mindre lämpade för den som letar efter en introduktion till den svenska historien. De fungerar bäst för den som redan är någorlunda förtrogen med tidens gång, som här får del av långt fler aspekter än den historieintresserade vanligtvis har haft tid att tränga in i.

Å andra sidan: här finns det ett rikt mått

av vetande att frossa i. Nils Erik Villstrand fascinerar med sin tes att frederna 1658, då Danmark avstod de skånska landskapen och Bohuslän, och 1809, då Sverige fick avstå Finland, gick emot de naturliga gränserna. Vår konstiga vana att ta av oss skorna i farstun förbluffade utländska besökare redan på 1700-talet, noterar Elisabeth Mansén. Bo Stråth pekar på det "Gripenstedt-Wallenbergska systemets" betydelse för Sveriges moderna genombrott, samspelet mellan politiken och kapitalet när frihandeln banade väg för den industriella expansionen.

Ibland tar författarna hjälp av andra ämnesspecialister. Fredrik Charpentier Ljungqvist har skrivit om klimat och väder i alla tre volymerna. Stormaktskrigens umbäranden förvärrades av att 1600-talet var det kallaste århundradet på 8 000 år. Den danske historikern Leon Jespersen skriver i stormaktsbandet om den svenska förvaltningsmodellens betydelse för utvecklingen i Danmark, Preussen och Ryssland.

Tvärt emot Dick Harrison och en del av författarna tror jag att historieskrivningen behöver kronologin och epokerna, numera än någonsin – men inte nödvändigtvis desamma som förr. Det som gör historia så spännande är att fundera över samband. Hur hänger det ena ihop med det andra? För att förstå det är tiden oundgänglig. Vad hände samtidigt, vad tog lång tid att slå igenom? I detta är epokindelningen det bästa verktyget vi har. Indelningarna väcker också gensagor, och utmanar både forskare och läsare till omprövning av historieskrivningens "sanningar".

Jag gläder mig åt att serien ges ut och hoppas att den hittar vägen till många bokhyllor. Förhoppningsvis tar det inte 40 år till nästa samlade framställning, men jag unnar Norstedts åtskilliga nya upplagor dessförinnan. Då borde förlaget och huvudredaktören komplettera framställningen med fler grafiska tidsöversikter, till fromma för förståelsen av de sammanhang som inte alltid blir så tydliga i texten. Nu är någon halvsida regentlängder i slutet av varje bok det enda i den vägen.

Där har de utmärkta bildredaktörerna Pontus Reimers och John Hagström något att bita i!

Gunnar Wetterberg

"Ultrasociala" människor?

FOTO: JOHAN NILSSON/SCANPIX

Myror i stacken, människor i staden

BIOLOGI

Med sin bok *Sociobiology* (1975) blev Harvardprofessorn Edward O Wilson en av banbrytarna och vägvisarna för den evolutionärt inriktade beteendeforskningen. Även om myror är både hans passion och huvudsakliga forskningsobjekt gav han i denna bok en lysande översikt av socialt beteende från myrornas stack till människornas stad. I vissa kretsar blev han dock utnämnd till varg i veum, eftersom han visade att inte ens människans sociala beteende är gränslöst formbart av miljön utan också har en genetisk stomme.

Att man inte genom påverkan kan uppnå total ideologisk likriktning i ett samhälle störde åtskilliga personer, inklusive biologer, och Wilson blev utsatt för många otäcka påhopp.

Denna pionjärinsats är emellertid inte hans enda bedrift. Kanske mer än någon annan forskare har Wilson bidragit till att sprida kunskap om jordens biologiska mångfald och levererat argument för dess

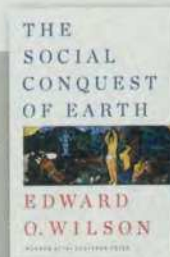
bevarande. I den debatten är hans röst en av de viktigaste.

Under årens lopp har Wilson skrivit en lång rad lysande populärvetenskapliga böcker. Han har faktiskt också gjort ett par korta visiter in i skönlitteraturen, främst i form av en roman med självbiografiska inslag, *Anthill* (2010). Dock kunde han inte avhålla sig från att infoga ett kapitel som handlar om livet i en myrkoloni, och som i mitt tycke är bokens bästa. För sina både kvalitativt och kvantitativt överväldigande insatser har han fått otaliga priser och belöningar. I Sverige har han tilldelats den finaste hedersbetygelse som vårt land kan ge en "grön" biolog. Han fick nämligen 1990 Kungliga Vetenskapsakademiens

Crafoordpris i ekologi. I sin nya bok, *The Social Conquest of Earth*, jämför Wilson två fall av extrem socialitet som han ser som den viktigaste faktorn bakom respektive varelsers världserövring. Det ena gäller myror (och vissa andra insekter), som lever i samhällen där fortplantningen ombesörjs av en i ungdomen befruktad drottning (eller en drottning plus en kung, som hos termiterna), medan tusen- eller hundrausentals arbetare ägnar sitt liv åt att skaffa föda, sköta avkomlingar och försvara hemmet – utan att ens tänka på sex. Det andra exemplet är vår egen art, där samarbetet drivits längre än hos något annat ryggradsdjur, dock utan att avsexuali- »

THE SOCIAL CONQUEST OF EARTH

EDWARD O WILSON
Liveright Publ. Corp. 2012

sera alla utom kungligheterna.

Utan tvivel är det den extrema socialiteten som förklarar myrornas och termiternas makalösa succé. I de flesta landekosystem utgör de den överlägset största delen av samtliga ryggradslösa djur, och antalet myror på vår jord överträffar med många, många storleksordningar antalet ryggradsdjur. Myrornas och termiternas betydelse för struktur och funktion i många av jordens ekosystem kan knappast överskattas.

Även vår egen arts framgång beror, hävdar Wilson, på en extrem förmåga till samarbete. Omvärldens krav har via naturligt urval gynnat utvecklingen av en beredvillighet att samarbeta även med obesläktade individer – så länge de tillhör "in-gruppen". Gentemot individer i "utgrupper" är inställningen en annan, alltifrån likgiltighet till fientlighet. För både myrorna och människan använder Wilson termen "eusocialitet". Det är vilseledande, för med det ordet brukar man åsyfta enbart sociala system där en stor del av medlemmarna är sexuellt inaktiva. Beträffande vår egen art bör man hellre använda någon annan term, till exempel "ultrasocialitet".

Evolutionsbiologerna har i decennier diskuterat om naturligt urval enbart väljer och vrakar bland individer eller om det ibland också sällar bland grupper av individer. I dagsläget anser allt fler, och bland dem Wilson, att en process som kallas "flernivåselektion" kan vara viktig framför allt hos vår egen art. Kort uttryckt avgörs individens överlevnad och fortplantningsframgång (*fitness*, i fackjargong) av funk-

tionsdugligheten i den grupp den tillhör. För att gruppen ska kunna stå emot konkurrenter och andra hot måste medlemmarna ha ett visst mått av "prosocialitet", alltså vara beredda att göra vissa uppoffringar till gagn för gruppen. Fungerar systemet, gör den prosociala individen en nettovinst på sin investering i form av trygg tillvaro inom flocken. Hos vår art har en rad kognitiva förmågor uppkommit eller förfinats som anpassning till kravet på effektiv social "bokföring" inom gruppen. Vi minns individer och deras agerande och tar i beaktande våra erfarenheter vid nästa kontakt. Prosocialiteten får inte övergå till oriktad välgörenhet, det vill säga kosta i form av nedsatt *fitness*. Uppoffringarna får inte gynna en odefinierad grupp utan enbart den egna ingruppens och därmed inbetalarens välgång.

Följaktligen krävs distinkta gruppmarkörer. En viktig sådan är religionen, som i olika versioner förekommer hos alla studerade människogrupper. Anhängarna markerar sin gruppmedlemskap genom ett oändligt uppbåd av riter, monument, myter och tillbehör. Skapade Gud människan till sin av-

bild, eller var det tvärtom? Tveklöst det senare, svarar Wilson. Gudar och deras symboler är skapade av oss för att passa våra "tribalistiska" behov. Naturligtvis tjänstgör många andra kulturella företeelser än religionerna som gruppmarkörer. Tänk på OS i London: det var ingen tvekan om vilka nationer vinnarna tillhörde ...

Men myrorna då? Vart tog de vägen?

Ja, det är väl en av svagheterna i Wilsons bok att den strängt taget består av två böcker, om än med överlappning: en om oss och en om dem. Visst är det intressant att jämföra de eusociala insekterna och den hypersociala människan. Båda modellerna har naturligtvis danats genom naturligt urval. Men insekterna och människan är så olika att många av jämförelserna känns ansträngda. Visst är både myror och människor "segrare", som kan skryta med att ha erövrat världen – men längs mycket olika färdvägar.

Flernivåselektion, hävdar Wilson, är människans framgångsrecept, medan han fullständigt avvisar förslaget att släktskapsselektion också kan ha spelat en viktig roll. En individs gener kan ju vidareföras till nästa generation via denna individs släktingar, som den har större genetisk överensstämmelse med än med obesläktade individer. När Wilson förnekar betydelsen av denna mekanism, sällar han sig till en minoritet bland biologerna. Det är märkligt att han intagit denna position, eftersom släktskapsselektion mycket väl kan ingå som ett förstärkande inslag i den version av flernivåselektion som Wilson förespråkar. Prosocialitet mot syskon och kusiner – kan det egentligen bli bättre?

I bokens sista kapitel diskuterar Wilson om mänskligheten kan frigöra sig från sitt tribalistiska arv och bli en enda global ingrupp. Längre än till en from förhoppning kommer han inte – naturligtvis.

Höga berg och djupa dalar – så känns Wilsons bok. Vissa avsnitt är utomordentligt lärorika, andra däremot väcker fler frågor än ger uppslag och besked.

Staffan Ulfstrand

FOTOPIERRE ROSBERG/NORDICPHOTO

Krig, kultur och homoerotik

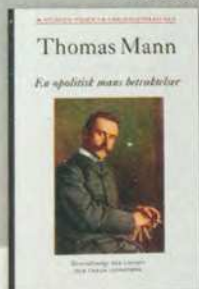
KULTURHISTORIA

På senare år har det på svenska kommit en våg av nyöversättningar av Thomas Manns stora romaner. Nu kommer också för första gången i svensk översättning hans stora tankebok från första världskriget, *En opolitisk mans betraktelser*. Översättarna, Per Landin och Urban Lindström, av vilka den förre även skrivit en inledning, är väl skickade att genomföra sin svåra uppgift. *En opolitisk mans betraktelser* är en omöjlig bok, filosofisk traktat, bekännelse, förkunnelse, inre monolog, dialektisk böljegång. För den som på allvar intresserar sig för Thomas Manns författarskap är den emellertid en nödvändig bok. Den ger klarare än kanske någon annan bok nyckeln till hela detta författarskap. Försvaret för Tysklands sak i världskriget blir samtidigt ett försvar för Thomas Mann. En mera tysk författare har aldrig existerat om man med "tysk" menar en som oavlatligt mobiliserar hela den tyska kulturtraditionen och vars verk samtidigt utgör en enda lång brottnings mot Tysklands öde, i detta fall dess öde under dess kanske mest dramatiska halva århundrade, från 1900-talets början till dess mitt. I enlighet med en mäktig tysk tradition med rötter hos Goethe och Luther definierade Thomas Mann sig som opolitisk. I likhet med en lika mäktig tysk tradition var han intensivt politisk, drogs ständigt in i politiken av övermäktiga krafter.

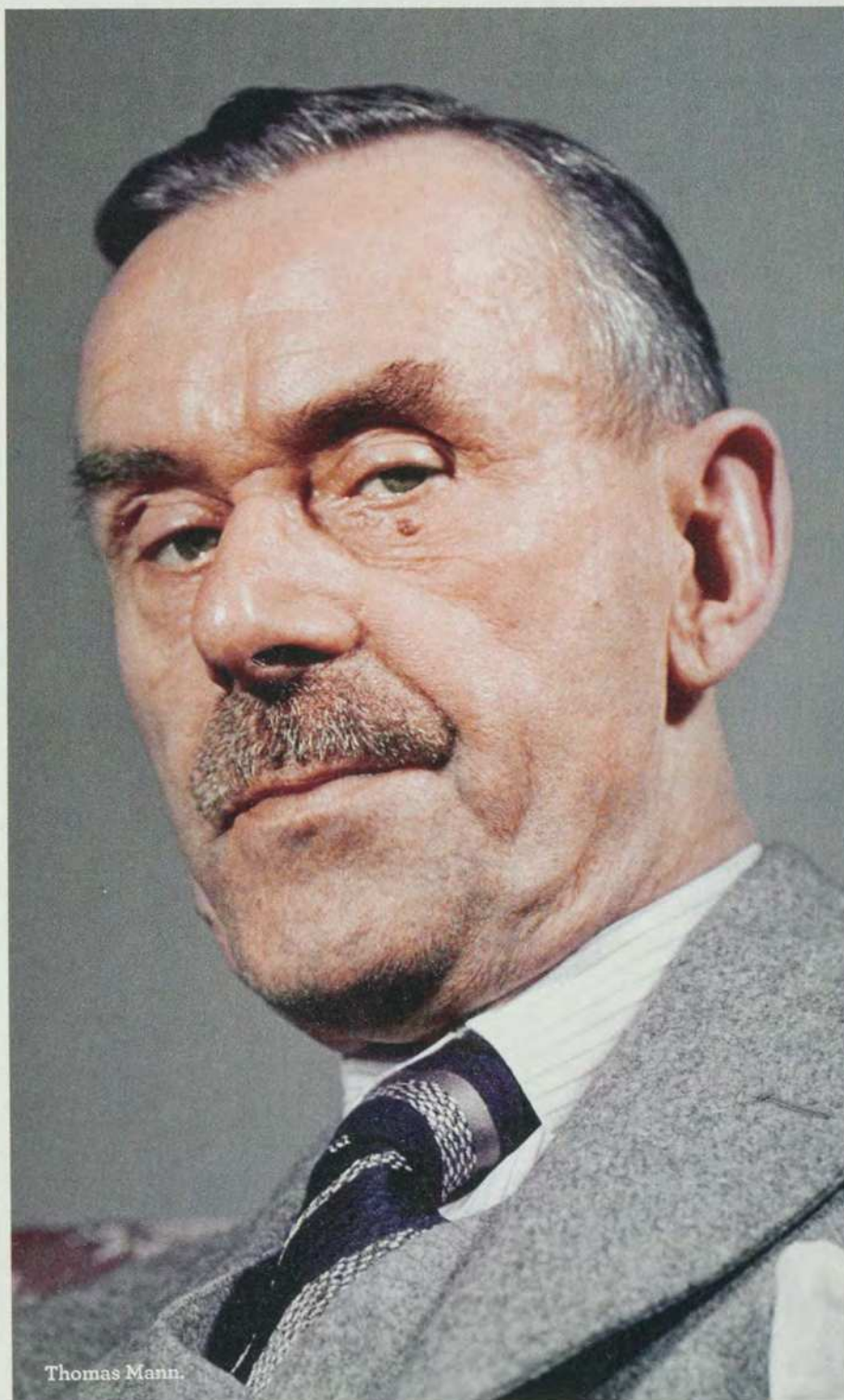
EN OPOLITISK MANS BETRÄKTELSE

THOMAS MANN

Övers. Per Landin och Urban Lindström
Atlantis 2012

Tänkarna i *En opolitisk mans betraktelser* har ibland jämförts med nazismens. Detta är missvisande. Med nazismen och dess idéer har Manns bok egentligen ingenting gemensamt. Han insåg det

själv och skrev i ett brev från 1943 när han sedan länge övergivit många av tankarna från krigsboken:

"Hade jag stannat kvar på ståndpunkten från *En opolitisk mans betraktelser*, som i grunden inte var någon anti-human bok,

skulle jag med samma ursinne och på samma grunder ha tagit ställning mot denna ohygglighet som jag nu gör som ... 'demokrat'."

En kärnpunkt i *En opolitisk mans betraktelser* är just vad bokens titel utsäger, ett

>>

försvar för privatlivet, för kulturen, sålunda raka motsatsen till det nazismens stod för, nämligen en politisering av hela samhället, en total mobilisering i statens tjänst. I vissa avseenden framstår Manns position som kanske än mera tvetydig i det senare "demokratiska" stadiet eftersom han då i sin "demokrati" också inkluderade Stalins Sovjetunionen.

Ändå är *En opolitisk mans betraktelser* en explicit antiliberal bok. Men den liberalism som Mann bekämpar är den jakobinska. Den förknippas i hans bok oavslåligt med republikansk dygd och medborgarskap, med kampanjen för Alfred Dreyfus, med Émile Zola. I sak är detta givetvis godtyckligt. Tyskland kämpade i världskriget inte bara mot Frankrike utan också mot det monarkiska Ryssland och Storbritannien, vilka båda på sin tid befunnit sig i krig med det revolutionära Frankrike. Och det Frankrike som nu på liv och död stred på fronten mot tyskarna var antidreyfusardernas monarkistiska Frankrike likaväl som dreyfusardernas republikanska. Thomas Mann visste det, men valde att ignorera det. Han förbehöll sig rätten att själv välja och definiera sin fiende. I själva verket befann sig hans huvudfiende på ännu närmare håll än som genast stod klart. Till stor del är *En opolitisk mans betraktelser* riktad mot Thomas äldre bror Heinrich, som i en stor essä om Zola i sin tur hade gått till angrepp mot Thomas med anledning av dennes uttalanden i början av kriget. Det var Heinrich som hade hyllat dreyfusarden Zola och därmed hade givit den tolkning av ententens sak som Thomas polemiserade mot i *En opolitisk mans betraktelser*. Visst, hela världskriget var en brödratvist, en europeisk brödratvist. Men det fann sin intima motsvarighet i brödratvisten mellan Heinrich och Thomas.

Var det inte en smula subjektivt att tolka världskriget som ett gräl i familjen Mann? Onekligen, men *En opolitisk mans betraktelser* är ohämmat subjektiv. Vill vi lära oss något om kriget är betraktelserna en högst vansklig källa. Vill vi lära oss något om Thomas Mann är den oundgänglig. Oundgänglig, men inte lättolkad. Brödratvisten är en tvist också i Thomas eget hjärta. Krigsbokens 600 sidor är en lång tvektalan, en brottning mellan de poler som ständigt återkommer och varierar i Manns författarskap – som Hanno och Thomas i *Buddenbrooks*, som Settembrini och Naphta i *Bergtagen*, som Zeitblom och Leverkühn i *Doktor Faustus*. Dessa poler eller motsatser kan kallas borgerlighet versus konstnärskap, normalitet versus genialitet, ljus och upplysningsmässig förnufts- och framstegstro versus tragisk livskänsla. I sitt första inlägg i världskrigsdebatten, uppsatsen "Tankar i krig", hade Thomas

Bröderna Mann. FOTO: HULTON ARCHIVE/GETTY IMAGES

Mann i anslutning till populära slagord, definierat dem som en motsättning mellan tysk "kultur" och fransk-brittisk "civilisation". Han skrev:

Kultur är slutenhet, stil, form, smak, är en viss andlig organisation av världen, vore den än så äventyrlig, skurrlig, vild, blodig och fruktansvärd. Kultur kan omfatta orakler, magi, pederasti, demonkult, människooffer, orgiastiska kultformer, inkvisition, autodaféer, Sankt Veitsdans, häxprocesser, giftmordets blomstring och de brokigaste skräckscener. Civilisation däremot är förnuft, upplysning, mildhet, sedlighet, skepticism, upplösning – ande.

Detta är nietscheanism, grymhetens estetik, avståndstagande från den borgerliga normaliteten, kritik mot den västliga liberalismen och därmed mot en del av det som "civilisationslitteratören", det vill säga intellektuella som Zola eller Heinrich Mann, representerade. En del av måltavlorna blev sedermera måltavlor också för nazisterna, men andan är en annan. Här handlar det om en aristokratisk individualism och om "den stjärnbild av tre evigt förbundna själar som mäktigt lyser upp den tyska himlen – de är inte bara intimt tyska utan europeiska företeelser: Schopenhauer, Nietzsche och Wagner".

Gott och väl. Men detta är naturligtvis inte bara eller ens i första hand en germansk stjärnbild utan en Thomas Mannsk stjärnbild. Den lyste inte så mycket upp världskrigets scenerier som det litterära

sekelskifteslandskap där *Buddenbrooks*, *Tonio Kröger* och *Döden i Venedig* föddes. Vill man förstå Thomas Manns ungdomsutveckling är det efter den stjärnbilden man måste styra. Vill man förstå Schlieffenplanen eller det obegränsade ubåtskriget bör man söka sig till andra källor.

Thomas Mann skulle på sätt och vis komma att ägna hela sitt liv efter 1918, när *En opolitisk mans betraktelser* först kom ut, åt att ångra vad han skrivit i denna krigsbok. Han ångrade den aggressiva nationalismen, han ångrade förkastelsedomarna över "civilisationslitteratören", han ångrade grälet med Heinrich. Men det kan sägas att han i djupet av sitt hjärta förblev försvuren åt samma makter som i krigsårens bekännelsebok. Ty en bekännelsebok är det. Thomas Mann var en många maskers man. Talade han öppet var det bara i dagboksanteckningarna, som senare till stor del brändes. Men bekännelserna från krigsbetraktelserna fortsatte att var giltiga, hur väl kodade de än ibland var. Det gäller bland annat om den erotiska aspekten.

En opolitisk mans betraktelser är inte en öppet erotisk bok, än mindre en öppet homoerotisk. Det står mycket litet om kärlekslivet på dess sidor. Men det finns en underström. Den gick i dagen några år senare när Thomas Mann i sitt tal "Om den tyska republiken" 1922 för första gången tog avstånd från nationalismen i *En opolitisk mans betraktelser* och bekände sig till Weimarrepublikens demokrati. Mann utgick bland annat från Hans Blüher och dennes freudianskt influerade teorier om homoerotikens statsbildande kraft. Homosexualiteten förknippades i Blühers queer-teori med monarkism, militarism, antisemitism och motupplysning i ett förhållande av germansk manlighet och tapperhet. Thomas Mann hade själv i *En opolitisk mans betraktelser*, utan att någonsin tala klarspråk, associerat den borgerlig-liberala normaliteten, "civilisationen", med heterosexualitet, medan "kulturen" ansågs omfatta "pederasti". I "Om den tyska republiken" hyllades plötsligt Walt Whitman i sin egenskap av amerikansk demokrat men också i sin egenskap av företrädare för "gossekärlek" och falloskult.

Thomas Mann var en hemlig homosexuell. Samtidigt levde han i ett till synes lyckligt äktenskap med sin Katja. I april 1919 föddes deras sjätte och sista barn, sonen Michael. Men det var "en sträng lycka", precis som det kallats i romanen *Hans kungliga höghet*. Huvudpersonen där, den tyske prinsen, lämnar sin isolering och vänder sig mot det folkliga och demokratiska genom att gifta sig med en amerikansk dollarprinsessa. Genom henne finner han och hela hans lilla furstendöme en

sträng lycka. Varför sträng? Därför att lyckan tillsammans med en kvinna inte kan vara annat än sträng, en plikt snarare än ett nöje. Men en plikt som Thomas Mann behövde för att ge sitt liv ryggrad, hållning, disciplin. Annars kunde det ha gått honom som det gick Gustav von Aschenbach i *Döden i Venedig*, som förtrollas och leds i fördärvet av den vackre unge Tadzio.

Motiven från *Betraktelser* varierar sedan i *Bergtagen* där Hans Castorp brottas med frågorna om liv och död, normalt och sjukligt, tillåten och otillåten erotik. Men de kommer tillbaka också i den stora uppgörelsen från Thomas Manns exilår i USA, *Doktor Faustus*. Civilisationslitteratören Serenus Zeitblom berättar där om sin vän, den demoniske tyske tonsättaren Adrian Leverkühn som sluter pakt med Djävulen och går under till bakgrundsmusik av Tysklands sammanbrott i ett nytt världskrig.

Tar Thomas Mann avstånd från Leverkühn, denna nya inkarnation från stämningarna från *En opolitisk mans betraktelser*? Knappast. Leverkühn representerar, med all sin betänklighet eller kanske just på grund av denna betänklighet, allt det som hans upphovsman älskar – musiken, ensamheten, dödslängtan, pederastin, genialiteten. Den gode Zeitblom är en hedersman, en källborgare, en egentligen ganska elak parodi på Heinrich Mann. Eller kanske en egentligen ganska elak parodi på Thomas Mann?

En opolitisk mans betraktelser är en labyrint. Tankarna snärjer sig om varandra, byter oupphörligt skepnad och identitet, övergår i varandra och blir i nästa stund motsatsen till vad de från början var. Allt vävs in i samma sammanhang, filosofi och musik, politik och erotik, Tysklands öde och författarens. Thomas Mann ger sig in i denna labyrint likt en Theseus med uppdrag att döda Minotaurus, ett odjur sammansatt av hans egna demoner liksom av Tysklands. En utväg ur labyrinten och tillbaka till normaliteten, borgerligheten, vardagen, balansen, erbjuder bara ariadneträden. Ariadne är den trogna Katja, som gång på gång räddar sin make, som förstår hans egendomliga läggning i fråga om erotik, som förlåter, som är barmhärtig, som bereder honom en sträng lycka.

De svenska läsarna har nu blivit inbjudna att besöka den Mannska labyrint som är *En opolitisk mans betraktelser*. De besöker den på egen risk. Hittar de ut igen är förtjänsten helt och hållet Per Landins och Urban Lindströms.

Svante Nordin

När Djävulen kom till Moskva

HISTORIA

Vid läsningen av en bok om ett ämne som man behärskar kan man reagera på två sätt: Bah, den här boken hade jag kunnat skriva själv. Eller: Jag skulle själv aldrig ha kommit på att skriva boken på detta sätt! Så originellt, så intelligent! Det behöver väl knappast sägas att Karl Schlögel's bok *Terror och dröm. Moskva år 1937* faller i den senare kategorin.

Schlögel har helt enkelt tagit allt det han vet och som nu är känt om det ödesdigra 1937, utrensningarnas och terrorns år, och skapat ett allkonstverk. Det är som en symfoni i trettiosex satser, där litteratur, konst, arkitektur, rättegångar, politik, geografiska upptäckter, straffarbete, skräck och död är samtidigt närvarande.

Jag skriver symfoni: Schlögel laborede med termer från samtida – Walter Benjamins flanerande, Sergej Eisensteins montage och Michail Bachtins kronotop, det oskiljaktiga sammanhanget mellan tid och rum.

Schlögel börjar med ett örnperspektiv: det är Margaritas flykt över Moskva, så som det skildras i Michail Bulgakovs roman *Mästaren och Margarita*. Därmed är vi ju inte bara inne i det litterära livet utan har också stiftat bekantskap med Djävulen själv, ty romanen handlar ju om hur denne potentat, i gestalt av en doktor Woland, tar Moskva i besittning.

Djävulen kommer till Moskva och inendet blir som förut. Nu ska fienderna avslöjas och oskadliggöras medan den nya världen ska uppstå. Denna värld byggs fysiskt av monumentalarkitektur, av tunnelbanan, av projekt som skiljer makthavarna från folket (huset vid kajen), av den teater som parader, gymnastikuppvisningar men också skådeprocesser utgör. Hand i hand med massdödandet konstrueras det nya: Stalins dekret om valordningen för valet till Högsta sovjet i december undertecknas samma dag som det om terror mot befolkningen.

Men Schlögel skildrar också järnvägsstationer, köer, härbärgen och baracker – arbetarbarackerna sades vara de enda frizonerna där staten inte fanns. Fabriker-

na är fronten mellan stad och landsbygd – 23 miljoner bönder sökte sig till städerna mellan 1926 och 1939. Vittnesmål av besökande kommunistiska författare läggs vid sidan av samtida protokoll från centralkommitténs plenum, lika viktiga är en skolflickas funderingar, en författarhustrus dagbok, eller den amerikanske ambassadörens försök att förstå de bekännelser han hör på rättegångarna mot tidigare aktade revolutionärer.

Men vem är då egentligen fienden? Är det Stalins misstänksamhet som ser fiender överallt? För i denna värld verkar det inte vara viktigt vem som är fienden: det tycks helt och hållet godtyckligt vem som är åklagare och vem »

Josef Stalin.

som blir anklagad. I många fall hanns båda rollerna med: som de som ledde tvångsarbetarna vid Moskva-Volgakanal och själva sedan sköts när kanalen invigdes.

Men kanske var allt bara politik. Det fanns faktiskt kvoter, enligt vilka oskyldiga människor avrättades. De verkligt destruktiva elementen var makens mekanismer som kunde utnyttjas genom att släppa lös olika krafter. I skärningspunkten där kriminalisering och repression ovanifrån mötte kritik underifrån uppstod den virvel, varur ett nytt tillstånd skulle åstadkommas. Virvelns brytpunkt var den häxkittel där avund, hämndlystnad, främlingsfientlighet och arbetarmissnödd blandades med genuin kritik och hopp om framtiden, men där allt drunknade i hat och angiveri. Repressionen tillfogades inte Sovjetfolket av några ondskefulla "andra", det var de själva som hjälpte till. Också partiet tappade manuskriptet när personliga, politiska och klassmässiga intressen var sammanfogade i varandra. Till exempel blev kampanjen för fackföreningsdemokrati ett instrument som förvandlade grupper med olika målsättningar till entusiastiska anhängare av utrensning och repression.

Och hur skulle då det nya samhället vara? Ja, det var färgrikare än vad man föreställde sig utanför Sovjet. Ännu var Ryssland faktiskt vän med USA – det rådde en ömsesidig nyfikenhet. Bägge länderna var "revolutionära nykomlingar" med utopierna uttryckta i skyskrapor och arbetarmassor som arbetade som mekaniska maskiner. Författarduon Ilf & Petrov gjorde succé med *Envånings-Amerika*, en rapport från det som låg bortom skyskraporna. Poeten Alexander Pusjkin kooperades oväntat in i den sovjetiska kanon vid 100-årsdagen av hans död i duell – tidigare hade han ansetts som en överklassförfattare. Moskvas fyrtio gånger fyrtio kyrkor vilkas klockringning reglerat dagens tider revs eller stängdes. Det akustiska tomrummet fylldes av radion vars överallt placerade högtalare predikade optimism och förmedlade ledarnas röster. Det nya soundet var jazz; filmfabriken Mosfilm producerade musikkomedier som *Glada gossar* och *Tjapajev*, en actionfilm om inbördeskriget som blev en jätteframgång.

Mot slutet mörknar perspektivet: vi får en närbild av vad som dölles i massgravarna i Butovo, som fungerade som avrättningsplats. Bödlarna, symboliserades av NKVD-ledaren Nikolaj Jezjov, hyllas på Bolsjojteatern vid Tjekans 20-årsjubileum. Hela arkitekturoptimismen verkar falla ner i den "grundgrop"

TERROR OCH DRÖM MOSKVA ÅR 1937 KARL SCHLÖGEL Övers. Peter Handberg Natur & Kultur 2011

som uppstår efter rivningen av Frälsarkatedralen i Moskva. Ur

dess djup ska de nya sovjeternas palats resa sig, med Lenin på toppen. Som bekant blev det aldrig byggt. Istället låg där i fyrtio år en simbassäng, tills Frälsarkatedralen byggdes upp på nytt.

Det mesta av den forskning som Karl Schlögel själv gjort eller använt sig av utfördes på 1990-talet, i det korta tidsfönster då arkiven var tillgängliga. Något hade funnits tidigare, till exempel Jevgenija Ginzburgs *Resa till avgrunden*, Solzjenitsyns *Gulagarkipelagen*. Men det förunderliga med det sovjetiska ordningssinnet är att ingen verkar ha vågat kasta bort något. Brev, partiprotokoll, och andra vittnesmål finns alltså kvar.

Själv minns jag från den radikala perioden i väst på 1960-talet hur vi ändå undrade över Moskvaprocessernas mekanismer. Hur hade dessa revolutionära ledare kunnat övertygas om att bekänna uppiktade konspirationer och brott? Hade de drogats? Eller ansåg de att det var nödvändigt – som de sade – för att revolutionen skulle leva vidare? I det brev till Koba (Stalins revolutionsnamn) som Bucharin skrev från fängelset får vi nu veta att han inte kändes vid de konspirationer eller medbrottslingar som fanns i hans anklagelseakt men att han inte tänkte ta tillbaka sin beklännelse. Han är oskyldig, säger han, men ber ändå Koba om förlåtelse. Och om han kunde slippa döden skulle han vilja bli utvisad till Amerika eller Sibirien, där han kunde starta ett universitet(!).

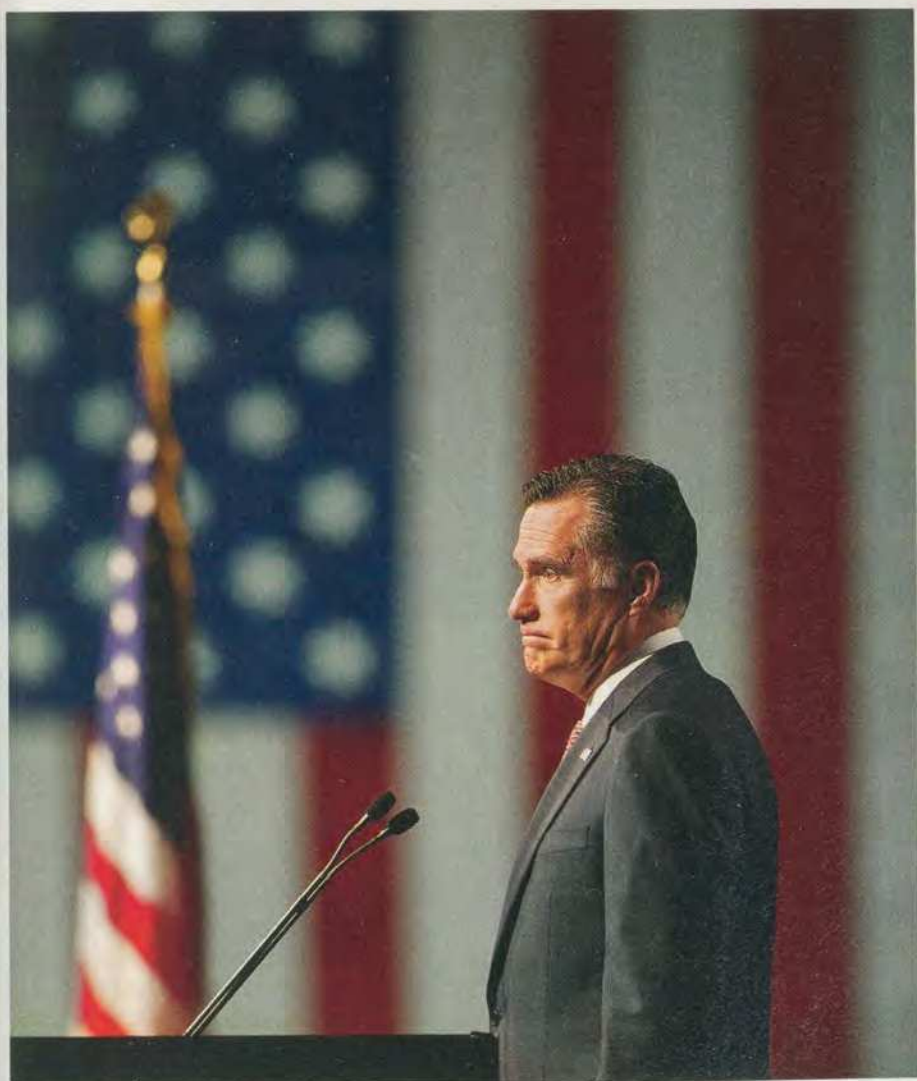
Bucharin bönhördes som bekant inte. Men det brev som återges är bara ett av de många levande vittnesmål som boken är full av. Karl Schlögel är som forskare nydanande. Därtill kan han berätta medryckande och begripligt. När denna strålande skildring nu finns på svenska är det dags att glömma publikfriande epigoner, antingen de nu heter Orlando Figes eller Simon Sebag Montefiore. **Disa Håstad**

STATSVETENSKAP

Förlorarnas historia

Ska man tro opinionsmätningarna de senaste månaderna håller Mitt Romney sitt sista stora tal som politiker på valnatten den 6 november. Romney tackar alla som har stöttat honom och slår fast att kampanjen har varit betydelsefull eftersom den entusiasmerat nya väljargrupper, placerat viktiga frågor på den politiska dagordningen och tvingat motståndarna att ta ställning i en rad olika ämnen. Mitt Romney tar på sig ansvaret för förlusten och gör sedan en viktig demokratisk insats: han meddelar att han personligen har gratulerat president Barack Obama som just vunnit presidentvalet.

Mycket kan fortfarande hända fram till november, men om Mitt Romney förlorar så kan den 65-årige multimiljonären glömma deltagande i valet 2016. Han säljar sig därmed till skaran av män som kommit tvåa i kampen om USA:s högsta politiska ämbete. I en politisk kultur där vinnaren tar allt tenderar förlorarna att reduceras till just förlorare; om en besegrad presidentkandidat inte vinner ett senare val blir den sammanfattande beskrivningen i historieböckerna ofta "motståndaren till president...". Scott Farris försöker i *Almost President. The Men Who Lost the Race but Changed the Nation* att ge upprättelse både till förlorarna som grupp och till en utvald skara individer. Resultatet varierar. Hans argumentation för den förlorande kandidatens betydelse efter valet är stark. I ett relativt ungt land, skapat genom revolution och under en period sönderslitet av ett blodigt inbördeskrig, borde rädslan för våldsamma protester efter ett presidentval vara ganska stor. När nära hälften av de röstande står på den förlorande sidan skulle upprörda känslor kunna resultera i våldshandlingar, likt de protester vi upplevt vid val i exempelvis Frankrike. Den lugnande effekten som tvåan i valet skapar då han öppet gratulerar och visar lojalitet mot den valde statschefen skall därför inte underskattas. När John McCain på valnatten 2008, efter en flera månader lång kamp om presidentposten som stundtals präglades av ett väldigt skarpt tonläge, slog fast att det amerikanska folket gett ett tydligt svar på frågan om vem de ville se som landets ledare, och dessutom kallade Barack Obama "min president", dämpades besvikelsen hos många McCain-supportrar. Ett amerikanskt presidentval tar inte slut då

Mitt Romney.

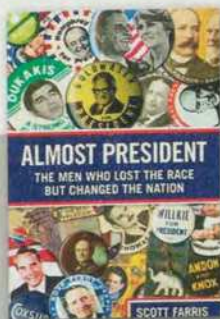
FOTO: MCT VIA GETTY IMAGES

vallokalerna stänger eller då rösterna är färdigräknade. Det tar slut då den ene kandidaten erkänner sig besegrad och ber sina supportrar att visa respekt för vinnaren.

När Farris ska visa på enskilda presidentkandidaters avtryck i historien haltar det dock. I vissa fall är argumentationen glasklar och tankeväckande. De som känner till Al Smith, som förlorade presidentvalet 1928 mot Herbert Hoover, gör det antagligen bara som den förste katolske kandidaten för något av de två stora partierna. Smith är personen som gör att John F Kennedy är "den andre katolske kandidaten", men i övrigt är hans påverkan på den politiska utvecklingen rela-

tivt okänd, i alla fall utanför USA. Farris visar dock hur de anti-katolska stämningarna som präglade 1920-talets USA, och som kulminerade i ett massivt motstånd mot Smith i valet 1928, ledde till ett katolskt uppvaknande när det gällde behovet av opinionsbildning och deltagande i samhälls- och kulturliv. Al Smiths förlust banade väg för valet av Kennedy 32 år senare.

I andra fall försöker Farris koka soppa på en spik. De flesta presidentkandidater, även de förlorande, inspirerar människor att engagera sig politiskt och påverkar nya generationer av politiker, men alla två-

ALMOST PRESIDENT
THE MEN WHO LOST THE
RACE BUT CHANGED
THE NATION
SCOTT FARRIS
Lyons Press 2011

te ut en väg för sitt parti. Att Barry Goldwaters konservativa kampanj 1964 ritade om den politiska kartan, och gjorde att invånarna i sydstaterna bytte partitillhörighet *en masse*, finns det inte mycket att invända mot, men att Adlai Stevenson mer eller mindre på egen hand skulle ha format demokraterna till "partiet för de intellektuella" har Farris svårare att övertyga läsaren om.

Stringent argumentation blandas med ett staplande av anekdoter, vilket gör *Almost President* till en minst sagt ojämn historia. I flera fall kan dessutom slutsatser dras att det är i andra politiska roller än som presidentkandidater – som guvernörer, senatorer eller bara inofficiella ledare för sina partier – som vissa av profilerna i Farris bok betytt allra mest, och i många fall redan innan de blev presidentkandidater. Som en påminnelse om att USA:s politiska historia är så mycket mer än bara dess presidenter fyller dock *Almost President* helt klart sin funktion. Henry Clays förmåga att mejsla fram kompromisser i kongressen, Stephen Douglas kamp för att hålla ihop en stark opposition under inledningen av inbördeskriget utan att kompromissa med lojaliteten till unionen, Thomas Deweys pragmatiska inställning till statens roll; Scott Farris berör storheten hos många, och försöker visa hur arvet förvaltas idag, men han vandrar tyvärr alltför ofta snabbt vidare. *Almost President* lockar dock till vidare läsning.

Om Mitt Romney förtjänar ett kapitel i en senare upplaga av *Almost President* ska vi låta vara osagt, men chansen finns. I Romneys politiska karriär finns inget som direkt sticker ut vid en första anblick. Han är inte den förste före detta affärsmannen eller ex-guvernören som försökt bli president. Dynastier – Mitt Romneys far var en framträdande republikansk guvenör under 1960-talet – är heller inget ovanligt i USA.

Kanske är det dock Romneys religiösa övertygelse som kan komma att visa sig vara det som ger honom en plats i historien. Mormonkyrkan må vara snabbt växande, men dess anhängare betraktas fortfarande med skepsis och misstänksamhet i många läger, särskilt hos vissa evangelikala grupper. Utan tvekan har dock intresset för och kunskapen om mormonkyrkan ökat hos allmänheten sedan primärvalen inleddes och Romney etablerade sig som favorit att ta hem republikanernas nominering. När till och med svenska dagstidningar åker till Salt Lake City i mormontäta Utah för att berätta om kyrkan är det tydligt att en kandidats kampanj, även om han förutspås lida nederlag, kan rikta strålkastarljuset mot frågor och företeelser som kan få avgörande betydelse i senare val.

Anders Rönmark

Furstarnas och

KULTURHISTORIA

Jag minns ännu när jag som tågloffande turist och student såg honom i Castelvecchio i Verona, sittande på sin häst med ett spjuveraktigt leende som borde vara betydligt mer ryktbart i vår konsthistoria än det är. Ingen som sett ryttarstatyn torde kunna glömma den, ej heller den man som avbildats – Cangrande I della Scala (1291–1329), sin tids ledande ghibellin och litterärt odödliggjord genom den generositet han visade Dante Alighieri, vid denna tid en politisk flykting från Florens som fann en fristad vid hovet i Verona. En annan svensk som såg ryttarstatyn och imponerades lika mycket som undertecknad, Frans G Bengtsson, skriver i en av sina numera sällan citerade dikter om den ”kallt skrattande tyrann” som knappast, enligt den skånske diktaren, lär ha lagt den prominente skalden på minnet när han sedermera summerade sitt krigiska leverne.

Det är män som Cangrande som har format vår uppfattning om den italienska medeltiden. Det är dylika *signori* och *condottieri* som träder inför våra blickar, ofta i egen avmålning eller skulpterad person, i de kyrkor och palats i Florens, Milano, Pavia, Bergamo, Brescia, Verona, Rimini, Urbino, Mantua och Cremona som ännu vittnar om den lika praktälskande som blodiga italienska hög- och senmedeltiden. Även nutidsmänniskor som aldrig har hört talas om potentaterna ifråga tror sig veta hur deras värld gestaltade sig – deras kläder,

frisyrer, relationer och dueller. Det var i familjen della Scalas Verona som de släktfejder utspelade sig som utgör bakgrund till William Shakespeares *Romeo och Julia*, och den våldsamhet som kännetecknar dramat präglade även epoken. På 1300-talet var Italiens norra och mellersta delar politiskt splittrade mellan lokala krigsherrar, republikanska stadskommuner, påvliga ämbetsmän och tysk-romerska kejsare. Vid en första anblick förefaller tiden ha varit mer än lovligt livsfarlig, men vid närmare granskning framträder en av världshistoriens mest kreativa ekonomiska, politiska, litterära och konstnärliga faser över huvudtaget. Här verkade Giotto, Duccio, Martini, Boccaccio, Dante och Petrarca. Här utvecklades den moderna kapitalismen. Här återupptäcktes det antika formspråket och i förlängningen såg renässansarkitekturen dagens ljus.

Litteraturforskaren och kulturhistorikern Tore Wretö har, som så många andra, inte kunnat undgå att fascineras av eran och dess färgstarka gestalter. Resultatet är *Kampen om det medeltida Italien*. Kej-

sare och påvar 313–1313. Titeln är dessvärre missvisande, eftersom den ger vid handen att boken är en skildring av ett millenniums historia om Italiens politiska ledning. Så är inte fallet. Wretö själv benämner sitt arbete ”essä” och gör redan i ett tidigt skede klart att utgångspunkten är Dante Alighieris *Divina Commedia* (”Den gudomliga komedin”), inte en ambition att täcka in hela epokens händelseutveckling.

Detta förtjänar att påpekas med eftertryck. Den som läser boken bör i första hand efterfråga en lättbegriplig introduktion till Dantes och Cangrandes små urbaniserade världar. Om man inhandlar *Kampen om det medeltida Italien* för att erhålla en standardhistorik över hela landet från 300-talet till 1300-talet kommer man att bli besviken. Boken har åtskilliga brister, och de tenderar att bli större ju längre tillbaka i historien Wretö söker sig.

ett typiskt exempel på författarens bristande inläsning i forskningsläget är den rapsodiska skildringen av langobardernas historia. Detta folk, som invade-

KAMPEN OM DET MEDELTIDA ITALIEN
KEJSARE OCH
PÅVAR 313–1313
TORE WRETÖ
Atlantis 2012

FOTO:ISTOCKPHOTO

påvarnas Italien

rade Italien 568, har haft en svårigen över-skattad betydelse för landets utveckling. Fram till 774 utövade langobarderna ett dominerande inflytande över hela halvön, och ända till 1000-talet förfogade de över självständiga furstendömen i Syditalien. De senaste decenniernas forskning har kraftigt uppvärderat folkets betydelse. Tack vare langobardkungarnas administrativa, juridiska och militära politik formades under 600-talet och första hälften av 700-talet en allt starkare post-romersk centralmakt med städerna som, sedda ur ett västeuropeiskt perspektiv, unika infrastrukturella baser.

Tack vare den langobardiska stadspolitiken kom Nord- och Mellanitaliens urbaniserade samhällen att överleva betydligt bättre än de romerska städerna i övriga europeiska länder, vilket lade grunden till en blomstrande stadsbaserad kultur i högmedeltidens Italien. På samma sätt kom den langobardiska lagstiftningen, i synnerhet den kontinuerliga reformverksamheten under kungarna Liutprand, Ratchis och Aistulf, att direkt förebåda högmedeltidens banbrytande juridiska verksamhet i städer som Pavia och Bologna, med epokgörande arbeten om langobardisk, romersk och kanonisk rätt. Men av detta syns inte ett spår i Wretös bok. Langobarderna reduceras till andrahandsfigurer, sorgliga historiska statister vars funktion närmast förefaller ha varit av destruktiv art. Wretö talar om deras era som "feodal och politiskt fragmentariserande", en uppfattning som rimmar väl med hur man tolkade situationen på

1800-talet, men som ligger ljusår från nutida forskning. Medan historikerna idag tolkar utvecklingen såsom kännetecknad av centralisering talar Wretö fortfarande om splittring.

Langobardexemplet kan mångfaldigas, i synnerhet med avseende på folkvandringstiden och tidig medeltid. Wretö nyttjar ålderstigen referenslitteratur, använder gamla namnformer och hoppar helt över de aspekter som han finner ointressanta, även om dessa är tidsmässigt och geografiskt omfattande. Man söker förgäves efter en historisk översikt av utvecklingen i de självständiga furstendömena och hertigdömena i syditalienska städer som Neapel, Amalfi, Gaeta, Salerno, Capua och Benevento, liksom för det tidigmedeltida Sicilien och Sardinien. Och var är Venedig? Köpmännens och hantverkarnas värld är inte alls lika intressant för Wretö som furstarnas och påvarnas.

Kampen om det medeltida Italien hade utan tvekan vunnit på att Tore Wretö vågat kapa all text om antiken och tidig medeltid till förmån för en betydligt mer djuplodande skildring av den epok och det område som intresserar honom mest: det tidiga 1300-talets kejserliga Norditalien och Toscana – Dante Alighieris, Filip den skönes, Bonifatius VIII:s och Henrik VII:s tid, den era vars politiska händelser bildar fond till *Den gudomliga komedin*. Det hade varit en välgärning om detta verk tillätits influera texten ännu mer än det redan gör.

Av vad som framgått ovan menar jag att

det finns en stor skillnad mellan "essäns" olika delar. Första tredjedelen är direkt dålig. Andra tredjedelen är uppfylld av redogörelser för politiska och militära manövreringar, med en myckenhet av namn på personer och platser. Men efter sidan 269 händer det något. Dante och Florens hamnar i centrum, och läsaren får följa med på vandringen genom helvetet, skärselden och paradiset. Dantes konversationer med personer som Guido da Montefeltro och Hugo Capet placeras i en samtidshistorisk förklaringsram, och hela det poetiska mästerverket länkas till det tidiga 1300-talets storpolitiska kontext. Wretö uppehåller sig särskilt vid den tysk-romerske kejsaren Henrik VII:s betydelse för Dante i allmänhet och för *Den gudomliga komedin*s utformning i synnerhet. Poeten var en stor beundrare av kejsaren och låter denne (*alto Arri-go*) få en särskild plats i paradiset som tack för att han for till Italien i syfte att rädda ett land som ännu inte var redo för dylik frälsning. I ett annat avsnitt låter Dante aposteln Petrus beklaga sig över sina föga ärorika efterträdare på påvestolen i Rom.

I sina bästa partier visar *Kampen om det medeltida Italien* hur kulturhistoria ser ut när dess genrer fungerar effektivt. Tore Wretö visar hur kultur och politik hänger ihop, hur forna tiders militära och religiösa sammanhang kan göras begripliga och fascinerande genom tolkning av poetiska texter. Det är bara att beklaga att dessa analyser i allt väsentligt begränsar sig till bokens sista tredjedel.

Dick Harrison

USA och Kina på kollisionskurs

GEOPOLITIK

USA:s relation till Kina har pendlat mellan bottenlös pessimism och himlastormande optimism under de år som gått sedan diplomatiska relationer upptogs 1979. Svängningarna har berott på uppblossande kriser som i sin tur har föranlett kursändring i den amerikansk-kinesiska relationen. Tre stora brytpunkter kan urskiljas. Koreakriget 1950 innebar direktkonfrontation mellan Maos röda armé och general MacArthur och högspänning mellan länderna ända fram till 1969. Gränsstriderna mellan Sovjetunionen och Kina det året möjliggjorde för president Nixon och hans säkerhetspolitiska rådgivare Henry Kissinger deras närmande till Peking. 1989 inträffade den brutala massakern på Himmelska fridens torg och plötsligt verkade 1980-talets amerikanska förhoppningar om ett öppnare, demokratiskt Kina stäckta. Sedan dess har USA:s vapenförsäljning till Taiwan, ömsesidigt spionage, synen på Tibet, Falungongrörelsen och dissidenter skapat irritation men inte djup kris. Perioden mellan 1989 och idag har därför präglats av både konkurrens och samarbete. Från en amerikansk horisont har den använda strategin kallats "congame". President Obama lutade till en början mer mot engagemangspolitik. Men efter klimattoppmötet i Köpenhamn 2009, Googles uttåg från Fastlands-Kina efter e-postspionage 2010 och ett misslyckat statsbesök i Peking blev Obama mer reserverad. Dessa återkommande justeringar är ett kännetecken för relationen sedan 1989.

Om de komplexa och för världen kolossalt viktiga förbindelserna mellan USA och Kina har Princetonprofessorn Aaron Friedberg skrivit *A Contest for Supremacy. China, America, and the Struggle for Mastery in Asia* där han vill göra upp med den rosenskimrande bild som han menar att amerikanska akademiker, affärsmän, tjänstemän och politiker har omhuldat under de senaste 20 åren. Även om det blir mer polemiskt förenklande än korrekt när Friedberg säger att "sanningen är för viktig för att lämnas åt Kinakännarna", finns det en poäng. Han har velat röra om i policygrytan. Och för att få en bredare läsekrets serveras en lättillgänglig sakprosa långt ifrån de vetenskapliga tidskrifternas. Men till skillnad från böcker författade av journalister och tidigare beslutsfattare, som Henry Kissingers *On China*,

Chen Guangcheng.

talat Friedberg från ett betydligt större djup. Han behöver inte slå sig för bröstet för att det ska bli intressant. På sin kammar i New Jersey har Friedberg med stigande irritation bevittnat hur amerikanska eliter sedan Bushs dagar har velat engagera Kina och tonat ned kritiken mot det politiska systemet och Kinas militära modernisering. Detta förändrades endast tillfälligt när George W Bush i början av sin presidentperiod markerade att Kina skulle anses som en "strategisk medtävlar". I Peking började ledarna förbereda sig på kyligare vindar. Men så genomförde al-Qaida den 11 september 2001 terroristattackerna mot World Trade Center och Pentagon. Fokus i Washington flyttade från Kinas uppgång till kriget mot terrorismen. För Peking innebar det arbetsro och vad kinesiska analytiker kom att beteckna som ett "decennium av strategiska möjligheter" att växa ostört.

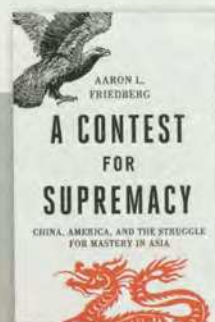
I kölvattnet efter den globala finanskrisen 2008 har Kinas styrka relativt USA ökat. Det har föranlett mer självsäkra uttalanden från Peking om USA:s misskötta ekonomi. En av Friedbergs huvudpoänger är just att den globala ekonomiska krisen 2008 gjorde att Kina kröp ur sin tidigare

defensiva kokong och mer aktivt "hävdar sig" internationellt. Under 2012 har Kina blivit mer fokuserat på den amerikanska utrikespolitiska agendan. Delvis möjliggörs detta genom den amerikanska militärens tillbakadragande från Afghanistan och Irak, delvis har det sin upprinnelse i att den samlade amerikanska underrättelseexpertisen 2009 slog fast att Kina är det enda land som utgör en verkligt strategisk utmaning för USA framöver. Men att Kina hamnar överst på agendan handlar förstås om mycket mer än trupperträtt och nya hotbilder. USA:s stora handelsunderskott, klimatfrågan, regionala krishärdar som Nordkorea och Iran och öppna och säkra globala informationsnätverk är frågor som inte kan hanteras utan Kinas medverkan.

Framför allt är det två faktorer som gör att USA och Kina befinner sig på kollisionskurs. För det första minskar klyftan i nationell styrka. För det andra är skillnaderna mellan de politiska system avsevärda. Friedberg noterar att det ömsesidiga beroendet mellan länderna idag visserligen minskar risken för krig, men om Kina skulle sälja sitt stora dollarinnehav påverkas USA:s ekonomi enormt, samtidigt som Kina är känsligt för dollarns värdeminskning och därför också skulle förlora på det. Men på lång sikt menar Friedberg att det endast är en politisk liberalisering av Kina som på ett avgörande vis ökar förutsättningarna för en stabil och varaktig fred mellan länderna. Samtidigt varnar han för, att inte heller en demokratisering gör att Kants liberala "eviga fred" kommer som en smiley med e-posten. Inte bara de materiella villkoren styr utvecklingen. Uppfattningar, personligheter och risken för de stora kriserna som präglat relationen inverkar också. Fortsätter maktförskjutningen från USA till Kina tilltar spänningen. Och just detta är USA oförberett på.

Häri skiljer sig Friedberg från de flesta andra amerikanska bedömare inom den akademiska världen. Vissa menar att relationen nu är tillräckligt "mogen" att be-

**A CONTEST FOR SUPREMACY
CHINA, AMERICA, AND THE
STRUGGLE FOR
MASTERY IN ASIA**
AARON L. FRIEDBERG
W W Norton & Company 2011

mästra smärre kriser som när den blinde dissidenten Chen Guangcheng släpptes in på USA:s ambassad i maj 2012. Andra säger att relationen är "stadig med inte stabil".

Vad betyder då Kinas långsiktiga intentioner för stabiliteten i relationen? Bokens mest intressanta kapitel grundar sig på närläsning av, förvisso översatta, kinesiska vetenskapliga tidskrifter om utrikespolitik som sträcker sig fram till 2009. Men det är också här Friedbergs begränsningar uppenbarar sig. Han hade behövt en Kinakännare. Han pekar korrekt på att större tillgänglighet på kinesiskt material gör att forskarna måste hantera en mix av "kakofoni och tystnad". Tidigare rådde som bekant bara tystnad. Vitböcker produceras och nya tankesmedjor uppstår ständigt. Men finns det någon substans? Avspeglar det som produceras några tydliga visioner om framtiden? Friedberg destillerar fram två saker. Dels finns en besatthet med att mäta och jämföra Kinas nationella styrka med andra stormakter. Dels saknas konkreta diskussioner om Kinas strategiska mål. Förtegenheten kan bero på antingen avsiktligt hemlighetsmakeri eller en förkärlek för att bara tala i generella termer.

En annan tolkning är att ljudlösheten reflekterar en kombination av ett pragmatiskt och samtidigt osäkert ledarskap som saknar en vision om vad Kina borde göra och vad man ska stå för internationellt. Frånvaron av långsiktiga strategiska mål i dagens kinesiska ledarskap beror också på att reformprogrammets arkitekt Deng Xiaoping endast gav dem en vag ledstjärna. Den lyder *taoguang yanghui*, vilket kan översättas som "dölj styrka, när oansenlighet". Devisen går ut på att inte söka konfrontation med andra stater, växa i ekonomisk styrka och att endast bitvis ta plats på den internationella scenen.

Av dem som Friedberg citerar är det bara Yan Xuetong, professor vid Tsinghua-universitetet som tycker att Kina borde ta mer plats. Yan ser det som ofrånkomligt och självklart att USA en dag accepterar Kinas naturliga roll som regional stormakt i Östasien och västra Stilla havet. Yan är den enda hök som Friedberg kan identifiera, och jämfört med amerikanska hökar är han blid. Författaren misstänker dimridåer och anar betydligt hårdare tongångar bakom dem. Slutsatsen blir att USA måste stå tydligare upp för sina demokratiska värderingar, och tydligare tala om kränkningar av mänskliga rättigheter och

den snabba uppbyggnaden av Kinas militär. Annars kommer Peking att bli djärvare och USA:s allianspartner i regionen kanske börja anpassa sig till Kinas intressen. USA måste därför närma sig Asiens demokratiska stater för att stärka det liberala norm- och bälverket i denna världens viktigaste region.

Enligt Friedberg är Kina varken vän eller fiende. Men författaren levererar inte så mycket av en uppgörelse med "pandakramarna" som bokens inledning ger sken av. Så oerhört kritisk till de senaste årens *congame*nt är han inte. Vad Friedberg manar till är ökad vaksamhet eftersom den geopolitiska förskjutningen är till USA:s nackdel, avsaknaden av politiska reformer i Kina, och de bestående ideologiska skillnaderna mellan de två politiska systemen. Han förordar heller ingen snabb kursändring i amerikansk politik, eftersom fortsatt handelsutbyte ligger i USA:s intresse. Däremot vill han varna för övertro på att ökat välstånd i Kina entydigt kommer att leda till ett demokratiskt och fredligt sinnat Kina. Med denna bok har han gett de amerikanska Kinaskeptikerna ett akademiskt ansikte och tydliga argument för sin sak.

Johan Lagerkvist

Turkiets segrande historieskrivare

TURKIET

Gång efter annan i diskussioner om Turkiets moderna historia av en-partistat, påtvingad modernism, religionsförföljelser och militärkupper möter jag historiemyten om republiken kontra imperiet. Då heter det att nog var den turkiska republiken inte något mönstersamhälle vad gäller öppenhet, demokrati och tolerans, men man ska ändå ha i betänkande att den upplysta elit av revolutionärer som grundade den nya staten, lyfte folket ur medeltidsmörker, religiösa fördomar, kvinnoförtryck och ett teokratiskt envælde.

Segrarna skrev historien, och i den historieskrivningen betonades den moderna statsbildningens brott med det efterblivna imperiet – de avgörande skillnaderna mellan det orientaliska sultanatet och den västerländska republiken.

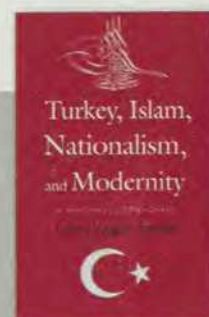
Men att strävandena att modernisera det osmanska väldet genom ekonomiska, sociala, juridiska och militära reformer påbörjades mer än hundra år före den turkis-

ka republikens grundande 1923, vet var och en som någorlunda ansträngt sig att ta sig an det osmanska imperiets sena historia. Och de strävandena kom att initieras både av en konservativ ämbetsmannakår, vilken insåg att imperiet måste moderniseras om det skulle gå att behålla intakt (och som misslyckades med detta projekt) och av upplysta despoter i form av reformvänliga sultaner som Mahmud II (1785–1839) och Abdülhamid II (1842–1918). Men strävandena var också en avspeglning av grundläggande samhällsliga förändringar och social modernisering.

Även om det vidsträckta imperiet uppvisade livsmönster av vitt skil-

da slag, och traditionella sociala förhållanden och familjemönster dominerade på landsbygden, kunde man också notera att muslimska familjer i Istanbul, med cirka fem procent av imperiets hela befolkning, redan före sekelskiftet 1900, hade i genomsnitt färre än fem familjemedlemmar. Redan 1885 konstaterades att färre än tre procent av de muslimska männen i den imperiala huvudstaden levde i månggifte. Och endast sexton procent av de muslimska familjerna i Istanbul kunde 1907 betecknas som "utvidgade familjer", med minst tre generationer av familjemedlemmar och då oftast mannens ätt. »

**TURKEY, ISLAM,
NATIONALISM, AND
MODERNITY**
A HISTORY 1789–2007
CARTER VAUGHN FINDLEY
Yale University Press 2010

Två starka rörelser har kommit att sätta sin prägel på den moderniseringsperiod som inleddes med Selim III:s trontrillträde, det symbolfyllda året 1789, och som sträcker sig in till våra dagar, till i dagens Turkiet: De sekulära och radikala nationalisternas moderniseringsprojekt å ena sidan, och de ofta, men inte alltid, till religionen anknutna konservativas moderniseringsprojekt å den andra.

Båda rörelserna har tvingats att förhålla sig till och att finna metoder att tackla moderniteten och finna vägar till framsteg, ställda inför först den osmanska och sedan den turkiska öppningen till omvärlden både socialt och ekonomiskt, och naturligt nog också vad gäller relationerna till västvärlden, främst Europa.

De senaste tio åren har vi i Turkiet sett det traditionalistiska moderniseringsprojektet ta överhanden, med det styrande Rättvis- och utvecklingspartiet (AKP) som både ökat det religiösa spelrummet i det turkiska samhället och samtidigt genomfört omfattande reformer som gjort Turkiet till ett öppnare samhälle, stärkt kvinnornas civilrättsliga ställning och sökt föra landet närmare EU. De sekulära nationalisternas moderniseringsprojekt har trängts tillbaka politiskt och de har också avhånts de icke-demokratiska medel med vilka de kunde påverka samhällsutvecklingen (läs "militärkupper").

Kampen om hegemonin men stundtals också samarbetet mellan dessa två rörelser har ägt rum under mer än två århundraden mot en fond av ett gradvis sönderfallande imperium (1878–1922), av konstitutionalism (1876–1878) följt av envælde (1878–1908), ny konstitutionalism (1908–1913) följt av militärkupp och enpartidiktatur (1913–1918), etniska rensningar och folkmord (1912–1915), ett förlorat världskrig med efterföljande ockupation (1914–1922), ett med alla mått mått kostsamt nationellt frigörelsekrig (1919–1923), upprättandet och upprätthållandet av en enpartistat (1924–1950), övergång till flerpartisystem och demokrati (1950), militärkupper (1960, 1971, 1980, 1997), ryckiga ekonomiska processer från stagnation (1961–1980) och uppräckning (1983–1989) till åter stagnation (1990–2001) med påföljande uppräckning (2002–2011) och komplexa och problemfyllda relationer till såväl grannstater som till USA och Europa.

Carter Vaughn Findleys, *Turkey, Islam, Nationalism, and Modernity. A History 1789–2007* handlar om dessa två rörelser – de konservativa och ofta muslimska och de radikalt nationalistiskt sekulära – moderniseringsidéer och med den tumultartade historiska utvecklingen som skä-

deplats för kampen mellan dem. Det här är inte historia ("one damned thing after another") rakt upp och ner, utan en systematisk genomgång av det osmanska och turkiska samhällets olika metoder att hantera mötet med modernisering, med tekniska och sociala framsteg, individualisering, frigörelse, och nya kollektiva identiteter som etnisk tillhörighet, religiös differentiering och nationalism. Findleys beskrivningar är också uppdaterade med nyare forskning främst kring det osmanska imperiets senare historia och sociala förhållanden, som till exempel uppgiften om muslimska familjeförhållanden i Istanbul.

Med de stora penseldragen får han också fram att bilden inte är den i efterhand tillrättalagda om ett imperium i medeltida efterblivenhet och republikens därpå följande modernitet, utan en komplex bild av kampen om moderniseringen, om paradoxer och om imperiala mönster som går igen i republiken.

Å ena sidan tio olika partier i parlamentet i Istanbul efter valet december 1908 under en konstitutionell monarki med manlig, graderad rösträtt, och å den andra, kvinnlig rösträtt efter 1935, men med blott ett parti att rösta på under republiken fram till 1950. Kvinnlig frigörelse som ett återkommande tema under republiken, med världens första kvinnliga stridspilot, Sabiha Gökçen, å ena sidan, vars stridsuppdrag, å den andra, var att flygbomba landets egna medborgare, omnämnda som "banditer", vid det kurdiska upproret i Dersim 1937 för vilket hon fick medalj.

En svaghet hos Findley är att han genomgående använder för sin ansats nödvändiga abstraktioner som nationalism eller modernitet så till den grad att det analytiska syftet fördunklar det mänskliga anslaget. Sålunda sammanfattar han händelser som republikens undertryckande av landets kurdiska minoritet eller den ungturkiska juntans fördrivning av, och folkmord på, imperiets armeniska minoritet, med ordvändningar som att "de konstruktiva och destruktiva potentialerna i nationalismen hade krockat" och "de destruktiva krafterna hade fått övertaget". Sådant skymmer skillnaden mellan det våld som nationalisterna från olika grupper utövade mot varandra och mot sina motståndares respektive befolkningar å ena sidan och sakförhållandet att statsmakten mördar sina egna medborgare å den andra.

Svagheter som dessa till trots är Findleys bok riktigt givande läsning, eftersom han så uppenbart både behärskar detaljerna och ser de stora förändringarna och brytningarna.

Thomas Gür

HISTORIA

En studie av det mänskliga tillståndet

De som är oskyldiga idag kan bli skyldiga i morgon." Historieprofessorn Klas-Göran Karlsson har valt detta citat som titel på sin senaste bok, med underrubriken: *Det armeniska folkmordet och dess efterbörd*. Citatet är från Talaat Pascha, osmansk inrikesminister under första världskriget och en av de huvudansvariga för folkmordet på armenierna. Det var så han svarade Henry Morgenthau – USA:s dåvarande ambassadör i Konstantinopel – då denne frågade varför inte ens oskyldiga barn kunde slippa undan. Ministerns åsikt var att alla armenier måste dödas, samma principiella inställning till total förintelse som vägledde Hitler i "judefrågan". I inget av fallen lyckades dock förövarna till fullo i sitt uppsåt, vilket på sitt bisarra sätt bidrog till den detaljkunskap som överlevare bidragit med. Även utländska betraktare, bland annat diplomater och missionärer från Norden, har dokumenterat vad de var med om.

Framgången i de två stora europeiska förintelseprojekten har sedermera beräknats så att det tog armenierna 85 år att åter nå 1915 års totalsiffra på sju miljoner armenier i världen, medan det tog 60 år för judarna att nå 1939 års totalsiffra 15 miljoner. Från officiell turkisk sida bekräftades den 13 maj 1919 i samband med militärrättegångarnas mot folkmordets ledande personer "att 800 000 armenier mördats i brutala övergrepp iscensatta av representanter för Osmanska rikets regerande parti Kommittén för enhet och framsteg" (enligt andra beräkningar låg antalet närmare 1,5 miljoner). Men drygt ett år senare var man "inte längre lika explicit om det armeniska lidandet och Kommitténs skuld", skriver Karlsson och gör därefter det viktiga påpekandet: "Med Sèvresfördragets krav på en armenisk stat som skulle omfatta sex provinser i östra Anatolien hade en sådan lösning hotat den nya turkiska republik som var på väg att etableras under Kemal Atatürks ledning." En stor del av Anatolien omtalades sedan urminnes tid som just Armenien.

Historieskrivningar är ofta intressanta eftersom läsaren förflyttas tillbaka i tiden. Mest givande är de som också pre-

DE SOM ÄR OSKYLDIGA IDAG KAN BLI SKYLDIGA IMORGON

KLAS-GÖRAN KARLSSON
Atlantis 2012

senterar trovär-
diga förklaring-
ar på historiska
skeenden. Läsa-
ren tycker sig då
i bästa fall inse

händelsernas "historiska nödvändighet". De skedde därför att vissa omständigheter gav upphov till dem. Även lyckosamma händelser kan som bekant förklaras som följd av omständigheternas spel. Allt genereras av något annat, inget uppstår ur tomta intet.

Tredje rikets folk mord på dess judiska befolkning och på andra minoriteter, däribland romer, har fått sina vetenskapliga förklaringar. Händelseförloppen var produkter av givna omständigheter. Efter krigsslutet 1945 valde Tyskland att öppet beskriva sin mörka historia och analysera dess förlopp och uttryck. Landet har härigenom kunnat lämna historien bakom sig – som "enbart historia", även om processen har tagit tid. I motsats härtill är det officiella turkiska förnekandet fortfarande ett oläkt sår – nu sedan snart 100 år. Många i omvärlden tycker idag att turkarna borde ha gjort som Tyskland gjorde efter sitt krigsslut. Istället valde den turkiska stat som bildades efter världskrigets slut att framställa de blodiga händelserna som ett händelseförlopp, där båda sidor var lika tragiskt aktiva och sorgligt drabbade. Alltsedan de första åren efter världskrigets slut har Turkiet lagt ned stora resurser på att förneka att ett folk mord alls ägt rum.

Till det armeniska folk mordets "efterbörd" hör dessutom vad som inte allmänt uppmärksammas lika mycket som själva mordandet, nämligen "rätten till sitt land". Våldsoffren skildes samtidigt "från det territorium som de bebott sedan urminnes tid", det vill säga större delen av dagens Anatolien. Numera tillhör regionen Turkiet, men då utgjorde den Armeniens västra del, som inte ska förväxlas med den i öster belägna före detta Sovjetrepubliken Armenien.

"Att måla in sig i ett hörn" är ett välbekant uttryck. Det avser handlingar vilkas stegvist ökade negativa konsekvenser vederbörande inte förmår förutse. Hur

Deporterade armeniska barn, 1915.

FOTO: HULTON ARCHIVE/GETTY IMAGES

ska vi förstå "turkarnas" växande hat mot armenier och greker? En av förklaringarna till Turkiets återkommande förnekande av folk mordet på armenierna är samma oförmåga till långsiktighet som brukar gälla i all politik. Ändå finns det åtskilligt av bakomliggande logiska kalkyler i Turkiets envist avvisande hållning. Även om inga nu levande turkar kan ställas till svars för mordandet av mer än en miljon armenier skulle ett officiellt erkännande betinga ett smärtsamt pris för den turkiska staten. I Tysklands fall innebar det en betydande ekonomisk kompensation för konfiskerad judisk egendom. För Turkiet skulle ett erkännande dessutom aktualisera frågan om de stora delar av det osmanska imperiet som under århundraden räknats som armeniskt territorium. Å andra sidan skulle ett erkännande av historien befria det moderna Turkiet från förnekandets börda – och förmodligen kunna växlas in mot ett medlemskap i EU (hur lockande ett sådant medlemskap numera anses vara).

Det var 1987 som omvärlden tog ett officiellt ställningstagande. "Då beslöt Europaparlamentet i Strasbourg med röst-siffrorna 86–60 och 42 nedlagda genom en resolution om en politisk lösning på den armeniska frågan att erkänna det armeniska folk mordet som en historisk realitet", skriver Karlsson. Grundvalen för bedömningen var FN:s folk mordskonvention. Som utgångspunkter angavs att det armeniska folket under lång tid genom Turkiets förnekande berövats "rätten till sin egen historia", att folk mordet ännu inte blivit föremål för politiskt fördöman-

de och kompensation, och med det viktiga tillägget att "ett erkännande av det armeniska folk mordet av Turkiet därför måste betraktas som en djupt human handling gentemot armenierna, vilket enbart kan hedra den turkiska regeringen".

Vad EU i realiteten erbjöd Turkiet var ett hedersamt sätt att befria sig från sina förfäders förkastliga handlingar. Ändå har landets regeringar genom fortsatt förnekande valt att ytterligare måla in sig i ett hörn. Varför? Karlssons analyser är lärerika, inte minst därför att han utgår från att alla händelser är nödvändiga följder av givna förutsättningar. Förmågan att tänka långsiktigt klokt är sällsynt – i både politiska och privata sammanhang. Beslutssituationens snävt tidsbundna omständigheter äger ofta företräde. Ingen historisk analys kan vara mer värdefull än den som gör det till synes obegripliga begripligt, utan att detta för den sakens skull anses försvarligt.

Karlssons bok är således också en studie av det mänskliga tillståndet. Den visar vad så kallade vanliga människor kan förmå att göra mot sina medmänniskor och grannar: att halshugga dem, bränna dem till döds, dränka dem i floder, driva ut dem i öknen, och så vidare. Listan är lika lång som den är hemsk. Ändå var de enskilda människor som körde sina svärd genom havande armeniska kvinnors magar sannolikt inte psykiskt sjuka. Karlsson visar sammanhanget utan att ursäkt handlingarna. *De som är oskyldiga idag kan bli skyldiga imorgon* är ett lysande exempel på när historievetenskapen förmår att fördjupa kunskapen om både historien och nutiden.

Åke Daun

Transatlantiska eleganter

DANSHISTORIA

Problemet med väl underbyggda fackböcker är att de tar död på en och annan god historia. Den som inte vet något annat om Fred Astaires enastående karriär vet åtminstone hur omdömet löd när han provfilmade: "Can't act. Slightly bald. Also dances." Tyvärr finns inget belägg för just den lakoniska formuleringen, även om hans främste påhujare bland studiodirektörerna, David O Selznick, noterade att den blivande filmstjärnan hade "enorma öron och vek haka".

Fördelen med väl underbyggda fackböcker är att de i vandringsägnernas ställe ofta placerar en minst lika minnesvärd verklighet. Teaterhistorikern Kathleen Rileys berättelse om syskonen Astaire, *The Astaires. Fred & Adele*, är rak och torr, på gränsen till fantasilös, men hon kan sitt ämne och i det här fallet räcker det för att hålla läsaren fången.

Men vi måste börja med Adele.

"Fred och Ginger" är ett lika självklart par som Hasseåttage eller ärtor och fläsk.

” Att födas på den intetsägande amerikanska slätten är inte det ideala avstampet för ett liv i frack och steppskor, även om Fred Astaires egentliga namn, Frederick Austerlitz II, är gott nog för en kurfurste i en operett.

Men Astaire själv såg till en början inget självklart med den kombinationen. I ett brev till sin agent Leland Hayward skrev han i versaler och med understrykningar: "VAD ÄR DET FÖR PRAT OM ATT JAG SKA PARAS IHOP MED GINGER ROGERS? JAG TÄNKER INTE FINNA MIG I DET, LELAND - JAG SÖKTE MIG INTE TILL FILMEN FÖR ATT BLI IHOPPARAD MED HENNE, ELLER NÅGON ANNAN, OCH OM DET ÄR ER PLAN FÖR MIG, TÄNKER JAG INTE TÅLA DET."

Tio drömligt svävande filmer senare ter sig Astaires ilska motvilja obegriplig, särskilt med tanke på att han var omvitnat älskvärd. Men förklaringen har inte att göra med Ginger Rogers, som Astaire inte hade något särskilt emot, utan med Adele, Freds syster.

Fred Astaires längsta professionella partnerskap var nämligen med Adele

han var fem år gammal hade han dansat med Adele. Vad mera är: det var hon som var huvudnumret.

Freds talang som dansare var tidigt uppenbar, men hans syster hade den svårdefinierade karisma som skiljer stjärnor från goda hantverkare. Med en kombination av humor, sex och okynne charmade hon teaterpubliken på båda sidor om At-

lanten. Freds roll var ordningsmannens, både på och bakom scenen. Han kunde visserligen bryta ut i fotarbeten som ingen tidigare sett maken till, men själva förutsättningarna begränsade hans utveckling. Som barndansare på vaudevillescenen hade syskonen Astaire haft ett någorlunda framgångsrikt nummer i rollerna som ett bröllopspar i miniatyr, med en gigantisk brölloppståta som rekvisita, men efter puberteten fanns det anständighetsgränser för hur uppvaktande Fred kunde vara i dans med sin tre år äldre syster. Fred spelade hjälpkåttor till den skälska Adele. Hans danskarriär hade inletts därför att Ann, barnens pådrivande mor, insåg att Adele behövde en partner.

Syskonens professionella partnerskap tycks ändå ha löpt anmärkningsvärt konfliktfritt. De trivdes tillsammans och kompletterade varandra, i symbios med den

ständigt närvarande modern. Adeles beslut att dra sig tillbaka från scenen 1932 var inte en följd av osämja, utan berodde på att hon hittat sin make i den nionde hertigen av Devonshires andre son, lord Charles Cavendish. Fred var inte lättad, snarare oroad för sin framtid, men han anade också en ny frihet. Att då genast paras ihop med en ny partner kändes som ett steg bakåt.

Om detta steg bakåt, som i själva verket visade sig vara Freds stora fall framåt, nämns inte mycket i Rileys bok. Den är helt ägnad de 27 år då syskonen Astaire var ett par. Det hela började i vad som i möjlig konkurrens med Nord-Dakota är USA:s tråkigaste delstat: Nebraska.

Att födas på den intetsägande amerikanska slätten är inte det ideala avstampet för ett liv i frack och steppskor, även om Fred Astaires egentliga namn, Frederick Austerlitz II, är gott nog för en kurfurste i en operett. Men att ha en ambitiös mor och en teaterdrömmande slarver till far kan uppväga mycket. Syskonen Astaires far, Fritz, kom till Amerika från Österrike som 24-åring 1892 i hopp om att förvandlas från bokhållare till scenartist. Förvandlingen blev snarare till alkoholist, delvis som en följd av hans arbete som försäljare för Storz bryggerier. I Omaha träffade han den femtonåriga Johanna, eller Ann, först i sin preussiska emigrantfamilj att födas i det nya landet. Tycke uppstod och tog sådan form att giftermål blev en nödvändighet innan bruden fyllt sexton. Den graviditeten slutade i missfall men två år senare, 1896, föddes Adele Marie Austerlitz och tre år därefter Frederick Austerlitz II.

Åktenskapet var inte lyckligt, men inte heller våldsamt. Båda föräldrarna projicerade sina drömmar på barnen och faderns teaterintresse i kombination med moderns preussiska organisationsförmåga gav resultat. Ann Austerlitz framstår som en tidig kombination av curling- och tigermamma. Ingen uppoffring var otänkbar för att främja barnens karriärmöjligheter på scenen, men i gengäld förväntades de arbeta hårt. När Adele var åtta år och Fred fem gick flykten till New York, med det uttryckliga syftet att sätta barnen i en riktig dansskola. Vid det laget var Ann i praktiken ensamstående förälder, även om Fritz alltid stöttade barnens karriär med besänkta hejarop.

Nästan omedelbart efter flykten sattes barnen i arbete på scenen på några av de många vaudevilleteatrarna och Ann änd-

rade det otymligt utländska efternamnet till något som både hade elegans och nästan bokstavig stjärnkvalitet: Astaire. År av uppträdanden följde, ofta på obskyra scener, till en början på sämsta programplats och tidvis i strid med The Gerry Society, en ideell organisation mot barnarbete inom teatern. Motgångarna var många, men Ann gav aldrig upp. Fred verkar ha varit lika beslutsam som Ann. Redan vid fjorton års ålder tog han ansvar för de musikaliska delarna av deras uppträdande. Det var så han stötte på den femtonårige George Gershwin, som extraknäckade som pianospelare hos en notförsäljare.

Parets framgångar blev allt större och 1919 kunde de lämna vaudevillescenen för Broadway. Fyra år senare, 1923, gjorde de sin första resa över Atlanten och tog London med storm i uppsättningen av musikalen *Stop Flirting* på Shaftesbury Theatre. Brittisk press var gränslös i sina hyllningar. De blev symboler för det unga, vilda tjugotalet, goda vänner med kronprinsen och litterära storheter som Somerset Maugham, A A Milne och J M Barrie. De fotograferades av Cecil Beaton och anlätades för att göra reklam. Läkerol, fick britterna veta, var Fred Astaires självklara val av halspastiller.

Amerika ville inte vara sämre och hyllningarna i London gav dem odiskutabel stjärnstatus även i USA. Det kommande decenniet åkte de fram och tillbaka över Atlanten. I England sågs de som en frisk fläkt från den nya världen, i USA som bärare av den gamla världens elegans. Fred ekiperade sig hos Anderson & Sheppard på Savile Row och Adele flörtade med unga ädlingar. Det senare var inte alldeles enkelt. Amerikanska fruar var ingen nyhet inom brittisk aristokrati, men de bar vanligen med sig arv stora nog för att lägga om taket på ett medelstort slott. Adele och Fred hade goda inkomster, men inget i den storleksordningen. För att överkomma familjen Cavendishs

motstånd, då Charles Cavendish friat, fick Adele lita till sin charm. Familjen stod samlad vid eldstaden i Chatsworths bibliotek för att nagelfara henne när de tunga dörrarna öppnades och hon stod på tröskeln. Den tilltänkta bruden och brudgummens familj glodde på varandra ett ögonblick, sedan kastade sig Adele fram och hjulade tvärs över biblioteket. Hon kom på fötter precis framför Charles mormor, markisinnan av Lansdowne. Isen var för evigt bruten.

En av de fascinerande aspekterna av syskonen Astaires transatlantiska framgång är just hur de till synes obesvärat vävde samman amerikansk spontanitet med europeisk elegans. De blev ett slags demokratiska aristokrater i fas med tiden. Men allt byggde förstås på dansen och Fred var trots allt den bättre av de två. Någon stor skådespelare blev han aldrig, men i sin dans kunde han gestalta komplicerade karaktärer och känslor som få.

Den enda kända filminspelningen av Fred Astaire på scenen är en stumfilm som visar hans dans till Cole Porters "Night and day" i musikalen *The Gay Divorcee*, strax efter

ter Adeles pensionering. "Det anmärkningsvärda när man ser denna stumfilm", skriver Kathleen Riley, "är hur man nästan kan höra musiken genom att se dansarnas rörelser. En oskiljaktig del av Freds genialitet som dansare var hans exceptionella musikalitet, som gjorde det möjligt för honom att översätta syn till hörsel, att låta publiken se musiken, som om han vore den förkroppsligade melodin och rytmen." Han upprepade dansen i filmen *The Gay Divorcee*, hans andra med Ginger Rogers. Man ser en dansare som äntligen fått möjligheten att utnyttja hela sitt register.

Fred Astaire hade kanske förblivit Frederick Austerlitz II utan sin syster, men hade de inte skilts åt, hade han antagligen aldrig blivit mer än Adeles bror.

Johan Hakelius

Syskonen Astaire dansar in i historien.

FOTO: HULTON-DEUTSCH COLLECTION/CORBIS/SCANPIX

Med anseendet i behåll

USA

I höstas utkom Condoleezza Rice med *No Higher Honor. A Memoir of My Years in Washington*, där hon beskriver sin tid som säkerhetsrådgivare och utrikesminister 2001–2009. Boken är på många sätt ett försvar för Bushadministrationens kontroversiella utrikespolitik. Rice konstaterar att historiens dom ofta är en annan än samtidens.

Därmed har de flesta av de högst ansvariga för Irakkriget gett sin version av händelseförloppet. George W Bush publicerade 2010 *Decision Points*, och även vicepresidenten Dick Cheney och försvarsminister Donald Rumsfeld har skrivit memoarböcker. Dessa kan kompletteras med Bob Woodwards initierade inifrånskildringar från Bushadministrationen, till exempel *State of Denial* (2006).

Medan *Decision Points* kretsar kring ett antal viktiga beslut Bush har fattat, ger Rice i *No Higher Honor* en mer systematisk och kronologisk redogörelse. Boken är på omkring 750 sidor, och kan ibland bli alltför detaljerad. Men den är en god översikt över 2000-talets världspolitik.

I boken *Extraordinary, Ordinary People. A Memoir of Family*, berättar Rice dessutom om sin uppväxt. Hon föddes 1954 i ett USA där rasismen fortfarande var stark.

Hon lärde sig tidigt att spela piano, och hoppades på en framtid som pianist. Hon insåg dock efterhand att hennes engagemang inte var tillräckligt. Av en slump började hon en universitetskurs som leddes av exil-tjecken Josef Korbel. Hans beskrivning av internationell politik och Josef Stalins intriger gjorde ett starkt intryck på Rice. Hon bestämde sig för att bli Sovjetspecialist och lära sig ryska. Korbel är idag mest känd som far till Madeleine Albright. Albright och Rice skulle så småningom bli USA:s två första kvinnliga utrikesministrar.

Musiken har fortsatt att ha stor betydelse för Rice. År 2002 fick cellisten Yo-Yo Ma en utmärkelse av president Bush. I samband med detta gav han en konsert tillsammans med Rice. Hon insåg då att hon valt rätt när hon satsade på politiken. Hade hon fortsatt med musiken skulle hon aldrig ha fått spela med Yo-Yo Ma.

När Rice första gången röstade i ett presidentval 1976 valde hon demokraten Jimmy Carter. Hon upptäckte dock snart att han hade en naiv inställning till Sovjetunionen. När Sovjet 1979 invaderade Afgha-

nistan sade Carter att han lärt sig mer om ryssarna under det senaste dygnet än under hela sitt tidigare liv. I valet 1980 röstade Rice på Ronald Reagan, och hon har därefter varit Republikanerna trogen.

Efter Korbel blev Brent Scowcroft hennes viktigaste mentor. Sedan George Bush 1988 valts till amerikansk president, och Scowcroft blivit säkerhetsrådgivare, började Rice arbeta i den nya administrationen.

Bushs presidenttid blev dramatisk: Berlinmuren föll, Tyskland återförenades och Sovjetunionen rasade samman. Rices kunskaper blev därför eftertraktade. Vid ett tillfälle deltog hon i ett möte tillsammans med Bush och Sovjetledaren Michail Gorbatsjov. Bush pekade på henne och sade: "Hon lär mig allt jag behöver veta om Sovjetunionen."

En annan avgörande händelse var Iraks annektering av Kuwait. Bush beslutade att USA skulle intervensera. Han var angelägen om att få stöd av FN:s säkerhetsråd och att bygga en omfattande allians som också innehöll arabiska länder som Egypten och Syrien. FN-alliansen befriade Kuwait men avsatte inte Saddam Hussein. Detta blev senare kritiserat men Bush försvarade sig med att han inte ville att USA skulle bli en ockupationsmakt utan internationellt stöd.

Bush och Scowcroft publicerade tillsammans 1998 boken *A World Transformed*, som beskriver utrikespolitiken under deras tid vid makten. I förordet tackar de Rice, som hjälpt dem med research.

Samma år bjöd Bush hem Rice för att hon skulle få träffa hans son George W Bush. Bush den yngre hade bestämt sig för att försöka bli amerikansk president, och han behövde lära sig mer om utrikespolitik. Enligt Bob Woodward skall Bush ha sagt till Rice att han inte visste något om internationell politik. Rice understry-

ker dock att Bush kunde mycket om Latinamerika, i synnerhet Mexiko. Men hon medger att utrikespolitiken generellt var en akilleshäla för honom i presidentvalskampanjen. I en utfrågning 1999 kunde han inte nämna ledarna för Indien och Pakistan.

Rice engagerade sig aktivt i Bushs presidentvalskampanj. Efter valet blev hon nationell säkerhetsrådgivare och hon efterträdde senare Colin Powell som utrikesminister. Bush och Rice kom också att umgås mycket privat, vilket gav henne en speciell ställning i administrationen.

Bush den äldre och Scowcroft tillhör den realistiska, eller realpolitiska, falangen inom amerikansk utrikesdebatt. Också Rice var under en tid anhängare av detta synsätt. I början av år 2000 publicerade hon en artikel i tidskriften *Foreign Affairs*, som beskrev vad republikanerna ville åstadkomma inom utrikespolitiken efter en seger i presidentvalet. Hon underströk att USA främst måste främja det "nationella intresset", och hon uttryckte skepsis mot så kallade "humanitära interventioner". Militär makt kan användas för tydliga och begränsade mål – som att driva ut Irak ur Kuwait – men fungerar inte för att bygga ett civilt samhälle. Liknande signaler kom från presidentkandidaten Bush. I en debatt med Al Gore förklarade han att USA inte skall "fara omkring i världen och berätta hur det skall vara".

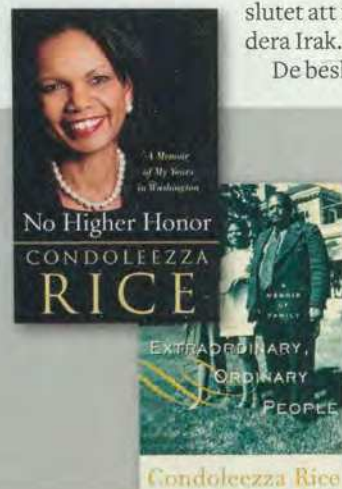
Detta synsätt kom George W Bush och Condoleezza Rice att överge efter attackerna mot New York och Washington den 11 september 2001. Utrikespolitiken förändrades totalt. USA angrep inte endast Afghanistan, varifrån terrornätverket al-Qaida hade opererat. Man tog också det

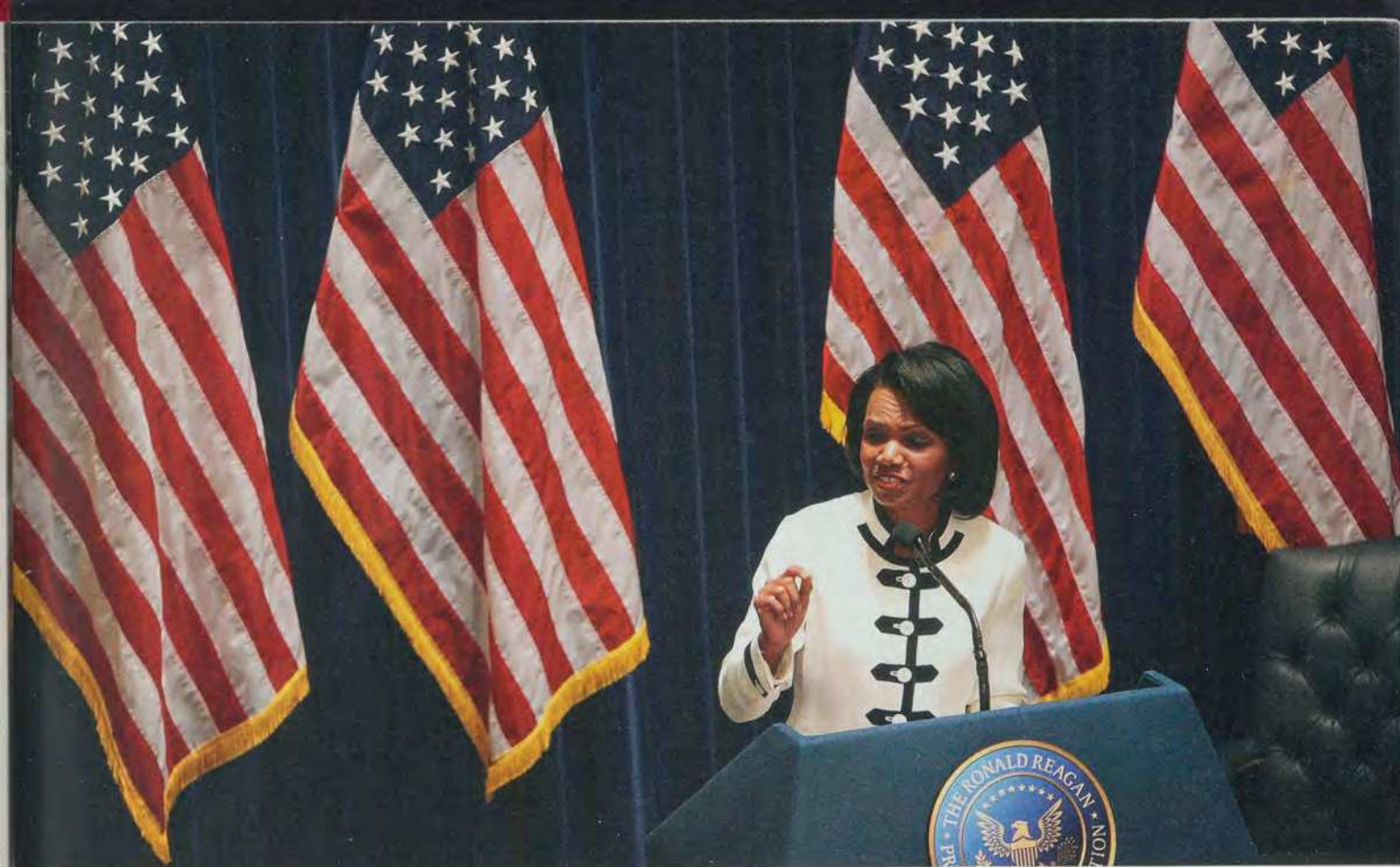
förödande beslutet att invadera Irak.

De beslu-

NO HIGHER HONOR
A MEMOIR OF MY YEARS IN WASHINGTON
CONDOLEEZZA RICE
Simon & Schuster 2011

EXTRAORDINARY, ORDINARY PEOPLE
A MEMOIR OF FAMILY
CONDOLEEZZA RICE
Three Rivers Press 2010

Condoleezza Rice.

FOTO: GETTY IMAGES

ten ledde till spänningar inom administrationen. Störst var motsättningen mellan Powell och Rumsfeld, där den förre trodde på diplomati och förhandlingar medan den senare såg allting i svart och vitt. Rice är mer ideologisk än Powell, men också hon hamnade i konflikt med Rumsfeld och Cheney. Hon beskriver hur Cheney vägrade att ge upp idén om att det fanns en koppling mellan Saddam Hussein och 11 september-attentatet, trots att det inte fanns någon information som stödde den tesen. Efter att Saddam hade fallit ordnade Cheney ett party där varken Rice eller Powell bjöds in. När Rumsfeld fick avgå 2006 kunde Rice inte dölja sin glädje.

George W Bushs retorik blev efter hand alltmer idealistisk, på ett sätt som kunde föra tankarna till presidenter som Wilson, Kennedy eller Reagan. Han sade i sitt andra installationstal 2005:

Frihetens överlevnad i vårt land beror i allt högre grad på frihetens framgång i andra länder. Det bästa hoppet för fred i vår värld är att friheten blir större i hela världen [...] Det är USA:s politik att stödja framväxten av demokratiska rörelser och institutioner i varje land och kultur, med målet att göra slut på tyranniet i världen.

När Rice samma år träffade Egyptens president Hosni Mubarak uppmanade hon honom till demokratiska reformer. Mu-

barak svarade att han känner sitt folk. Det behöver en stark ledare, och tycker inte om utländsk inblandning. Rice lät sig dock inte avskräckas. När hon talade vid det amerikanska universitetet i Kairo i juni 2005 sade hon: "I 60 år har mitt land, USA, i denna region främjat stabiliteten på demokratins bekostnad. Vi fick ingendera. Nu har vi bytt inriktning, och stöder alla folks strävan efter demokrati." Mubarak förlät henne inte dessa ord.

Bush och Rice menade att bristen på demokrati i Mellanöstern var den jordmån som terrorismen hade växt ur, och att en demokratisering därför låg i USA:s intresse. Att verkligheten kunde vara mer komplicerad visade sig när terrororganisationen Hamas vann valet i Gaza 2006. Rice ser dock den arabiska våren 2011, och störetandet av Mubarak, som ett stöd för hennes politik.

Hur utvecklingen i arabvärlden kommer att bli är dock långtifrån klart. Man kan emellertid förundras över de svenska debattörer som fördömde Rices utrikespolitik, och sedan kritiserade Barack Obama för att inte tillräckligt kraftfullt stödja den arabiska våren.

Det är lätt att dela uppfattningen att bristen på demokrati i Mellanöstern är ett avgörande problem. Frågan är dock hur problemet skall lösas. Det kan finnas skäl att uppmärksamma den indisk-amerikanske utrikesanalytikern Fareed Zakarias lysande bok *Frihetens framtid*. Zakaria menar

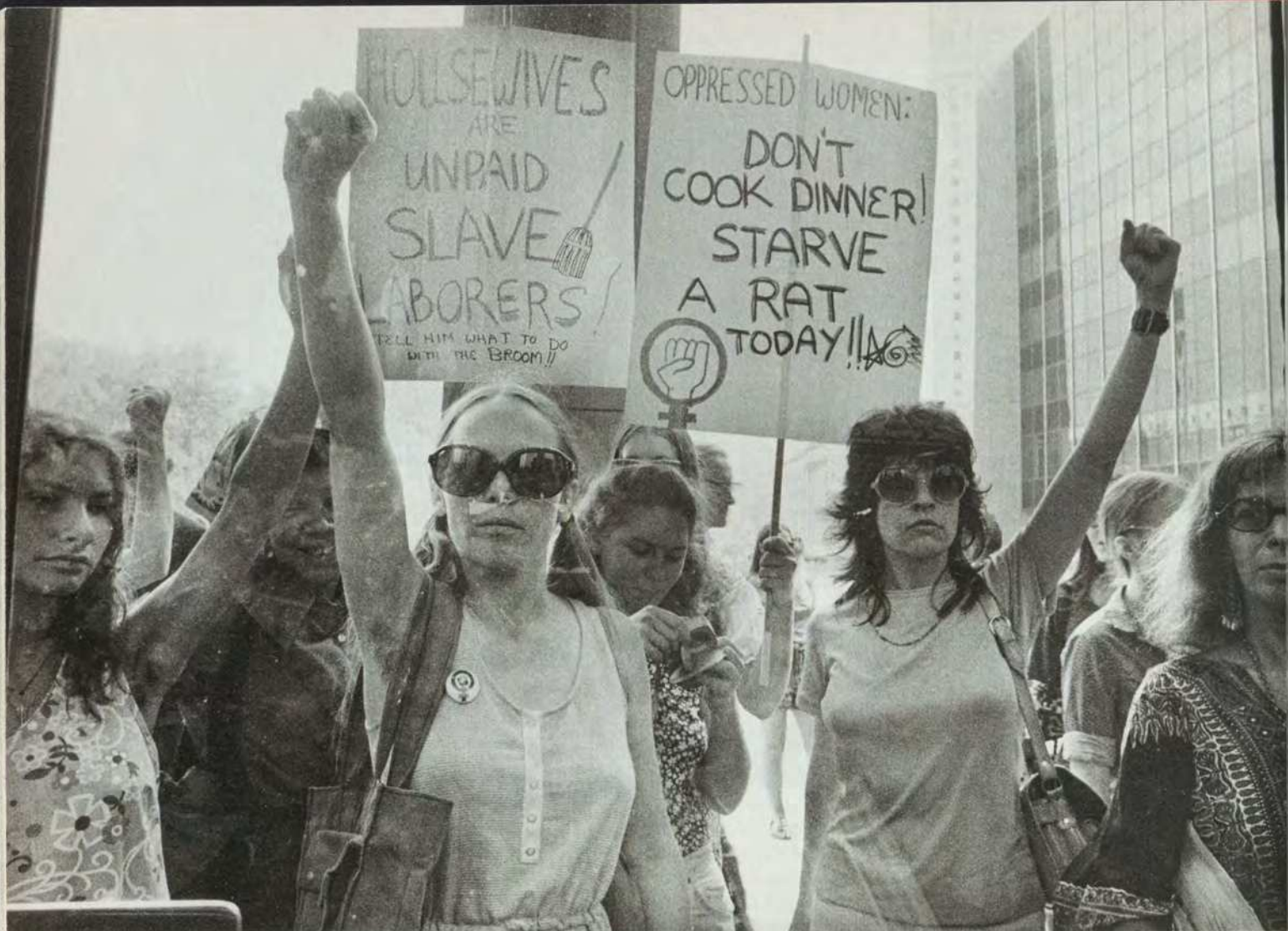
att det först behövs vad han kallar liberal konstitutionalism – till exempel maktodelning, pressfrihet, rättssäkerhet – innan det går att bygga en framgångsrik demokrati.

Det är uppenbart att George W Bushs utrikespolitik blev mycket annorlunda än faderns. Rice försöker dock tona ned skillnaden. Hon erkänner att det finns skillnader i temperament och personlighet, att Bush den äldre är mer nyanserad och den yngre ser mer i svartvitt. Men hon menar att den viktigaste skillnaden är att de verkade under två olika epoker. Bush den äldre var president under en ljus period när kalla kriget avslutades medan sonen fick uppleva hur USA angreps av al-Qaida.

Att det verkligen finns djupgående skillnader mellan de två generationerna visade sig dock redan 2002 när Brent Scowcroft publicerade en artikel med rubriken "Don't Attack Saddam", där han kritiserade planerna på ett kommande Irakkrig. Det ledde till spekulationer om att Bush den äldre på ett indirekt sätt signalerade till sin son. Bush den yngre tog mycket illa vid sig av artikeln.

Rice övertygar inte i sitt försvar för Irak invasionen eller George W Bushs kvaliteter. Men hon framstår i andra avseenden som en klok person. Som *Foreign Affairs* nyligen påpekade är hon en av få i Bushadministrationen vars anseende var bättre i slutet än i början av presidentperioden.

David Andersson

Kamplystna systrar.

FOTO: JP LAFFONT/SYGMA/CORBIS/SCANPIX

Så förändrade vänstern USA

HISTORIA

Ibland kan det för en utomstående vara lätt att förbryllas av amerikansk politik. Det kan gälla sakfrågor, som dödsstraffet, vapenlagarna eller sjukförsäkringarna, det kan gälla kampanjfinansieringen eller oegentligheter när valkretsar ska ritas om. Främst gäller det dock systemet som sådant. Två partier dominerar totalt, och inom varje parti finns en så brokig blandning företrädare att gängse förklaringsmodeller inte alltid är tillämpliga.

Den socialism – eller snarare socialdemokrati – som präglar stora delar av Europas utveckling lyser med sin frånvaro i Washingtons lagstiftande församling. USA är rent av unikt i västvärlden eftersom det i landet aldrig funnits en organiserad socialistisk eller ens socialdemokratisk rörelse som gjort bestående intryck på nationell nivå.

Men, menar historikern Michael Kazin i boken *American Dreamers. How the Left*

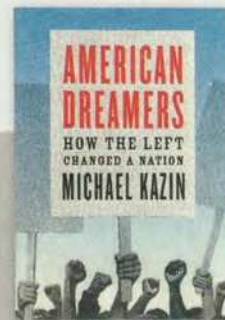
Changed a Nation, detta betyder ingalunda att socialistiska, eller snarare radikala, idéer inte har fått fäste i landet och påverkat dess utveckling. Han hävdar tvärtom, vilket också antyds i titeln, att vänstern legat bakom mycket av det som tas för självklart i dagens USA: avskaffandet av slaveriet, kvinnans frigörelse, homosexuellas rättigheter, värnandet om miljön.

Det finns fler exempel, och gemensamt för dem är att det är idéer med rötter i en radikal rörelse som sedan omfattats av bredare och mer inflytelserika aktörer. Vänstern stod för idéerna – andra stod för genomförandet.

”Radikala idéer om ras, kön, sexualitet och social rättvisa behövde inte röster för att bli populära”, skriver Kazin. ”Allt som behövdes var en publik.”

Vid främst en tidpunkt hade dock vänstern tillfälle att ta sig in på den politiska scenen på allvar. I mitten av 1800-talet började de amerikanska arbetarna att organisera sig, det bildades små socialistiska ”kolonier” på främst östkusten och i Tyskland konstaterade Friedrich Engels 1845 att fattiga arbete-

AMERICAN DREAMERS
HOW THE LEFT CHANGED A NATION
MICHAEL KAZIN
Knopf 2011

re i de amerikanska storstäderna börjat ta socialismen "till sina hjärtan".

I slutet av 1800-talet trädde också Henry George in på den politiska scenen. År 1879 gav han ut boken *Progress and Poverty*, och tillsammans med en efterföljande föreläsningsturné gjorde boken honom till en internationell celebritet. Några år senare, 1886 för att vara exakt, ställde han upp i borgmästarvalet i New York som kandidat för ett arbetarparti. New York var vid den tiden USA:s obestridliga metropol. Där bodde hundratusentals invandrare från Europa och Latinamerika, liksom ett stort antal migranter från Södern och Mellanvästern. I denna stad drev han en kampanj grundad på arbetarklassens rättigheter, och han ansågs ha goda vinstchanser.

Om han lyckats hade det kunnat leda till en förändring av USA:s politiska kultur. Det hade kunnat bli ett ögonblick då historien vände. Men George förlorade, och med honom försämrades även i praktiken chanserna för den amerikanska arbetarrörelsen att nå det politiska etablissemanget. "De främsta möjligheterna att skapa ett amerikanskt arbetarparti dog förmodligen när vallokalerna stängde den där novemberkvällen 1886", skriver Kazin.

I formell mening är olika vänsterpartier ingalunda frånvarande från dagens politiska liv. I amerikanska vallokaler finns än idag en uppsjö kandidater från olika partier att välja mellan – såväl lokalt som nationellt. Det kan vara socialister, populist, enfrågepartier eller nära nog vad som helst.

Vissa kan lyckas lokalt, eller till och med på delstatlig nivå. Men få, om ens några utanför de gängse ramarna gör något väsen av sig nationellt. På senare tid är det bara Ross Perot, som 1992 fick nästan 20 procent av rösterna, som på allvar utmanat det amerikanska tvåpartisystemet.

”Det fanns i det nya landet ingen härskande klass, ingen privilegierad adel och inget enväldigt kungahus att revoltera mot. Många socialistiska rörelser i USA tycks också ha underskattat nationalismen.

Det amerikanska miljöpartiets Ralph Nader har också gjort sina försök i presidentvalen. Han fick hyfsat stort medialt genomslag i presidentvalet år 2000, men rösterna räknades i enstaka procent. Det enda han lyckades med, grymtar åtskilliga vänsterorienterade väljare, var att ta

röster från demokraten Al Gore och därmed bana väg för åtta år med republikanen George W Bush i Vita huset. Än värre har det gått för den yttersta vänstern. När kommunistpartiet var som starkast kring depressionen fick partiets kandidat under en procent av rösterna i presidentvalet 1932.

Men betydde det att partiet var utan inflytande? Nej, svarar Kazin trogen sin tes om att den amerikanska vänstern påverkats med idéer, snarare än med röster i senaten eller representanthuset. För kommunistpartiet gällde det särskilt inom populkulturen. Folkmusikern Woody Guthrie (1912–1967) sympatiserade med kommunismen, och vänsterns

främsta protestångare, Pete Seeger, var medlem i partiet.

"Antalet berömda författare, filmskapare, underhållare och artister som reste med kommunistpartiet på 1930-talet och ofta in på 40-talet var anmärkningsvärt, inte minst med tanke på partiets ringa storlek", skriver Kazin.

Nej, något organiserat politiskt alternativ har vänstern aldrig utgjort i USA. Man

se får svårt att lyfta. Men det intressanta är att det tycks som om just de faktorer som legat till grund för utvecklingen i USA också är de som försvårat framväxten av en organiserad socialistisk, eller snarare radikal rörelse med bestående politiskt inflytande på det nationella planet. Redan starten blev svår. Det fanns i det nya landet ingen härskande klass, ingen privilegierad adel och inget enväldigt kungahus att revoltera mot.

Många socialistiska rörelser i USA tycks också ha underskattat den nationalism, som i någon mån är själva kärnan i ett invandrarland av USA:s snitt. Landet grundades av människor i jakt på ett bättre liv, och om inte livet i USA var bättre än annorstädes var ju ens eget val egentligen poänglöst.

Religionen var också redan från början stark i USA, något som vissa radikaler anpassade sig till och därför drev sina frågor med en religiös förståelse i botten. Andra insåg det inte, och den rörelse som var internationalistisk – kanske till och med till den grad att den ansåg att det inte borde finnas några stater – eller som var uttalat ateistisk var dömd till en tillvaro i den politiska ödemarken.

Därtill kan man inte bortse från hur stark den amerikanska drömmen varit, och faktiskt fortfarande är. "Tanken att ta från dem som har för att ge till dem som inte har strider mot det ideal, eller den myt, som säger att alla amerikaner kan stiga upp i samhällsstegen genom att arbeta hårt", skriver Kazin. "Vänstern var betydligt mer framgångsrik när den försökte utvidga den personliga friheten än när den försökte höja arbetares och fattigas kollektiva styrka", fortsätter han. Kvinno- rörelsen är ett exempel. Feminismen på 1960- och 1970-talen startade en utveckling som ledde till en liberalare abortlagstiftning, statligt stöd till barnomsorgen, lagar mot sexuella trakasserier och till att fler kvinnor valdes till politiska ämbeten. Kampen för homosexuellas rättigheter är ett annat exempel på att framgång kan nås när fokus ligger på individuella rättigheter. Genombrottet kom egentligen när aktivisterna lyckades övertyga om att det enda de ville var att få bli lämnade i fred och älska den de själva valde.

Uppenbart är att tal om kollektiva rättigheter eller om klasskamp sker inför döva öron i USA. Det är därför när det gäller individuella rättigheter som socialister, radikaler, vänsterpolitiker eller vad vi nu ska kalla dem skördat sina framgångar i USA. Som inspiratörer och pådrivare, alltså.

Inte som lagstiftare.

Per Ahlin

Vladimir Putin.

FOTO: GETTY IMAGES

Modig bok om spelet bakom kulisserna

RYSSLAND

Gården var skräpig, full av gropar. Den gamla 1800-talstrappan vittade sönder, glödlamporna var trasiga. Högst upp, på femte våningen, delade familjen Putin en lägenhet med två andra hushåll. Toaletten fanns ute på den kalla trappavsatsen. Ville man tvätta sig fick man värma vatten – på den lilla spisen i hallen – och hålla det över sig uppflygen på toastolen.

Den ryske ledaren växte upp i ett fattigt

Leningrad som ännu inte hade hämtat sig efter kriget. Men i *Mannen utan ansikte* ger den rysk-amerikanska journalisten Masha Gessen ett tidigare okänt perspektiv: i den allmänna misären var Putin ett privilegierat barn. Hans föräldrar var både ovanligt kärleksfulla och hade sådant andra saknade – telefon, tv och datja på landet. Redan i första klass ägde Vladimir ett armbandsur, vilket vid den här tiden var något av en lyxartikel för såväl ung som vuxen.

Som student kan Putin ha varit den ende vid Leningrads universitet med egen bil. Hans föräldrar ska ha vunnit den på

lotteri och avstått från att ta ut vinsten i pengar, som annars kunde ha räckt till en egen bostad. Till skillnad från andra jämnåriga som bodde hemma gav han inte lönen från sina feriejobb till familjen. Istället spenderade han pengarna på en resa till Svarta havet och en överrock åt sig själv. Åt sin mamma köpte han en sockerkaka med glasyr.

Putin var helt enkelt ovanligt bortskämd och självisk.

Den här tillsynes banala informationen samlades in redan i början av år 2000 när Putin första gången skulle väljas till pre-

sident. Då snabbproducerades en officiell biografi av några inhyrda journalister. Masha Gessen har talat med den mest seniora av dem, Natalja Gevorkian, och fått ta del av sådant som av naturliga skäl inte kom med i den boken. Även om det förstås är en brist att Gessen själv inte gått till primärkällorna framstår alltihop som mycket trovärdigt och synnerligen fascinerande.

Intressant är även våldet. Den skräpiga innergården var tillhåll för supande och svärande ligister och det spelade ingen roll att de var större än lille Vladimir: han klös-te, bet och slet loss håret på dem. Även när han blev äldre och lärde sig judo tycks han ha tagit vara på varje chans att lära stökiga personer en läxa. Slagsmålen är omvittnade och fortsatte åtminstone upp i studentåren.

Från tidig ålder närde Putin en stark önskan att gå med i KGB. Själv har han påstått att inspirationen kom från en miniserie på tv, *Svärdet och skölden*. Masha Gessen menar istället att det var Putins far som låg bakom. Under kriget hade denne tjänstgjort i säkerhetstjänstens specialstyrkor: han var en av fyra överlevande i en grupp på 28 man som hade skickats bakom tyskarnas linjer. Därefter tror Gessen att

MANNEN UTAN ANSIKTE
MASHA GESSEN
Övers. Nille Lindgren
Brombergs 2012

uppgift. I februari 1990 möter Putin chefen för KGB:s

Direktorat S under dennes besök i Berlin. Enligt kollegan finns det bara en rimlig förklaring: Putin får sitt nästa uppdrag.

Snart arbetar Putin mycket nära Sankt Petersburgs nye borgmästare Anatolij Sobtjak. Detta är en synnerligen hal figur. Han odlar en prodemokratisk image men har i praktiken en fot i varje läger och siktet inställt på att bli Rysslands näste president. I hans tjänst fortsätter Putin att formellt sett vara anställd av KGB åtminstone fram till kuppforsöket i augusti 1991.

” Samtidigt har hans närmaste krets lagt beslag på en försvarlig del av landets tillgångar och det har hävdats att Putins personliga förmögenhet uppgår till 40 miljarder dollar.

han ingick i den så kallade aktiva reserven. Det betyder att han parallellt med ett vanligt arbete även fick lön från KGB för att övervaka omgivningen.

Om hon har rätt, förklarar det familjen Putins relativa välstånd. Möjligen förklarar det även att Vladimir Putin lyckades komma in på universitetets juristlinje och sedan faktiskt också anställdes vid KGB.

Livet i säkerhetsbyråkraternas maskineri blev dock inte vad han hade hoppats på. Efter många år av väntan på att få en utlandspostering skickades han och hans hustru till Dresden i DDR. Inte nog med att där saknades vettiga arbetsuppgifter. De materiella förmånerna var usla – i fönstren hemma hos KGB-officerarna i Dresden hängde tidningspapper istället för gardiner.

Putin slutade träna, drack öl och blev fet. Till råga på allt avrundades posteringen med DDR-regimens fall.

Officiellt upphörde nu Putins verksamhet inom KGB. Men Gessen har träffat en avhoppad före detta kollega till honom och tagit del av en anmärkningsvärd

Att byråkrater tog mutor och förskingrade allmänna medel var vid den här tiden kanske snarare regel än undantag. Men Putin verkar ha gjort det i en imponerande skala. Detta utreddes när det begav sig av ledaren för demokraterna i stadsfullmäktige, Marina Salje, och de dokument som då återfanns pekade mot att Putin förskyllat en hel miljard dollar. En del av detta svindleri – undanhållandet av matleveranser till Sankt Petersburg – verkar också ha kunnat ingå i förberedelserna inför augustikuppen 1991.

Sedan många år håller sig Marina Salje undan på den ryska landsbygden. Masha Gessen har efter mycket övertalning fått träffa henne och diskutera vad som hände i Sankt Petersburg i början av 90-talet. Det ger ökad tyngd åt skildringen.

Tyvärr blir fortsättningen mycket skissartad. Sobtjak förlorar borgmästarposten 1996 och Putin hamnar på något vis i Kreml där han avancerar till höga men inte särskilt synliga tjänster. Så småningom utnämns han till chef för säkerhetstjänsten FSB, alltså inrikesdelen av det gam-

la KGB. År 1999 väljer den alltmer trängde Boris Jeltsin ut honom till sin efterträdare på presidentposten.

Resten är historia. En pikant detalj är firandet av KGB:s egen högtidsdag den 20 december samma år då Putin inför de församlade höga officerarna meddelar att uppdraget är utfört. De skrattar högljutt men många undrar förstås fortfarande i vilken utsträckning detta verkligen var tänkt som ett skämt.

Gessen ger därefter många detaljerade och värdefulla inblickar i Putins hitills tolv år vid makten. Men om den auktoritära ryska maffiastaten har mycket redan skrivits, och här går hon mestadels i redan upptrampade spår. Personligen har jag alltid utgått från 1999 års sprängningar av bostadshus – med många hundra dödsoffer – som måttstock för vad den ryska regimen är kapabel till. Som även Gessen konstaterar var det nästan säkert FSB som arrangerade terrordåden för att bana väg för Putins maktövertagande.

Ilskan som Vladimir Putin gav prov på i ungdomens slagsmål bubblar av allt att döma fortfarande under ytan och ibland har han svårt att behärska den. Som när han lovade att leta upp de tjetjenska terroristerna och, om så behövdes, ”fimpa dem på skithuset”. Eller när han, visserligen i en förskönande omskrivning, i praktiken hotade med att låta skära tasken av en fransk journalist. Masha Gessen menar att den här aggressiviteten är en viktig faktor i Putins maktutövning.

Märkligt nog har han dock, åtminstone tidigare, lyckats framställa sig själv som omutlig. Samtidigt har hans närmaste krets lagt beslag på en försvarlig del av landets tillgångar och det har hävdats att Putins personliga förmögenhet uppgår till 40 miljarder dollar. Även i mer kuriösa sammanhang framkommer ibland att Putin har en udda inställning till egendom. Gessen redogör för hur han en gång lär ha bett att få titta på en amerikansk affärsmans diamantring och sedan helt sonika lät bli att lämna tillbaka den. Och hur han en annan gång, vid ett besök på Guggenheim, lade beslag på ett av utställningsföremålen.

Masha Gessen ser en ledtråd i ungdomens egoism och menar att Putin lider av något som kallas *pleonexi*, en omätlig lust till sådant som andra äger. Det rör sig om ett tvångsbeteende som han kompenserat genom att aktivt odla bilden av sig själv som redbar och omutlig.

Med tanke på att Masha Gessen bor i Moskva är det en mycket modig bok som hon har skrivit. Ibland kunde man önska att hon grävt litet djupare men då tvivlar jag på att hon hunnit bli klar.

Tobias Ljungvall

Småprat med stor diktare

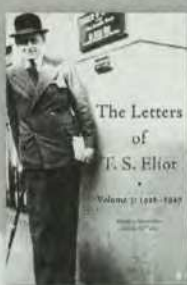
LITTERATURHISTORIA

Så har då tredje delen av den samlade utgåvan av T S Eliots brev kommit ut: *The Letters of T S Eliot. Volume 3: 1926–1927*. Äntligen, säger somliga. Varför? undrar andra. Finns det egentligen några bra skäl att publicera två års brevskrivande som omfattar nästan tusen sidor och där de flesta av breven handlar om ganska triviala vardagsangelägenheter? Om svaret blir ett "äntligen" eller ett "varför" beror till slut på vad man anser om Eliots poetiska gärning.

De som menar att den tillhör en numera dammig och överspelad modernism måste rimligen ställa sig frågande till denna utgåvas ambitioner och dimensioner. Andra, och dit räknar jag mig själv, ser i Eliots verk från "J Alfred Prufrocks kärlekssång" via "Det öde landet" till "De fyra kvartetterna" en lång rad av mästerverk. De är visserligen märkta av sin tid men har blivit klassiker och referenspunkter som det är – eller åtminstone borde vara – omöjligt att gå förbi. Har man den åsikten, som jag förmått och arrogant gärna vill kalla insikten, blir allt vad Eliot skrivit av intresse. Jag säger alltså "äntligen".

Det är en väldig upplaga som håller på att komma ut. Om den fortsätter så här – om Eliot under tiden fram till sin död 1965

THE LETTERS OF T S ELIOT
VOLUME 3: 1926–1927
VALERIE ELIOT & JOHN
HAFFENDEN (RED.)
Faber and Faber 2012

ning av de tidigare volymerna. Eliot

har slutat som bankman och arbetar på bokförlaget Faber & Gwyer (senare Faber & Faber). Men den största delen av sitt professionella liv ägnar han tidskriften *The Criterion* som trots sina usla honorar och sin ringa upplaga, omkring tusen exemplar, kom att bli inflytelserik.

The Criterion hade en internationell utblick med ambitioner att rapportera om det bästa som skrevs och tänktes. Eliot korresponderar med eller söker bidrag från tidens ledande skribenter överallt i Europa och USA. Här figurerar många av de största innan de ännu riktigt hade hunnit etablera sig: James Joyce, Ezra Pound, Scott Fitzgerald. Han undrar om Thomas

att läsa andras manus med en nästan alltid välvillig uppmärksamhet. När W H Auden 1927 skickar in ett par dikter till *The Criterion* tackar Eliot visserligen nej till dem men avslutar sitt brev med att uppmana den blott tjugoföråriga diktaren att besöka honom nästa gång han är i London. Det finns massvis av exempel på denna tidskrävande omsorg om lovande unga diktare.

Privatlivet dyker också upp i breven och då speciellt i dem som han skickade till sin mor och till sin bror Henry, som var den person som han var allra mest uppriktigt mot. Sin mor försökte han ibland skydda från det värsta och då handlar det om hans katastrofalt olyckliga äktenskap med Vivien som också i denna volym framstår som en tragisk gestalt.

I de brev från henne som här publiceras verkar hon hela tiden befinna sig på gränsen (och ibland över gränsen) till ett nervöst sammanbrott. Mot slutet av denna volym nämns hon alltmer sällan. Eliot tar först själv efter bästa förmåga hand om henne men sedan skickar han henne till något han kallar för ett sanatorium i Frankrike där hon verkade finna sig förhållandevis väl till rätta.

Hennes sjukdom finns ofta som en mörk underton. När Eliot lite undvikan- de avböjer möten eller inbjudningar att föreläsa vid universitet i både England och USA förstår den som nu läser breven att det är Viviens hälsa som tvingar honom att tacka nej. När som helst kan han vara tvungen att rycka in och reda upp situationen. Till sin bror i USA skriver han: "Du måste förstå att det är svårare för mig att komma iväg än de flesta vet – det har nått därhän att det inte bara är en fråga om känslor eller samvete utan en fråga om plikt och nästan daglig ångest och tvång. När saker blir bättre, eller när de blir mycket sämre, kan jag komma; under tiden måste jag göra så gott jag kan."

Under de två år som omfattas i detta band förändrades två saker i hans liv: han blev engelsk medborgare och upptogs i den anglikanska kyrkan. Allt skedde med största diskretion. Han hann också med att skriva men inget av hans mest kända verk kom till utan han trevade sig fram med dikter som "Journey of the Magi". Religionen blir allt viktigare: "Om någon frågade mig vad jag anser var det bästa i livet skulle jag i första hand säga hjältemod och helgonlikhet (*heroism and saint-*

” Här i breven märks hur han är ifärd med att skriva om kanon – upp med Donne och de så kallade metafysiska diktarna och ned med romantiker som Shelley. Detta skulle lite senare bli något av en dogm bland textorienterade nykritiker.

skriver brev i samma takt – kommer det till slut att handla om ungefär 20 band på vardera omkring tusen sidor. De båda utgivarna är i färd med att åstadkomma ett monument av humanistisk forskning. Varje brev kommenteras, sätts in i sitt sammanhang och, när så behövs, citerar utgivarna ur andras brev så att dagens läsare har den bakgrundskunskap som behövs. I tider av vad som inte sällan känns som humanistisk okynnesforskning, det vill säga skäligen obetydliga avhandlingar om ganska perifera ämnen, framstår denna utgåva som härligt otidsenlig.

Som väntat är det i mycket en fortsatt-

Mann möjligen kan vara värd en recension. Han är full av beundran inför St-John Perses magnifika poesi och slet länge med en översättning av dennes *Anabasis*.

Eliot betraktas ibland som en intellektuell snobb. Något ligger det väl i det, som när han visar sin irritation över felstavade citat från främmande språk. Fel på franska kunde man väl stå ut med, det kunde ju bero på slarv. Fel i citat från klassisk grekiska var värre. Sådana kunde ju miss-tänkas bero på okunnighet.

Men ännu mer än snobb var Eliot en uppmuntrande redaktör som tog sig tid

FOTO: SLIM AARONS/GETTY IMAGES

T S Eliot tar en paus i det öde landet.

liness).” Denna övertygelse gör att han visar ett visst mått av irritation när han läst en skrift av vännen Bertrand Russell: ”Jag har just läst din lilla pamflett om kristendomen. Med viss sorg. Alla de skäl du för fram kände jag till, *tror jag*, vid sex eller åtta års ålder; och jag måste erkänna att din pamflett för mig framstår som ett styck barnslig dårskap ... Varför håller du dig inte till matematiken?”

Eliot var en skarp litteraturkritiker, en av förra seklets mest inflytelserika och då naturligtvis kontroversiell. (Hur skulle man kunna vara en betydande kritiker utan att vara kontroversiell?) Här i breven märks hur han är ifärd med att skriva om kanon – upp med Donne och de så kallade metafysiska diktarna och ned med romanter som Shelley. Detta skulle lite senare

bli något av en dogm bland textorienterade nykritiker. I dessa brev talar han sällan om sina egna dikter och när någon ber om hjälp att tolka dem så har han ingen att erbjuda: ”en förklaring av författaren har inte mera värde än en av vem som helst annan ... Dessa privata upplevelser är bara råmaterial och som sådant utan intresse för allmänheten.” Den nykritiska aversionen mot biografisk kritik formuleras här.

Här och där hör man en lättare ton, Eliot sänker garden och det skedde ofta i brev till Virginia Woolf, som bjöd hem honom på te och ibland dans. Den store poeten tog då gärna med sig en ny gramfon-skiva: ”Jag skulle inte våga ta med mig några nya skivor utan att försäkra mig om att du inte har dem redan men har du 'The Memphis Shake'?” Virginia Woolf och T S Eliot som dansar med varandra till ”The

Memphis Shake” – faktiskt ett ganska subtilt ögonblick i 1900-talets litteraturhistoria.

Som framgått så hade Eliot föga till Övers för biografisk litteraturkritik. Till sin mor skriver han: ”Jag vill inte att min biografi, om den någonsin skrivs – och jag hoppas att så aldrig skall ske – skall innehålla något privat. Jag tycker inte om att läsa andras privata korrespondens i tryck och jag vill inte att andra människor skall läsa min.”

Tack och lov så fick han inte som han ville. Alla kan nu ta del av hans brev som sammantagna tecknar bilden av skalden och hans tid på ett sätt som får dagens läsare att ofta känna som om de satt och småpratade över en kopp te med en av 1900-talets stora diktare. **Carl Rudbeck**

Efter en sommar i Sveriges sydligaste regioner har jag kommit att omvärdera Burmas regerande generaler, eller åtminstone vissa av deras handlingar.

Den robusta skånska folkstammen är varken grälsjuk eller inställsam, hyser ett gott självförtroende och en hälsosam likgiltighet för en avlägsen överhets förhållningsorder och utsugande skatter. Kanske har det att göra med de så kallade generna, som blivit så populära, men min gissning är snarare att nyckelordet i den föregående meningen är "avlägsen": det är helt enkelt en fråga om politisk geografi.

Placerade, som de vackra och rejäla skåningarna är, i närheten av Nordens enda egentliga storstad, men tillräckligt långt borta från sina formella her- rar i Stockholm för att i praktiken vara utom räck- håll för dessas lymmelaktiga fänerier, har de det bästa av två världar. Resul- tatet är en frimodigt själv- ständig befolkning, utan minsta intresse för det se- naste utspelet på DN De- batt.

Det är antagligen allt- för optimistiskt, men kan- ske skulle stockholmare bli mer som skåningar, om de bara slapp ha Sveriges samlade beskäftighet vägg i vägg. Vilket för oss till Burma och den förlösning Rangoons befolkning mäs- te känna sedan deras styresmän övergav staden.

Det sägs att Burmas generaler valde platsen för landets nya huvudstad, Naypyidaw, med ledning av astrologi och vita elefanter. Frågan är vilka järteck- en som krävs för att få svenska politiker, journalis- ter, byråkrater, ombudsmän och intresseorganisa- tionsledare att lämna Stockholm, dra ut i vildmar- ken och stanna där, på säkert avstånd från normala människor. Motsvarigheten till astrologi är antag- ligen klimat- och genuspolitik. Motsvarigheten till en helig och lyckobringande vit elefant är bland Sve- riges snatrande klasser möjligen Pridefestivalen.

Under alla omständigheter är det värt ett för- sök. Låt oss övertyga Pridefestivalen att omloka- lisera till, säg Dorotea, samt övertyga riksdag, re- gering och dessas bihang bland myndigheter, me- dier och riksorganisationer att moder Gaia kräver att de följer efter. Man kan inte utesluta att det i varje förkrympt stockholmare bor en prunkande skåning som vill ut.

DEN ALLMÄNNA MENINGEN är att de som planera- de invigningsceremonin till olympiska spelen i London måste vara genier. Kanske det, men att se drottning Elizabeth II hoppa fallskärm från en he- likopter gav ändå intrycket av en försutten chans. Fallskärmsshopping är inte en olympisk gren och inte heller något drottningen ägnar sig åt på Bal-

moral. Tv-publiken, vars koncentrationsförmåga på ett ungefär motsvarar en treårings, kunde ha fått sitt krav på sensation mött på ett bättre och än mer publikfriande sätt.

En olympisk gren Elizabeth II behärskar är skyt- te. Inget skulle ha varit mer "action"-laddat än att se monarken fyra av sina Purdeys och inget hade mer fördjupat den kärlek det brittiska folket kän- ner för sitt kungahus än att varje "pull" ur drott- ningens mun slungade fram en girig bankir el- ler tjuvlyssnande journalist att sikta på. Banden mellan folkligt sentiment och kunglig suveränitet skulle på så sätt ha fått en symbolisk manifestation.

I det fall säkerheten förbjöd skjutvapen kunde drottningen ha gjort bruk av sin rytterskicklighet och från hästryggen stuckit bankirer och journalis- ter med lans. I den mån såväl skytte som svinstick- ning anses alltför klassbundet kunde drottningen helt enkelt ha slagit ihjäl de föraktade missdådarna med sin jaktkäpp, på samma sätt som hon avliva- de en skadskjuten fasan framför kvällspressens ka- meror för några år sedan.

Dessa förslag är fria att användas vid koman- de ceremonier, utan extra kostnad. Vi måste alla göra vad vi kan för Europas mo- narkier.

JAG LÄSTE MED intresse i *Aftonbladet* att den senas- te "appen" för det sociala nätverket Facebook heter "unbaby.me" och ersätter bekantas babybilder med

andra motiv som "katter, sälar eller ett paket bacon". Behovet av denna innovation är uppenbar- ligen stort, eftersom Facebook är "nedlusat av be- bisar".

Själv finns jag inte på Facebook, men den vir- tuella bebisnedskräpning som tydligen förekom- mer där är högst påtaglig även i den verkliga värld- en, eller IRL som det heter. Det är snart sagt omöj- ligt att besöka ett kafé, en butik, eller ens vandra längs en trottoar, utan att åla sig mellan barnvagn- ar och bli påsprungen av pappaledigt orakade ynglingar med babybjörnar. Vad som behövs för att städa upp är ett retursystem, av samma snitt som för plastflaskor. "Unbaby.me" framstår som ett första steg.

Katter och sälar har begränsad användning, men jag skulle gärna samla in och återvinna be- bisar som skräpar på gator och torg om det för varje exemplar väntade ett läckert paket bacon i utbyte. Ett spä- dbarn är trots allt bara ett spädbarn, men ett paket bacon är en god lunch.

KUNGL. BIBL.

2012 -08- 3 1

STOCKHOLM

EN LUGN STUND FRAMFÖR TV:N

AXESS TV

sänds via Boxer, Telia och
ComHem. Kontakta din distributör
för fredagsmys hela veckan med
vetenskap, bildning och tradition.

Posttidning B

Axess magasin
PressData AB
Box 610
832 23 Frösön

KUNGLIGA BIBLIOTEKET KB
UTLÄNDSK LITTERATUR, SVENSKA TIDSKRIFTER

BOX 5039 (HUMLEGÅRDEN)
10241 STOCKHOLM

101609
10240

LOKAL
AXE/2012/6

OYSTER PERPETUAL SUBMARINER DATE
IN 18 CT WHITE GOLD

NYMANS UR 1851

STOCKHOLM: BIBLIOTEKSGATAN 1. TEL 08-545 061 60.
VÄSTERÅS: STORA GATAN 26. TEL 021-13 02 12.
WWW.NYMANSUR.COM

ROLEX